

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ειδίκευσης

**«Νεολαία και ελεύθερος χρόνος στην μεταπολεμική Ελλάδα:
Αναπαραστάσεις της διασκέδασης των νέων στον Τύπο
κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960»**

Πέτρος Αποστολόπουλος (Α.Μ.: 201402)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κα. Δήμητρα Λαμπροπούλου

Αθήνα, Αύγουστος 2016

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας, κα. Δήμητρα Λαμπροπούλου, για τη συνεχή καθοδήγηση και για την εμπιστοσύνη της. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και ιδιαίτερα του γονείς μου, οι οποίοι με υποστήριξαν τόσο υλικά όσο και πνευματικά και έκαναν δυνατή την απερίσπαστη ενασχόλησή μου τόσο με τη διπλωματική μου όσο και συνολικά με τις σπουδές μου.

Πέτρος Αποστολόπουλος

Αθήνα, Αύγουστος 2016

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

Η ιστορία της «νεότητας» (σελ. 4-9)

Οι νέοι στον μεταπολεμικό κόσμο (σελ. 9-16)

Αναπαραστάσεις του Τεντυμποϊσμού κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές του 1960: Συνδυάζοντας διασκέδαση και παραβατικότητα

Οι Βρετανοί Teddy Boys (σελ. 17-19)

Κατασκευάζοντας του Έλληνες «τεντυμπόυδες» (σελ. 19-31)

Αιτίες «τεντυμποϊσμού» (σελ. 31-36)

«Τεντυμποϊσμός»: Στα όρια μεταξύ διασκέδασης και παραβατικότητας (σελ. 36-46)

Ιατρικοποιώντας τον «τεντυμποϊσμό»: Η διασκέδαση ως κοινωνική «ασθένεια» (σελ. 47-53)

Τα «ελληνικά ιδανικά» ως «θεραπεία» για την «παραστρατημένη» νεολαία (σελ. 53-62)

Αναπαραστάσεις της διασκέδασης των νέων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960

Από τους «τέντυμπόυδες» στα nightclubs (σελ. 63)

Ανασημασιοδοτώντας τον χώρο: Τα νεανικά κέντρα διασκέδασης στην Πλάκα (σελ. 64-67)

Τα «νάϊτ κλαμπς» (σελ. 67-72)

Ο χώρος των «νάϊτ κλαμπς» (σελ. 72-76)

Η σημασία των nightclubs στην νεανική κουλτούρα (σελ. 76-80)

Nightclubs: Δράσεις και πρωτοβουλίες για τη «σωτηρία» της νεολαίας (σελ. 80-82)

«Φλίππερς», «γερανοί», «θρίαμβοι», σφαιριστήρια και άλλα παιχνίδια (σελ. 82-87)

Επίλογος (σελ. 88-90)

Βιβλιογραφία (σελ. 91-96)

Εισαγωγή

Η ιστορία της «νεότητας»

Η διάκριση των ηλικιών είναι ένα από τα φαινόμενα που σχετικά πρόσφατα άρχισε να μελετάται με ιστορική ματιά, κυρίως από τη στιγμή που έγινε συνείδηση ότι η βιολογική πραγματικότητα της ηλικίας αποκτά σε κάθε κοινωνία περιεχόμενο οικονομικό και πολιτισμικό και ότι οι ηλικιακές κατηγορίες αποτελούν κατηγορίες μεταβλητές, άρα ιστορικά προσδιορισμένες. Κάθε κοινωνία ταξινομεί και αντιμετωπίζει με τον δικό της τρόπο τις διάφορες ηλικιακές κατηγορίες των μελών της.¹ Εδώ και αρκετές δεκαετίες, ιστορικοί, κοινωνικοί επιστήμονες, ανθρωπολόγοι μελετούν τις αναπαραστάσεις και τα συμβολικά νοήματα της «νεότητας», τις θεσμικές παρεμβάσεις για τους νέους, τις μορφές δράσης και έκφρασης που ταυτίστηκαν με αυτή την *μεταβατική* ή *μεταιχμιακή* όπως συχνά ορίζεται, ηλικιακή «κατάσταση».² Η δεκαετία 1895-1905 υπήρξε καθοριστική για την ανάδειξη της «νεότητας» ως ζητήματος διακριτού στη σφαίρα της δημοσιότητας, καθώς τότε ταυτίστηκε με την «εφηβεία» και μέσα από αυτήν την ταύτιση, προσδιορίστηκε με ψυχολογικούς και κοινωνιολογικούς όρους ως περίοδος αναταραχής και αναγέννησης, ως ο σπόρος του μέλλοντος που θα εκμηδένιζε τη μιζέρια του παρελθόντος, ως υπόσχεση ατομικής και συλλογικής ανανέωσης. Η δεκαετία του 1960 θεωρείται το τελικό ορόσημο αυτής της σύλληψης της νεότητας.³

Όπως αναφέρει η Δήμητρα Λαμπροπούλου, από το τέλος του 19^{ου} αιώνα έως και τη δεκαετία του 1960, οι δημόσιες συζητήσεις για τη νεολαία συνδέονται με επεισόδια τα οποία έχουν οριστεί ως στιγμές κρίσης στις συλλογικές μεταβιβάσεις κληρονομιάς, δηλαδή στιγμές κατά τις οποίες τίθεται υπό αμφισβήτηση η δυνατότητα των κοινωνικών συστημάτων να εξασφαλίσουν την συνέχισή τους στο μέλλον και

¹ Τόνια Κιουσοπούλου, «Η μελέτη των ηλικιών και των ηλικιακών ομάδων ως αντικείμενο της νεότερης ιστοριογραφίας», στο Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης – Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης (επιμ.), *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Τόμος Β΄, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 2004, σελ. 141-149

² Δήμητρα Λαμπροπούλου «Δημόσια κοινωνικότητα και “νεότητα”», ηλεκτρονική δημοσίευση στο «Θαλής – Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα, κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες», 23-24.11.2012, http://www.public-sociality.uoc.gr/KEIMENA_ERGASIAS/2_Lampropoulou_Rethymno_2012.pdf (τ.π. 26.11.2016), σελ. 2

³ Στο ίδιο, σελ. 2, Louisa Passerini, “Youth as a Metaphor for Social Change: Fascist Italy and America in the 1950s”, στο Giovanni Levi – Jean Claude Schmitt (επιμ.), *A History for Young People in the West*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1997, σελ. 281-342

αναζητούνται τρόποι ερμηνείας αυτής της αδυναμίας και υπέρβασής της.⁴ Σύμφωνα με αυτήν την κοινωνική θεωρία, η ανακοπή της κοινωνικής σταθερότητας και η απώλεια των κανόνων κοινωνικού ελέγχου αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την είσοδο της «νεότητας» στον δημόσιο χώρο. Όπως είδαμε παραπάνω, κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, η «νεολαία» αποτέλεσε κεντρική μεταφορά και εργαλείο στην πολιτική, έγινε πρότυπο και ελπίδα για το μέλλον σε κόσμο βαθιά συντετριμμένο από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά επίσης αντιμετωπίστηκε και ως απειλή, ως αστάθμητος παράγοντας που απαιτεί επιτήρηση.⁵ Έτσι, πολλές μελέτες προσπάθησαν να ερευνήσουν είτε τους τρόπους αποκλεισμού των νέων, είτε τις στρατηγικές συμπερίληψής τους στις λειτουργίες κοινωνικού ελέγχου.⁶

Η νεολαία, επίσης, συνδέθηκε με μορφές κοινωνικότητας μέσα από την παρουσία της στον αστικό χώρο κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Ο John Gillis στο έργο του *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770-Present*, αναφέρεται στην ύπαρξη της νεανικής κουλτούρας των συμμοριών νεαρών μελών της εργατικής τάξης, καθώς και στη συγκρότηση του «νόμου και τάξης» λόγου περί νεολαίας. Ο λόγο αυτός με τη σειρά του κατασκεύασε το μοντέλο της «παραβατικής» συμπεριφοράς των νεαρών της εργατικής τάξης, το οποίο θεωρήθηκε ως μορφή αντίστασης από την πλευρά της νεολαίας προς το κανονιστικό πρότυπο που γινόταν προσπάθεια να τους επιβληθεί μέσα από μορφές επαναπροσδιορισμού του χώρου και του χρόνου τους (σχολεία, ηθικοπλαστικά σωματεία). Ο αυξανόμενος ελεύθερος χρόνο των νέων, που όπως είδαμε ήταν απόρροια των μεταπολεμικών κοινωνικών πολιτικών, αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης για την υπεράσπιση ή την κατάληψή του: νοσηματοδοτήθηκε τόσο σαν καταφύγιο ελευθερίας όσο και σαν απειλή εγκληματικότητας και εξέγερσης, αρά αιτία πανικού.⁷ Ταυτόχρονα, η δημόσια συζήτηση για τους νέους που ξεκίνησε στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1950 έφερε μαζί ψυχολόγους, δασκάλους, κοινωνιολόγους, προσωπικότητες της εκπαίδευσης και της

⁴ Στο ίδιο, σελ. 2

⁵ Στο ίδιο, σελ.2

⁶ Χαρακτηριστικές έρευνες στην ελληνική ιστοριογραφία, βλ: Έφη Αβδελά, «Φθοροποιόι και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις»: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2005, σελ. 30-43, Έφη Αβδελά, «Νέοι εν κινδύνω»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο, Πόλις, Αθήνα 2013, Κώστας Κατσάπης, *Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα. 1964-1974*, εκδόσεις Απρόβλεπτες, Αθήνα 2013, Νίκος Δεμερτζής, Γιάννης Σταυρακάκης (επιμ.), *Νεολαία: Ο αστάθμητος παράγοντας*, Πολύτροπον, Αθήνα 2008

⁷ Δήμητρα Λαμπροπούλου «Δημόσια κοινωνικότητα και “νεότητα”», ό.π., σελ. 4, Αντώνης Λιάκος, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Λωτός, Αθήνα 1988, σελ. 71-72

δικαιοσύνης, οι οποίοι επεδίωξαν να ερμηνεύσουν το «φαινόμενο νεολαία». Στη συζήτηση δεν πήραν μέρος μόνο ακαδημαϊκοί ή ειδικοί για τα σχετικά θέματα αλλά ακόμα και απλοί πολίτες μέσω επιστολών στις εφημερίδες εξέφρασαν τις ανησυχίες τους.⁸ Ωστόσο, όπως αναφέρει η Luisa Passerini, οι ενέργειες αυτές αναπόφευκτα κατασκεύασαν το κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο επιδίωκαν να θεραπεύσουν.⁹ Ο Joseph Kett τονίζει ότι ο λόγος που παράγει τον «παραβάτη» ως κοινωνική κατηγορία είναι ο ίδιος που παράγει τον έφηβο ως διακριτό υποκείμενο. Αυτό γίνεται εντοπίζοντας κάποια χαρακτηριστικά, πνευματικά και φυσικά, τα οποία χρησιμοποιούνται για να ερμηνευθεί η συμπεριφορά των νέων. Συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι ο έφηβος είναι αποτέλεσμα πολλαπλών κοινωνικών δυνάμεων, όπως της αστικοποίησης, της εκβιομηχάνισης, της δημογραφίας και των πρακτικών ανατροφής των παιδιών. Ο Joseph Kett με την αναφορά του στις πρακτικές και ηθικές αξίες για την ανατροφή των παιδιών που υιοθετήθηκαν από τις αμερικάνικες οικογένειες ήδη από τη δεκαετία του 1830 διαφοροποιείται από τους άλλου ιστορικούς που θεωρούσαν τους νέους αποκλειστικό υποπροϊόν της εκβιομηχάνισης. Οι αξίες αυτές εκφράστηκαν μέσα από παιδαγωγούς, ψυχολόγους, σύμβουλους γονέων, οι οποίοι μέσα από τις παρεμβάσεις τους τις μετέτρεψαν σε ψυχολογικούς κανόνες που έπρεπε να ακολουθηθούν για τη σωστή ανατροφή των παιδιών. Κάποιοι από τους πιο σημαντικούς ηθικούς κανόνες αποτέλεσαν η πεποίθηση ότι οι νέοι πρέπει να συναναστρέφονται μόνο με άλλους νέους της ίδιας ηλικίας ή ότι ο νέος πρέπει να χαρακτηρίζεται από παθητικότητα στους κανόνες του σχολείου και της οικογένειας, βασικό στοιχείο για να γίνει κάποιο νέος ώριμος και να κερδίσει αυτοέλεγχο. Οι ηθικές αυτές αξίες αποτέλεσαν σημεία αναφοράς για να προσδιοριστεί η συμπεριφορά των νέων φυσιολογική, γεγονός που ταυτόχρονα είχε ως αποτέλεσμα να χαρακτηριστούν ως παραβατικές οι συμπεριφορές που φαινόταν να παρεκκλίνουν από τους παραπάνω κανόνες.¹⁰

Κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 πολλές συλλογικές συμπεριφορές που ορίστηκαν ως παραβατικές και ανήκαν σε νέους χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, αντιμετωπίστηκαν από τους κοινωνικούς επιστήμονες ως πολιτισμικά μέσα με τα οποία τα νεαρά μέλη των εργατικών τάξεων μπορούσαν να έρθουν σε επαφή

⁸ Louisa Passerini, "Youth as a Metaphor for Social Change: Fascist Italy and America in the 1950s", ό.π., σελ. 319

⁹ Στο ίδιο

¹⁰ Joseph F. Kett, *Rites of Passage: Adolescence in America 1790 to the Present*, Basic Books, New York 1977, σελ. 255

με τις αξίες των μεσοαστικών στρωμάτων.¹¹ Έτσι, ο ρόλος των πολιτισμικών πρακτικών θεωρήθηκε βασικό εργαλείο στην συναίνεση ή αμφισβήτηση των κυρίαρχων αξιών. Η ύπαρξη διαφορετικών νεανικών «υποπολιτισμών» (subcultures) έδειχνε το ανυπόστατο μιας ενιαίας νεανικής κουλτούρας η οποία λειτουργούσε ως παθητικός αποδέκτης των καταναλωτικών προτύπων. Οι νεανικοί «υποπολιτισμοί» αντιμετωπίστηκαν ως φορείς συμβολικής αντίστασης που διαρρήγνυαν την αστική μεταπολεμική ηγεμονία η οποία τόνιζε τον καταλυτικό ρόλο της οικονομικής ανόδου.¹²

Η έμφαση των κοινωνικών επιστημόνων να αντιμετωπίζουν τις νεανικές κουλτούρες αποκλειστικά ως εκφράσεις αντίστασης χωρίς να εξετάζονται κριτικά σημεία που οι νέοι αποδέχονταν κυρίαρχες ή αντιδραστικές αξίες αλλά και η υπερβολική εστίαση στις πολιτισμικές πρακτικές των νέων, η συσκότιση βασικών μορφών κοινωνικότητας των νέων, όπως η οικογένεια, το σχολείο, η εργασία, χώροι διασκέδασης (night clubs) καθώς και η μελέτη κατά κύριο λόγο της αρσενικής εργατικής νεολαίας και των πρακτικών της αποτέλεσαν βασικά στοιχεία της κριτικής που ασκήθηκε από κοινωνικούς επιστήμονες κατά της διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και 1990.¹³ Οι κριτικές αυτές απέδωσαν πιο σύνθετες θεωρήσεις της «νεότητας», της δράσης των νεανικών συλλογικών υποκειμένων, των θεσμικών λόγων για τους νέους, καθώς και για τους νεανικούς χώρους διασκέδασης και τους τρόπους ψυχαγωγίας.¹⁴ Επίσης, καταδείχτηκε η έμφυλη συγκρότηση του λόγου περί «νεότητας» και της

¹¹ Χαρακτηριστικές μελέτες στην διεθνή ιστοριογραφία, βλ.: Albert Cohen, *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, New York 1955, Stuart Hall – Tony Jefferson (ed.), *Resistance Through Rituals. Youth subcultures in Post-War Britain*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge 1976, Paul Willis, *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, Gower, Λονδίνο 1977, Dick Hebdige, *Subculture. The Meaning of Style*, Methuen, Λονδίνο 1979, Χαρακτηριστικές μελέτες στην ελληνική ιστοριογραφία, βλ. Αντώνης Αστρινάκης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνοσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1991, Νίκος Μποζίνης, *Ροκ παγκοσμιότητα και ελληνική τοπικότητα. Η κοινωνική ιστορία του ροκ στις χώρες της καταγωγής του και στην Ελλάδα*, Νεφέλη, Αθήνα 2007, Γιάννης Ν. Κολοβός, *Κοινωνικά απόβλητα: Η ιστορία της πανκ σκηνής στην Αθήνα, 1979-2015*, Απόβλεπτες εκδόσεις, Αθήνα 2015

¹² Δήμητρα Λαμπροπούλου ό.π., σελ. 5

¹³ Στο ίδιο, σελ. 6

¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 6, βλ. τις μελέτες: Angela McRobbie, “Settling accounts with subcultures: A feminist critique”, *Screen Education* 34, σελ. 37-49, Michael Brake, *Comparative youth culture. The sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*, Routledge, London and New York 1985, Hilary Pilkington, *Russia's youth and its culture: a nation's constructors and constructed*, Routledge, London 1994, Sarah Thornton, *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*, Polity Press, Cambridge 1995, Ken Gelder, Sarah Thornton (επιμ.), *The Subcultures Reader*, Routledge, London and New York 1997, Tracey Skelton, Gill Valentine (επιμ.), *Cool Places. Geographies of Youth Cultures*, Routledge, London and New York 1998, Ben Malbon, *Clubbing. Dancing, Ecstasy and Vitality*, Routledge, London and New York 1999

θεώρησης των νεανικών πολιτισμών ως «αντίστασης», η οποία απέκλειε από άλλους χώρους, όπως το σπίτι ή η οικογένεια, τη δυνατότητα για νεανική δραστηριότητα.¹⁵

Παράλληλα, η εκδήλωση «ηθικών πανικών» από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για τους «κινδύνους», πραγματικούς ή υποθετικούς, που αντιμετωπίζει η νεολαία έδειξε την ανάγκη να αναλυθούν όχι μόνον οι αναπαραστάσεις της νεότητας αλλά και η σύνδεση αυτών των αναπαραστάσεων με την ίδια την δράση των νέων ανθρώπων. Ο όρος «ηθικός πανικός» προήλθε από τον βρετανό κοινωνιολόγο Stanley Cohen και εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1970 για την μελέτη των αντιδράσεων στις συγκυρίες της κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής, της οποίας κύριος φορέας θεωρήθηκε η νεολαία. Ο παραπάνω όρος σηματοδότησε μια διπλή διαδικασία κατά την οποία κάτι («επεισόδιο, συνθήκη, πρόσωπο ή ομάδα προσώπων») που οριζόταν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως «απειλή για τις κοινωνικές αξίες και συμφέροντα», προκαλώντας υπερβολικές αντιδράσεις, συγκροτείται συγχρόνως ως υπαρκτό και διαθέσιμο πρότυπο για όσους δεν μπορούν να ταυτιστούν με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα.¹⁶ Ο Cohen θα διαπιστώσει, όπως και άλλοι στοχαστές της εποχής, με διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες, όπως ο Roland Barthes και ο Michel Foucault, ότι ο Τύπος δεν αποτελεί απλή αντανάκλαση μιας κάποιας προφανούς πραγματικότητας, αλλά κατασκευάζει τα μηνύματά του, παράγοντας ακριβώς τα φαινόμενα που υποτίθεται ότι καταγγέλλει.

Σημαντικές, επίσης, υπήρξαν οι συμβολές της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας για την μελέτη της «νεότητας». Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, πολλοί ανθρωπολόγοι στράφηκαν συστηματικά στη μελέτη διαστάσεων της ύπαρξης, όπως το φύλο, το συναίσθημα, το σώμα και η ηλικία, οι οποίες από μια δυτική σκοπιά, θεωρούνται καθοριστικές ως προς τις αναφορές τους τόσο στη φύση όσο και στον πολιτισμό. Η ηλικία αντιμετωπίστηκε ως μια διάσταση της ταυτότητας που διαπλέκεται με άλλες, όπως το φύλο και η κοινωνική θέση, και θεωρήθηκε ότι δεν αντιπροσωπεύει κάποια σταθερή ιδιότητα ή ουσία, αλλά συνιστά κοινωνική σχέση.¹⁷ Η κοινωνική διάσταση της «νεότητας» ανέδειξε ότι το να ορίζεται κανείς ως παιδί, νέος, μεσήλικας ή γέρος διαμορφώνεται σχεσιακά, δηλαδή χαρακτηρίζεται ως νέος σε σχέση με κάποιους άλλους. Με αυτόν τον τρόπο, η απόδοση ηλικίας σε κάποιες κατηγορίες

¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 6

¹⁶ Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, B. Blackwell, Oxford 1987, σελ. 9

¹⁷ Δήμητρα Λαμπροπούλου ό.π., σελ. 7

εγγράφεται σε πλέγματα σχέσεων εξουσίας, γεγονός όμως που συχνά συγκαλύπτεται καθώς οι άνθρωποι που έχουν την εξουσία να αποδώσουν ηλικία στους άλλους εμφανίζονται σαν να μην έχουν οι ίδιοι ηλικία.¹⁸ Ταυτόχρονα, η ηλικία ως κοινωνική σχέση συγκροτείται σύμφωνα με τα πολιτισμικά πρότυπα με βάση τα οποία οι άνθρωποι προσλαμβάνουν τον κόσμο και οργανώνουν και ερμηνεύουν τη δράση τους. Οι σημασίες που αποδίδονται στις διάφορες ηλικίες διαμορφώνονται στο πλαίσιο των ευρύτερων ερμηνειών και θεωριών για τη σχέση μεταξύ της φύσης και του πολιτισμού, αλλά και για τη φύση του χρόνου.¹⁹ Η κοινωνική διάσταση του χρόνου αποτελεί ένα διαφορετικό τρόπο ταξινόμησης των διάφορων ηλικιακών φάσεων πέρα από τα βιολογικά τους χαρακτηριστικά. Όπως αναφέρει ο Pierre Bourdieu οι λέξεις «νέοι» και «νεότητα» αποτελούν λέξεις ταξινομητικές και ταξινομημένες. Τα σύνορα ανάμεσα στις ηλικίες παράγονται από κοινωνικούς ανταγωνισμούς στο πλαίσιο των οποίων διανέμονται πλεονεκτήματα και υποχρεώσεις, δικαιώματα και καθήκοντα. Το ηλικιακό σύστημα ταξινόμησης είναι όργανο εξουσίας και, επομένως, η ηλικιακή κατηγοριοποίηση είναι πολιτικά και πολιτισμικά, δηλαδή ιστορικά προσδιορισμένη.²⁰

Οι νέοι στον μεταπολεμικό κόσμο

Με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την συνεχή και σταθερή αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων (ΗΠΑ-ΕΣΣΔ) στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου παρατηρείται μια σημαντική οικονομική μεγέθυνση στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της Δύσης. Το νέο τοπίο ως αποτέλεσμα της αναδόμησης και μεταρρύθμισης του καπιταλισμού θα κυριαρχήσει για τρεις δεκαετίες μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Βέβαια, οι μετασχηματισμοί αυτοί διαδραματίζονται στο πλαίσιο μιας μικτής οικονομίας με τη συναίνεση Δεξιάς και Αριστεράς. Από τη μια μεριά, κυριαρχεί η ιδιωτική επιχείρηση και από την άλλη, ο κεϋνσιασμός, η πλήρης απασχόληση, το κράτος πρόνοιας, τα δημόσια επιδόματα, το κοινωνικό σύστημα υγείας και ασφάλειας.²¹ Σημαντικό μέρος των ριζικών αυτών αλλαγών τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο απευθύνονταν σε μεγάλο βαθμό στον

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 7

¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 7

²⁰ Pierre Bourdieu, *Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, Πατάκης, Αθήνα 1999, παρατίθεται στο Δήμητρα Λαμπροπούλου ό.π., σελ. 7

²¹ Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1997, σελ 329-440

νεανικό πληθυσμό. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες η ελπίδα ότι η νεότερη γενιά θα έδινε τέλος στην εναλλαγή πολέμου και κρίσεων, η οποία είχε σημαδέψει το πρώτο μισό του αιώνα, συμβάδιζε με την ανησυχία ότι οι νέοι θα χάνονταν σε λανθασμένες κατευθύνσεις. Οι αλλαγές αυτές έδωσαν την ευκαιρία στους νέους να κυριαρχήσουν για πρώτη φορά στον μεταπολεμικό κόσμο αλλά ταυτόχρονα και να τον ανασηματοδοτήσουν μέσα από τις δικές τους πρακτικές. Με τον τρόπο αυτό, ένα μέρος της νεολαίας είτε μέσω της πολιτικής διαμαρτυρίας, είτε μέσω της πολιτισμικής έκφρασης, είτε από δράσεις, όπως συμμετοχή σε κοινωνικά κινήματα και άλλες διακριτές συλλογικότητες επεδίωξε να «αυτονομηθεί» παράγοντας την δικιά του διακριτή ταυτότητα.

Στην Ελλάδα, την ίδια περίοδο, το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) καθώς και η ήττα των κομμουνιστών από τον κυβερνητικό Εθνικό Στρατό, στην οποία συνέβαλαν αρχικά η Μεγάλη Βρετανία και κατόπιν η καθοριστική επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών, δημιουργούν μια κοινωνία βαθιά διαιρεμένη. Παρ' όλο που οι διχασμοί δεν ήταν νέο φαινόμενο, ήδη από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) είχε προκύψει το σημαντικό ρήγμα μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών, ωστόσο αυτή τη φορά ο ένοπλος χαρακτήρας της εμφύλιας σύγκρουσης οδήγησε στη δημιουργία ενός συστήματος αποκλεισμού των ηττημένων που διέρρηξε τον κοινωνικό ιστό. Πάνω από εκατό χιλιάδες άτομα εγκατέλειψαν αναγκαστικά την Ελλάδα προς τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού.²² Όπως αναφέρει η ανθρωπολόγος Νένη Πανουργιά, οι κομμουνιστές και οι «συμπαθούντες» προς τον κομμουνισμό αντιμετωπίζονταν στην μεταπολεμική κοινωνία ως εσωτερικός εχθρός ή ως «επικίνδυνοι πολίτες». ²³ Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 χιλιάδες αριστεροί και «συνοδοιπόροι» εξορίστηκαν προς αναμόρφωση σε απομονωμένα νησιά, ενώ ως επίσημη κρατική ιδεολογία αναδείχτηκε η «εθνικοφροσύνη» σε αντιπαράθεση με τη δήθεν «αντεθνική» αριστερά.²⁴

Τόσο η κρατική ιδεολογία όσο και το κλίμα του Ψυχρού Πολέμου θα οδηγήσουν την ένταξη της χώρας σε μια σειρά πολιτικών και στρατιωτικών οργανισμών του δυτικού κόσμου, όπως η συμμετοχή της στο Σχέδιο Μάρσαλ τον 1947

²² Κωστής Κορνέτης, *Τα παιδιά της δικτατορίας*, Πόλις, Αθήνα 2015, σελ. 40

²³ Νένη Πανουργιά, *Επικίνδυνοι πολίτες: η ελληνική αριστερά και η κρατική τρομοκρατία*, μτφρ. Ν. Καραϊτζής, εκδ. Κατσανιώτη, Αθήνα 2013

²⁴ Άγγελος Ελεφάντης, «Εθνικοφροσύνη: η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο Ινστιτούτο «Σάκης Καράγωργας», *Η ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, 1945-1967*, Αθήνα 1994, σελ. 645-654

και η ένταξή της στην Βορειοατλαντική Συμμαχία (NATO) το 1952. Η συμπόρευση με τους μηχανισμούς του δυτικού κόσμου αντιμετωπίζεται ως μια διαδικασία εκσυγχρονισμού της χώρας, η οποία θα συμβάλλει στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική της ανασυγκρότηση, την ώρα που ο δυτικός κόσμος βίωνε μια παρατεταμένη ανοδική οικονομική πορεία από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Όπως συνέβαινε και στις άλλες χώρες της Δύσης, έτσι και στην Ελλάδα, η χρονική επέκταση και η μαζικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, οι απαιτήσεις μεγαλύτερης εξειδίκευσης σ' ό,τι αφορά την είσοδο στον κόσμο της εργασίας, η διαφοροποίηση της οικονομικής στρατηγικής στην τύχη των κοριτσιών καθώς και η μαζική τους συμμετοχή στην εκπαίδευση και την εργασία συνώθησαν πολλές ηλικίες, και των δύο φύλων, στην κατηγορία της νεολαίας. Χωρίς αυτό να αναιρεί την ύπαρξη διαφοροποιήσεων σε επίπεδο φύλου και κοινωνικής κατηγορίας.²⁵ Οι μεταβολές αυτές συνέβαλαν στη συγκρότηση της ελληνικής νεολαίας ως διακριτής κοινωνικής κατηγορίας.

Ωστόσο, η συγκρότηση της νεολαίας ως κοινωνικού υποκειμένου δεν οδήγησε στην ενσωμάτωση και στην εξομοίωσή τους με τον κόσμο των μεγάλων αλλά στην διεκδίκηση μιας δικιάς τους ταυτότητας. Όπως αναφέρει ο Α. Λιάκος, «Μετά τον πόλεμο στον βαθμό που η συναίνεση στην αστική τάξη πραγμάτων εκφραζόταν με την ιδεολογία της κοινωνίας της αφθονίας, η αμφισβήτησή της από μια νεολαία με ασταθή θέση, εκφράστηκε όχι στη σφαίρα της παραγωγής αλλά της κατανάλωσης, όχι κατά τη διάρκεια του χρόνου εργασίας αλλά στον ελεύθερο χρόνο, όχι ως ρήξη με την γονεϊκή εργατική κουλτούρα αλλά ως λύση των αντιφάσεων της σε φαντασιακό επίπεδο».²⁶ Οι νέοι επηρεασμένοι από τα πρότυπα της δυναμικής μεταπολεμικής αγοράς, τις επιρροές της από τις χώρες της Δύσης, διαμορφώνει δικά της ήθη και συμπεριφορές, νέους τρόπους διασκέδασης, που απορρίπτουν παραδοσιακές κανονικότητες όπως την παραδοσιακή μουσική, το «καθώς πρέπει» λεξιλόγιο. Αυτό δημιουργεί μια διπλή σχέση όπου τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν έκφραση της νεανικής ιδιότητας, ενώ η εξασφάλισή της προϋποθέτει τη συμμετοχή σ' αυτά. Αν προπολεμικά η χειραφέτηση των νέων απαιτούσε τη συντροφιά των μεγάλων και τη μίμηση των τρόπων τους,

²⁵ Αντώνης Λιάκος, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Λωτός, Αθήνα 1988, σελ. 65-66

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 71-72

μεταπολεμικά, η συμμόρφωση των μεγάλων με το γενικό πρότυπο χρειαζόταν τη συντροφιά των νέων και τη μίμηση του δικού τους στυλ.²⁷

Παράλληλα, όμως, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου, οι πολιτικές κοινωνική πρόνοιας, η διαφημιστική επανάσταση που κυριάρχησε στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η μαζική κατανάλωση και οι δαπάνες για τον ελεύθερο χρόνο συνέβαλαν στην ομογενοποίηση των τύπων ζωής πέρα από εθνικά και κοινωνικά σύνορα, γεγονός που, σηματοδοτούσε για πολύ κόσμο μια απώλεια ταυτότητας και την εξέλιξη προς ένα τυπικά αμερικάνικο μοντέλο κοινωνίας.²⁸ Έτσι, κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, παρατηρείται μια διπλή διαδικασία. Από τη μία πλευρά οι κοινωνικές πολιτικές πολλών ευρωπαϊκών χωρών απευθύνονται, κατά κύριο λόγο, στους νέους μέσα από μια σειρά αλλαγών για την συμμετοχή τους στην κοινωνική και οικονομική διαδικασία. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, η είσοδος ενός μέρους της νεολαίας στον δημόσιο χώρο και οι νέες πολιτικές και πολιτισμικές μορφές έκφρασης που αυτή υιοθετεί προκαλούν ανησυχίες, οι οποίες εκδηλώνονται κατά τη δεκαετία του 1950, όταν οι πρακτικές αυτές χαρακτηρίζονται από μεγάλο μέρος του ευρωπαϊκού Τύπου ως ριζοσπαστικές, εγκληματικές και «νοσηρές» για το «υγιές» κοινωνικό σώμα. Σε κάθε περίπτωση, η «νεότητα» αναγνωρίστηκε κατά γενική ομολογία, από επίσημα χείλη έως τις πιο ανατρεπτικές νεανικές εκφράσεις, ως πλαίσιο πρόσφορο για την όλο και πιο πυκνή κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική επικοινωνία που χαρακτήριζε τη νέα εποχή.²⁹

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '50 η νεολαία απασχολεί τον Τύπο της εποχής, τόσο της Δεξιάς όσο και της Αριστεράς και αποτελεί φαινόμενο παρατήρησης και μελέτης όχι μόνο από δημοσιογράφους αλλά και από ακαδημαϊκούς, παιδαγωγούς, νομικούς, ιατρούς, ψυχολόγους οι οποίοι επιδιώκουν να ερμηνεύσουν την συμπεριφορά των νέων. Οι διατυπώσεις και οι παρεμβάσεις τους στον Τύπο διαφοροποιούνται τόσο σε μορφή όσο και σε περιεχόμενο από τις αρχές της δεκαετίας του '50 ως τα τέλη της δεκαετίας του '60, αλλά σε όλη την περίοδο διαμορφώνουν ένα «καθεστώς αλήθειας», δηλαδή ένα κανονιστικό πλαίσιο επιστήμης – γνώσης –

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 72

²⁸ Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, σελ. 296

²⁹ Δήμητρα Λαμπροπούλου, «Νέοι, μαθητές κι εργάτες: νεανική συλλογική δράση και μνήμη της νεότητας στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο Ε. Αβδελά, Χ. Εξερτζόγλου, Χ. Λυριντζής (επιμ.), *Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2015, σελ. 297, Axel Schildt, Detlef Siegfried, «Νεολαία, κατανάλωση και πολιτική σε μια εποχή ριζικών αλλαγών», στο Α. Schildt, D. Siegfried, *Ανάμεσα στον Μαρξ και στην Coca – Cola. Νεανική κουλτούρα και κοινωνική αλλαγή, 1960-1980*, μτφρ. Νίκος Ζαρταμόπουλος, Κασταλία, Αθήνα 2010, σελ. 19

εξουσίας που ταξινομεί αντιδράσεις και συμπεριφορές διαχωρίζοντάς τες σε «φυσιολογικές και «μη φυσιολογικές».³⁰ Συγχρόνως, το πλαίσιο αυτό παράγει ακριβώς το ίδιο το φαινόμενο που επιδιώκει να χειραγωγήσει, καθώς η συγκεκριμένη ομαδοποίηση και ταξινόμηση δίνουν νέα υπόσταση στα υποκείμενα στα οποία απευθύνονται.³¹

Ένας από το σημαντικότερους λόγους παρέμβασης δημοσιογράφων, ακαδημαϊκών, παιδαγωγών, ιατρών και νομικών στον Τύπο κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 αποτελεί η διασκέδαση των νέων. Στην ελληνική ιστοριογραφία η ιστορία της νεότητας αποτελεί μια θεματική που γνώρισε μεγάλη άνθιση από το 1983 μέσω ερευνητικών προγραμμάτων, μελετών, αρχειακών συλλογών καθώς και μαθημάτων σε πολλά πανεπιστήμια.³² Ωστόσο, οι μελέτες για την κοινωνική πρακτική της διασκέδασης και την σημασία της στη νεανική κουλτούρα είναι λίγες και συχνά επικεντρώνονται στις παραβατικές συμπεριφορές που αναπτύσσουν οι νέοι και στις και στις πρακτικές που ακολουθούν οι νεανικές υποκουλτούρες. Με αυτόν τον τρόπο, οι αναφορές στη διασκέδαση των νέων στη μεταπολεμική εποχή είναι έμμεσες.

Στο σημείο αυτό θα αναφέρω μια σειρά από σημαντικά έργα της ελληνικής ιστοριογραφίας για την ιστορία της νεότητας, τα οποία διερεύνησαν ορισμένες πλευρές της ιστορίας της μεταπολεμικής νεολαίας. Η ανάλυση αυτή δεν στοχεύει σε μια ιστοριογραφική ανάλυση της ιστορίας της νεότητας, αλλά επισημαίνει ορισμένα έργα στα οποία βασίστηκε βιβλιογραφικά η παρούσα μελέτη. Αρχικά, η Έφη Αβδελά στο άρθρο της, *Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, μελετά την αντίδραση του Τύπου στις παραβατικές συμπεριφορές των νέων και τους «ηθικούς πανικούς» που αυτές προκαλούν.³³ Όπως η ίδια αναφέρει πολλές από αυτές τις συμπεριφορές χαρακτηρίζονται από τους ίδιους του νέους στον Τύπο ως πρακτικές απόλαυσης και ευχαρίστησης.³⁴ Ένα στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό που δείχνει την άμεση σχέση παραβατικότητας και διασκέδασης στον νέους της εποχής, καθώς και πως ο Τύπος κατασκευάζει το φαινόμενο του «τεντυμποϊσμού» στην Ελλάδα. Η ίδια συγγραφέας ασχολείται πιο διεξοδικά με το φαινόμενο της νεανικής

³⁰ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, Tavistock Publications, London 1970, Michel Foucault, *The Birth of the Clinic*, Routledge, London and New York 1973

³¹ Έφη Αβδελά, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2005, σελ. 31

³² Έφη Αβδελά, «Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα», *Αρχειοτάξιο*, τεύχος 13, Ιούνιος 2011, σελ. 195

³³ Αβδελά, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις», σελ. 31

³⁴ Στο ίδιο, σελ. 38

παραβατικότητας στη μεταπολεμική Ελλάδα στο έργο της, *Νέοι εν κινδύνω. Επιτήρηση αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*. Συγκεκριμένα αναλύει τον τρόπο που οι «ηθικοί κίνδυνοι» για την συμπεριφορά παιδιών και νέων τροφοδότησαν έναν κανονιστικό λόγο ώστε οι νέοι από «αντικοινωνικοί» να μεταμορφωθούν σε «χρηστοί και άριστοι πολίτες».³⁵ Η μελέτη του Κώστα Κατσάπη, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, η οποία πραγματεύεται τον τρόπο που εμφανίστηκε το ροκ εν ρολ στην Ελλάδα και τις πραγματικές ή υποτιθέμενες συνέπειες που είχε στην ζωή της ελληνικής νεολαίας.³⁶ Ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο στο έργο είναι οι αντιδράσεις για το ροκ εν ρολ που εκδηλώνονται στον Τύπο καθώς και η σύνδεση του νέου αυτού τρόπου διασκέδασης με την παραβατικότητα. Επίσης, το έργο του ίδιου συγγραφέα, *Το «πρόβλημα νεολαία»*. *Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα: 1964-1974*, ερευνά μια σειρά ομάδων νέων (τεντιμπόηδες, γιεγιέδες, χίπηδες, αλητοτουρίστες), οι οποίες εμφανίζονται τη δεκαετία του 1960 και η συμπεριφορά του χαρακτηρίζεται «απειθαρχη» από τον Τύπο καθώς με τις «μοντέρνες» πρακτικές τους αμφισβητούν την ζωή των ενηλίκων.³⁷ Η μελέτη, επίσης, του Νίκου Μποζίνη, *Ροκ παγκοσμιότητα και ελληνική τοπικότητα*, αποτελεί μια σπουδαία πολιτισμική ιστορία του ροκ, η οποία αναδεικνύει τη σχέση μεταξύ των κοινωνιών προέλευσης του ροκ και της Ελλάδας. Επίσης, μελετά το ροκ σε όλες του τις εκφάνσεις, όπως την μουσική, τον χορό, την κινησιολογία, το ντύσιμο, την έκφραση και την συμπεριφορά.³⁸ Το συλλογικό έργο *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα* αναδεικνύει την πολιτική διάσταση της νεολαίας κυρίως στην μεταπολεμική Ελλάδα μελετώντας την συμμετοχή και δράση των νέων σε κομματικές οργανώσεις, κοινωνικά κινήματα καθώς και σε άλλες μορφές κοινωνικών σωματείων όπως αθλητικοί και θρησκευτικοί σύλλογοι.³⁹ Τέλος, αναφορικά με την έννοια της υποκουλτούρας ιδιαίτερα σπουδαία είναι η μελέτη του Γιάννη Κολοβού, *Ιστορία της πανκ σκηνής στην Αθήνα, 1979-2015*, η οποία μέσα από την περίπτωση

³⁵ Έφη Αβδελά, *Νέοι εν κινδύνω. Επιτήρηση αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο*, Πόλις, Αθήνα 2013

³⁶ Κώστας Κατσάπης, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2007.

³⁷ Κώστας Κατσάπης, *Το «πρόβλημα νεολαία»*. *Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα: 1964-1974*, Απρόβλεπτες εκδόσεις, Αθήνα 2013

³⁸ Νίκος Μποζίνης, *Ροκ παγκοσμιότητα και ελληνική τοπικότητα. Η κοινωνική ιστορία του ροκ στις χώρες της καταγωγής του και στην Ελλάδα*, Νεφέλη, Αθήνα 2007

³⁹ Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20^ό αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο – ΑΣΚΙ – Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς, Αθήνα 2010

πανκ αναδεικνύει τον τρόπο που η νεανική υποκουλτούρα συγκροτείται και τις πρακτικές που την περιβάλλουν.⁴⁰

Ωστόσο, όπως παρατηρούμε από τα παραπάνω έργα το ζήτημα της διασκέδασης και της διάθεσης του ελεύθερου χρόνου από τους νέους αποτελεί μια πλευρά της ιστορίας της νεότητας, η οποία δεν έχει μελετηθεί σε μεγάλο βαθμό. Ορισμένα χαρακτηριστικά της μεταπολεμικής νεολαίας όπως ο τεντυμποϊσμός και οι πρακτικές που τον συνοδεύουν έχουν μελετηθεί ως παραβατικές εκδηλώσεις και όχι ως μορφέςσχόλης των νέων. Επίσης η διασκέδαση σε night clubs, bars και σφαιρεστηρία, τα οποία εμφανίζονται στην ελληνική κοινωνία της δεκαετία του 1960 και απασχολούν έντονα τον Τύπο της περιόδου, δεν έχουν αποτελέσει πεδίο έρευνας στην ελληνική ιστοριογραφία.

Αντικείμενο της συγκεκριμένης μελέτης είναι οι αναπαραστάσεις της διασκέδασης των νέων στον Τύπο κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Συγκεκριμένα, επιδιώκω να μελετήσω πως συγκροτούνται οι νέοι ως υποκείμενα στον Τύπο μέσα από τις παρεμβάσεις δημοσιογράφων, επιστημόνων, ακαδημαϊκών καθώς και πολιτικών προσώπων της εποχής. Η χρονολόγηση της έρευνας στις δύο αυτές δεκαετίες βασίζεται στο γεγονός ότι κατά τη δεκαετία του 1950 και 1960 η νεολαία τόσο στην Ελλάδα όσο και στις υπόλοιπες Δυτικές χώρες κυριαρχεί στον δημόσιο διάλογο και συγκροτείται ως κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό υποκείμενο. Η έρευνα βασίζεται στον Τύπο της περιόδου, τόσο σε εφημερίδες όσο και σε περιοδικά. Συγκεκριμένα, μελετώνται οι εφημερίδες: *Τα Νέα*, *Το Βήμα*, *Καθημερινή*, *Μεσημβρινή*, *Η Αυγή*, *Έθνος* καθώς και τα περιοδικά *Εικόνες* και *Ταχυδρόμος*. Η μελέτη οριοθετείται μέχρι τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών την 21^η Απρίλη του 1967, κατά την διάρκεια της οποίας το μεγαλύτερο μέρος του Τύπου διακόπτει την κυκλοφορία του. Η παρούσα μελέτη αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο διερευνώνται οι αναπαραστάσεις του τεντυμποϊσμού στον Τύπο κατά τη δεκαετία του 1950 και στις αρχές του 1960, πως αυτός αποτέλεσε μια νεανική πρακτική που συνδύαζε διασκέδαση και παραβατικότητα καθώς και την αντίδραση του Τύπου σε αυτή τη νέα πρακτική. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι αναπαραστάσεις της διασκέδασης των νέων στη δεκαετία του 1960, η οποία σηματοδοτείται από την εμφάνιση των night clubs. Συγκεκριμένα αναλύεται ο τρόπος με τον οποίον δημοσιογράφοι, πολιτικοί και

⁴⁰ Γιάννης Κολοβός, *Ιστορία της πανκ σκηνής στην Αθήνα, 1979-2015*, Απρόβλεπτες εκδόσεις, Αθήνα 2015

ακαδημαϊκοί αντιδρούν στα νέα κέντρα διασκέδασης μέσα από τις παρεμβάσεις τους στον Τύπο, καθώς και τα μέτρα που λαμβάνει το κράτος για αυτό το είδος διασκέδασης.

**Αναπαραστάσεις του «Τεντυμποϊσμού» κατά τη διάρκεια της δεκαετίας
του 1950 και στις αρχές του 1960: Συνδυάζοντας διασκέδαση και
παραβατικότητα**

Οι Βρετανοί Teddy Boys

Η «παραστρατημένη νεολαία» φαίνεται ότι υπήρξε η ελληνική εκδοχή ενός φαινομένου «ανάρμοστης συμπεριφοράς», το οποίο στο δεύτερο μισό της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας γενικεύτηκε και έλαβε παγκόσμιες διαστάσεις ανησυχώντας τις δυτικές κυρίως κοινωνίες. Η πρόσληψη ενός μέρους της νεολαίας με τον τρόπο αυτόν αποτελούσε μια πραγματικότητα με διεθνείς διαστάσεις, τις οποίες υποδείκνυε με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια ο όρος «τεντυμποϊσμός» που την ίδια περίπου εποχή εμφανίστηκε εγγράφοντας την ελληνική περίπτωση σε ένα πλαίσιο εξελίξεων που καταργούσε τα στενά όρια του έθνους κράτους.⁴¹

Η υποκουλτούρα των Teddy Boys ή αλλιώς teds γεννήθηκε στις εργατικές συνοικίες του Λονδίνου στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Μέχρι το 1956 είχε εξαπλωθεί σε ολόκληρη τη Βρετανία.⁴² Τα σπουδαιότερα κέντρα παρουσία των Teddy Boys ήταν το Birmingham, το Nottingham, το Liverpool και το Bristol.⁴³ Στην εμφάνιση των Teddy Boys συνέβαλε η μετατροπή της βρετανικής κοινωνίας σε κοινωνία της αφθονίας και της κατανάλωσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950.⁴⁴ Συγκεκριμένα, την εποχή αυτή σημειώθηκε μείωση της ανεργίας καθώς και αύξηση των μισθών και του διαθέσιμου χρήματος για διασκέδαση και αγορά αγαθών, όπως ήταν τα αυτοκίνητα, οι τηλεοράσεις, τα στερεοφωνικά, τα οποία συντέλεσαν στην διεύρυνση της κοινωνίας της αφθονίας.⁴⁵ Αποδέκτες των παραπάνω μεταβολών έγιναν κατά κύριο λόγο οι νέοι, οι οποίοι έχοντας ξεπεράσει πληθυσμιακά τους ενήλικες ήδη από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, ενίσχυσαν την αγοραστική τους δύναμη και

⁴¹ Κώστας Κατσάπης, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2007, σελ. 130

⁴² Robert J. Cross, "The Teddy Boy as Scapegoat", *Doshisha Studies in Language and Culture*, 1-2 (1998), σελ. 263, Adrian Horn, *Juke Box Britain: Americanisation and Youth Culture, 1945-1960*, Manchester University Press, Manchester 2009, σελ. 125.

⁴³ Tosco R. Fyvel, *The Insecure Offenders: Rebellious Youth in the Welfare State*, Pelican Books, Great Britain 1969, σελ. 53.

⁴⁴ Βλ. Vernon Bognador & Robert Skidelsky (eds.), *The Age of Affluence, 1951-61*, Macmillan, London 1970, Peter Lewis, *The Fifties*, Heinemann, London 1978, σελ. 9-41

⁴⁵ Robert Hewison, *In Anger: British Culture in the Cold War 1945-60*, Oxford University Press, New York 1981, σελ. 6 παρατίθεται στο Robert J. Cross ό.π., σελ. 264

δημιούργησαν μια αποκλειστικά νεανική καταναλωτική αγορά. Με τον τρόπο αυτόν, η κατανάλωση και οι δυνατότητεςσχόλης έδωσαν την ευκαιρία στους νέους της εργατικής τάξης να διαφοροποιηθούν από την γονεϊκή τους κουλτούρα και να διαμορφώσουν την δικιά τους ταυτότητα.⁴⁶ Στο πλαίσιο αυτό τοποθετείται η συγκρότηση της υποκουλτούρας των Teddy Boys από νέους της εργατικής τάξης, οι οποίοι μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές διασκέδασης και κατανάλωσης προσπαθούν να ξεφύγουν από τη μιζέρια της εργατικής τάξης.⁴⁷ Όπως καταλαβαίνουμε, η συγκεκριμένη υποκουλτούρα ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τησχόλη, διότι εντασσόταν στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου. Έτσι, στις περισσότερες περιπτώσεις η λήξη τηςσχόλης κατά τη διάρκεια μιας μέρας σηματοδοτούσε και την επαναφορά στον συμβατικό τρόπο ζωής.⁴⁸

Πέρα από τις δραστηριότητες διασκέδασης, οι βρετανοί Teddy Boys διακρίθηκαν από μια ιδιαίτερη προτίμηση σε ένα συγκεκριμένο στυλ ντυσίματος, γνωστό και ως «εδουαρδιανό». Συγκεκριμένα φορούσαν μακριά σακάκια με βελούδινο περιλαίμιο, στενά παντελόνια, παπούτσια από σουέτ με λαστιχένιες σόλες, προτιμούσαν τις χαρακτηριστικές λεπτές γραβάτες, ενώ το μαλλί τους ήταν ασυνήθιστα μακρύ για τα δεδομένα της εποχής και επιμελημένα γυαλιστερό. Η σύνδεση του συγκεκριμένου ντυσίματος με την παραβατικότητα δεν υπήρξε εξ αρχής δεδομένη, επήλθε σταδιακά μετά το 1953, όταν άρχισε να γίνεται αντιληπτό ότι οι πρωταγωνιστές πολλών επεισοδίων (όπως επιθέσεις σε ανύποπτους περιστατικούς, μαχαιρώματα, συμπλοκές ανάμεσα σε συμμορίες, επιθέσεις σε αστυνομικούς) ήταν νεαρά άτομα ακολουθούσαν το συγκεκριμένο στυλ.⁴⁹ Στις αρχές του 1954 μια σειρά από επεισόδια, τα οποία έλαβαν ιδιαίτερη έκταση στον βρετανικό Τύπο, επέδρασαν καταλυτικά ώστε να κατασκευαστούν οι Teddy Boys ως ένα νεανικό κοινωνικό φαινόμενο με τις δικές του ιδιαιτερότητες.⁵⁰

⁴⁶ Robert J. Cross ό.π., σελ. 265, Peter Lewis ό.π., σελ. 141-142

⁴⁷ Tosco R. Fyvel, “Fashion and Revolt”, στο Ken Gelder & Sarah Thornton (επιμ.), *The Subcultures Reader*, Routledge, London and New York 1997, σ. 390.

⁴⁸ Βλ. Michael Brake, *Comparative youth culture. The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*, Routledge, New York and London 2003, σελ. 83, John Clarke, Stuart Hall, Tony Jefferson & Brian Roberts, “Subcultures, Cultures and Class: A theoretical overview”, στο Stuart Hall, Tony Jefferson (επιμ.), *Resistance through Rituals. Youth subcultures in post-war Britain*, Routledge, London and New York 2003, σελ. 60-61

⁴⁹ Κώστας Κατσάπης ό.π., σελ. 130

⁵⁰ Paul Rock – Stanley Cohen, “The Teddy Boy”, στο Vernon Bogdanor – Robert Skidelsky (επιμ.) *The Age of Affluence 1951-1964*, Macmillan, 1970, σελ. 302

Το φαινόμενο των teddy boys δεν περιορίστηκε μόνο στους Βρετανούς αλλά εξαπλώθηκε, παρουσιάζοντας συχνά διαφοροποιήσεις, και στους Ιταλούς με την ονομασία «τεπίστι» ή «βιτελόνι», στους Γερμανούς «χάλπσταρκεν», στους Γάλλους «μπλουζόν νουάρ», στους Αμερικάνους «ρόκερς», στους «στιλιάγκι» της Σοβιετικής Ένωσης», στους Ιάπωνες «τόκιο γιάκου» και στους Έλληνες ως «τεντιμπούδες».⁵¹ Η εκτεταμένη χρήση του όρου κυρίως από τον Τύπο της εποχής, συσκοτίζει το γεγονός ότι υπήρξαν τρία διαφορετικά είδη «τεντιμποϊσμού». Όπως αναφέρει ο Κώστας Κατσάπης: «ο “πραγματικός” τεντιμποϊσμός με την έννοια ότι οι πρωταγωνιστές του (οι οποίοι ουσιαστικά περιορίζονταν στο Ηνωμένο Βασίλειο) προσδιορίζονταν με βάση συγκεκριμένα αισθητικά και ενδυματολογικά προτάγματα, ο τεντιμποϊσμός τον οποίο συγκροτούσε ένα σύνολο παραβατικών πράξεων μικρής συνήθως σημασίας, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων υπήρξε η έλλειψη «προφανούς κινήτρου», γεγονός που θα καταγράψουν έκπληκτοι οι σύγχρονοι παρατηρητές του φαινομένου, και τέλος, ο τεντιμποϊσμός που δεν είχε καμία σχέση με παραβατικές συμπεριφορές, οι πρωταγωνιστές του, όμως, καταργώντας με τον τρόπο ζωής τους τις παραδοσιακές ηθικές επιταγές και τα πρότυπα της ελληνικής κοινωνίας, κινούνταν ακριβώς σε μια γκρίζα ζώνη, ανάμεσα στο ηθικά και ποινικά κολάσιμο».⁵² Όπως θα δούμε παρακάτω, στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στον αθηναϊκό Τύπο εμφανίζονται τα δύο τελευταία είδη «τεντιμποϊσμού».

Κατασκευάζοντας του Έλληνες «τεντιμπούδες»

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960, το φαινόμενο του «τεντιμποϊσμού» αρχίζει να απασχολεί τις εφημερίδες της εποχής, ενώ παράλληλα δημοσιογράφοι, νομικοί, παιδαγωγοί και ιατροί εκφράζουν της ανησυχίες τους για την νεολαία που έχει «παραστρατήσει» και προτείνουν τρόπους συμμόρφωσής της. Στην Ελλάδα ο όρος αυτός θα χρησιμοποιηθεί κατά κύριο λόγο για να χαρακτηρίσει όσους νέους πείραζαν γυναίκες στο δρόμο, έριχναν γιαούρτια, επιτίθονταν σε όσους τους έκαναν παρατήρηση, ασχημονούσαν και θορυβούσαν γενικά ή έκλεβαν αυτοκίνητα να πάνε βόλτα. Οι πράξεις αυτές θα χαρακτηριστούν

⁵¹ Έφη Αβδελά, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις»; Ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιο-Σεπτέμβριος 2005, σελ. 30-31, «Είναι διεφθαρμένη η σημερινή νεολαία;», *Ταχυδρόμος*, Αρ. 190, 30 Νοεμβρίου 1957, σελ. 16-17

⁵² Κώστας Κατσάπης ό.π., σελ. 130

«αντικοινωνικές» από νομικούς και εκπαιδευτικούς της δεκαετίας του 1950 και θα ενταχθούν στο πλαίσιο της «νεανικής εγκληματικότητας».⁵³ Στις χώρες της Δύσης οι αντίστοιχες πράξεις θα διαχωριστούν από την εγκληματικότητα και θα ενταχθούν στην κατηγορία της παραβατικότητας. Έτσι, ο όρος «νεανική παραβατικότητα» (juvenile delinquency), που χρησιμοποιούνταν πλέον από τους ευρωπαίους επιστήμονες, αναφερόταν σε εκείνες τις αντικοινωνικές πράξεις και συμπεριφορές των νεαρών ατόμων, οι οποίες είτε δεν ήταν ποινικά κολάσιμες είτε επέσειαν ελαφριά ποινή και απαιτούσαν ιδιαίτερα μέτρα καταστολής και πρόληψης, διότι αποδίδονταν σε κοινωνικούς παράγοντες. Ωστόσο, επειδή στην ελληνική περίπτωση η διάκριση αυτή μεταξύ εγκλήματος και παραπτώματος δεν επιτεύχθηκε παρά μόνο ύστερα από κάποιες δεκαετίες, κατά τη δεκαετία του 1950 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1960, οποιαδήποτε μη συμβατική συμπεριφορά ταυτιζόταν με την εγκληματικότητα και αντιμετωπιζόταν ως τέτοια.⁵⁴

Παράλληλα, ο όρος χαρακτηρίζει όσους νέους όχι απλώς υπήρξαν «παραστρατημένοι», αλλά επιπλέον έτειναν να διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους με βάση πρότυπα που έρχονταν από το εξωτερικό. Όπως υποστήριζε ανώτερος δικαστικός, ειδικός στα ζητήματα των ανηλίκων: «Πραγματικά, πρόκειται για κάτι εντελώς νέο και ξένο προς τα ελληνικά ήθη. Είμαι τόσα χρόνια στα Δικαστήρια Ανηλίκων και ποτέ δεν μας απασχόλησαν παρόμοιες περιπτώσεις. Η γνώμη μου είναι πως το φαινόμενο οφείλεται στον ξένο άνεμο που πνέει στην χώρα μας...».⁵⁵ Την ίδια άποψη υποστηρίζει και η επίτιμη πρόεδρος της Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων, η οποία θεωρεί τον «τεντυμποϊσμό» «φρούτο της μεταπολεμικής εποχής» και «απομίμηση ξένων τρόπων ζωής που μας ήρθαν με τον κινηματογράφο και τα βιβλία».⁵⁶ Επίσης, ως «τεντιμπόηδες» χαρακτηρίζονται όσοι έφηβοι παρέκκλινουν από τον καθιερωμένο κώδικα σχολικής και εξωσχολικής συμπεριφοράς, ένδυσης και ψυχαγωγίας.⁵⁷ Αυτά τα στοιχεία συνιστούν τόσο από τον Τύπο της Δεξιάς όσο και της

⁵³ Δημήτριος Ι. Καρανίκας, *Οι επικίνδυνοι ανήλικοι*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949, σελ. 9 και Κωνσταντίνος Θ. Γιαννακόπουλος, *Το παραστράτημα των ανηλίκων: Πρόληψις και καταπολέμησις αυτού*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 24-25.

⁵⁴ Έφη Αβδελά, «Φθοροποιίοι και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, 90 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2005), σελ. 32

⁵⁵ «Τεντυμποϊσμός», *Αυγή*, 27 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

⁵⁶ «Τεντυμποϊσμός», *Αυγή*, 27 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

⁵⁷ Νίκος Μποζίνης, *Κοινωνικές εκφάνσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα: Γέννηση και διάδοση του φαινομένου ροκ*, Δημοσιευμένη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 126-128, Έφη Αβδελά, Έφη Αβδελά ό.π, σελ. 35

Αριστεράς σύμπτωμα της βαθιάς κρίσης που περνά η «ελληνική νεολαία». Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο δημοσιογράφος του περιοδικού *Εικόνες* «τέντι μπόης» είναι «ο κακομαθημένος νεαρός ταραξίας, χωρίς ηθικές βάσεις, έτοιμος να αποδείξει την αντικοινωνικότητά του, με τυποποιημένη αμερικανίζουσα εμφάνιση, από την οποία το κυριότερο χαρακτηριστικό είναι τα μπλε στενοπαντέλωνα με αναποδογυρισμένα ρεβέρ, τα επιλεγόμενα “μπλου τζηνς”». ⁵⁸ Αλλά και η δημοσιογράφος της *Αυγής* ορίζει τα χαρακτηριστικά του «τεντυμποϊσμού» ως εξής: «νέος όρος, αγγλοσαξωνικός και αυτός, ο “τεντυμποϊσμός” αναφέρεται στην πόρωση, την κυνικότητα, τον αμοραλισμό, την ανηθικότητα, την εγκληματικότητα, που εμφανίζει, από μίμηση, ένα μέρος της νεολαίας μας». Είναι «τα ανόητα παλιόπαιδα», «τα καλόπαιδα, οι κανακάρηδες» που κάνουν οργιαστικά πάρτυ, αλλά και τα «νοικοκυρόπαιδα των τίμιων βιοπαλαιστών και τα εργατόπαιδα, που ξημεροβραδιάζονται στα σφαιριστήρια, που κάνουν διαρρήξεις, λαθρεμπόρια, σωματεμπορία, που τρέχουν πίσω από τους ναύτες του 6^{ου} αμερικάνικου στόλου». ⁵⁹ Επομένως, η ταύτιση οποιασδήποτε νεανικής πρακτικής, η οποία δεν ανταποκρινόταν στα συμβατικά κοινωνικά πρότυπα της εποχής με την εγκληματικότητα, είχε ως αποτέλεσμα έναν «ηθικό πανικό» σχετικά με την πορεία της ελληνικής νεολαίας. Ο κοινωνιολογικός όρος «ηθικός πανικός» αναφέρεται στις υποκινούμενες από τα ΜΜΕ υπερβολικές αντιδράσεις της κοινής γνώμης εναντίον κάποιου φαινομένου, το οποίο εμφανίζεται συνήθως σε «συγκυρίες κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής». Το εκάστοτε φαινόμενο επειδή είναι δύσκολο να κατανοηθεί, προβάλλεται ως απειλή για το κοινωνικό κατεστημένο. Ταυτόχρονα, μέσω της συνεχούς αναφοράς και προβολής του, συντελεί στην παραγωγή ενός προτύπου, το οποίο τίθεται στη διάθεση των κοινωνικά απροσάρμοστων ατόμων. Στην ελληνική περίπτωση ο «ηθικός πανικός» για τη νεολαία πυροδοτήθηκε από την εκδήλωση, αν και περιορισμένη, κάποιων κρουσμάτων «τεντυμποϊσμού» στα τέλη της δεκαετίας του 1950. ⁶⁰

Οι παράγοντες, οι οποίοι συνέβαλαν περαιτέρω στην πρόκληση αυτού του «ηθικού πανικού» ήταν η μαζική κινητοποίηση των νέων για το Κυπριακό που υποδήλωνε την ύπαρξη ενός λανθάνοντος νεανικού κύματος αμφισβήτησης, η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση στις εκλογές του 1958 και η συνακόλουθη αύξηση της επιρροής της Νεολαίας ΕΔΑ στους κόλπους της νεολαίας,

⁵⁸ *Εικόνες*, τεύχος 152, 1958, σελ. 30-32

⁵⁹ Αλίκη, «Τεντυμποϊσμοί», *Αυγή*, 21.8.1958, σελ. 4

⁶⁰ Ε. Αβδελά ό.π., σελ. 31

καθώς και η μείωση της απήχησης ορισμένων συντηρητικών θεσμών νεανικής κοινωνικοποίησης, όπως το Κατηχητικό. Από την άλλη πλευρά, ο «ηθικός πανικός» του πολιτικού και κοινωνικού κατεστημένου εξέφραζε και μια έντονη ανησυχία σχετικά με την ηθική και πνευματική ανάπτυξη της ελληνικής νεολαίας, η οποία θα προέκυπτε μέσα από τη διαδικασία του κοινωνικού και οικονομικού μετασχηματισμού της χώρας με βάση τα δυτικά πρότυπα. Τέλος, υποδήλωνε την έλλειψη ανεκτικότητας, τόσο των κρατούντων όσο και της κοινής γνώμης, απέναντι σε ό,τι δεν μπορούσε να ενταχθεί στο πλαίσιο του διπολικού συστήματος, το οποίο είχε επιβάλει ο Ψυχρός Πόλεμος.⁶¹

Οι διαφορές ανάμεσα στις δύο κατηγορίες «τέντι μπόις» είναι ιδιαίτερα εμφανής. Συγκεκριμένα το ντύσιμο των «τεντυμπόυδων» δεν παρουσιάζει ομοιότητες με το αντίστοιχο βρετανικό παράδειγμα που χαρακτηρίζεται από το «εδουαρδιανό» στυλ. Ωστόσο, η πρακτική του ντυσίματος αποτελεί αντικείμενο «ηθικών πανικών» από τον Τύπο, αφού προσλαμβάνεται ως σύμβολο της «νεανικής παρεκτροπής» ανεξάρτητα από τις πράξεις όσων το έφεραν. Όπως αναφέρει, η Ε. Αβδελά, όποιος ντύνεται σαν «τεντιμπόης» είναι «τεντιμπόης», έστω και χωρίς να το ξέρει, βρίσκεται «εν ηθικώ κινδύνω».⁶² Το 1958 δημοσιογράφος της εφημερίδας *Έθνος* γράφει για το ντύσιμο των νεαρών «τεντυμπόυδων»: «Πανταλόνι αμερικάνικο “μπλου τσιν”, εφαρμοστό μέχρις αηδίας απάνω τους, μπλούζες κοντομάνικες με όσο το δυνατόν κοντύτερο μανίκι, παππούτσι “μοκασίν”. Περπάτημα βαρύ και τεμπέλικο. Ύφος “μπλαζέ” και μάτια γεμάτα αναίδεια. “Τέντυ-μπόυ”!». ⁶³ Στην ίδια κατεύθυνση και η δημοσιογράφος της *Αυγής* εκφράζει την ανησυχία της για τη νεολαία: «Της φόρεσαν τα καουμποϊστικά παντελόνια με τα γαζιά ή της νταήδικες τσέπες» ώστε «να χάσει τα νερά της, την πυξίδα της, το ήθος της και την ελληνική ψυχή της».⁶⁴ Όπως βλέπουμε για το έντυπο της Αριστεράς, την *Αυγή*, το συγκεκριμένο ντύσιμο σηματοδοτεί την απομάκρυνσή της νεολαίας από τις «υγιείς» αξίες και παραδόσεις του έθνους και του λαού. Η απομάκρυνση αυτή συνδέεται, σύμφωνα με την ανάλυση της *Αυγής*, με την αποπροσανατολιστική πολιτική των κυβερνώντων και την επίδραση που ασκεί στους νέους ο αμερικανικός τρόπος ζωής.

⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 34, 39

⁶² Στο ίδιο, σελ. 34

⁶³ *Έθνος*, 5.8.1958, σελ. 1

⁶⁴ Αλίκη, «Τεντυμποϊσμοί», ό.π., σελ. 4

Διαφορές ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις εντοπίζονται, επίσης, και στην κοινωνική προέλευση των «τεντιμπόηδων». Σε αντίθεση με του βρετανούς Teddy Boys που, όπως είδαμε προέρχονται από την εργατική τάξη, το ελληνικό παράδειγμα είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Αν δούμε τον «τεντιμποϊσμό» ως έκφανση της «νεανικής εγκληματικότητας», τότε μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι επρόκειτο για ένα αταξικό φαινόμενο. Αυτό συμβαίνει διότι, για να χαρακτηριστεί κάποιος νεαρός ως «τεντιμπόης», δεν ήταν απαραίτητο να συγκεντρώνει όλα τα προαναφερθέντα γνωρίσματα, αλλά αρκούσαν ορισμένα από αυτά, και, επομένως, είναι προφανές ότι ο «αντικοινωνικός» νέος θα μπορούσε να προέρχεται από οποιαδήποτε τάξη. Παράλληλα, όμως, αν εξετάσουμε τον τεντιμποϊσμό ως υποκουλτούρα, δηλαδή ως μια νεανική αντίδραση στην κυρίαρχη και τη γονεϊκή κουλτούρα, η οποία χαρακτηρίζεται από ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, ένδυσης και ψυχαγωγίας, τότε συμπεραίνουμε ότι το εν λόγω φαινόμενο μάλλον αφορούσε τους νέους των μεσαίων και των ανώτερων αστικών κοινωνικών στρωμάτων. Η άποψη αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι η νεολαία της ελληνικής εργατικής τάξης, λόγω της οικονομικής δυσπραγίας των γονιών της, δεν ήταν σε θέση να έρθει σε επαφή με τα χαρακτηριστικά που απαιτούνταν για να χαρακτηριστεί κάποιος ως «τεντιμπόης», δηλαδή να μπορεί να εξασφαλίσει την απαραίτητη ενδυμασία, να διασκεδάσει με τον τρόπο που διασκεδάζουν τα μέλη αυτής της υποκουλτούρας. Παράλληλα, οι δραστηριότητεςσχόλης που αποτελούν βασικό στοιχείο της κουλτούρας των «τεντιμπόηδων» απαιτούσαν αρκετές ώρες ελεύθερου χρόνου, προϋπόθεση που διέθεταν κατά κύριο λόγο οι νεαροί μαθητές/φοιτητές και όχι εργαζόμενοι. Επίσης, ένα σημαντικό ποσοστό της εργατικής τάξης προερχόταν από την ύπαιθρο είτε λόγω της ακούσιας μετανάστευσης κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου και αργότερα, είτε λόγω του μεταπολεμικού κύματος αστυφιλίας. Ορισμένες κοινωνιολογικού χαρακτήρα υποθέσεις ισχυρίζονται ότι οι εγκατασταθέντες στα μεγάλα αστικά κέντρα άνθρωποι της υπαίθρου, πέρα από την οικονομική τους δυσπραγία, ήταν δύσκολο να απαλλαχθούν από τη βαθιά ριζωμένη συντηρητική νοοτροπία του χωριού και να ακολουθήσουν τον δυτικού τύπου αστικό τρόπο ζωής, συμπεριφοράς και ψυχαγωγίας, στον οποίο αποδιδόταν ο τεντιμποϊσμός.⁶⁵ Οι υποθέσεις αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο τεντιμποϊσμός ως υποκουλτούρα

⁶⁵ Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η ελληνική τραγωδία: Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Ολκός, Αθήνα 1974, σελ. 96, 101, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σελ. 119-121, Χριστόφορος Βερναρδάκης & Γιάννης Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα: Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Εξάντας, Αθήνα 1991, σελ. 120-122, 127-128

αφορούσε στους νέους των μεσαίων και των ανώτερων αστικών κοινωνικών στρωμάτων, η οικονομική ευμάρεια και η δεκτικότητα των οποίων απέναντι στα ξένα πρότυπα, επέτρεπε την απόκτηση των καταναλωτικών αγαθών, όπως είδη ένδυσης, έντυπα, πικάπ και δίσκους καθώς και την υιοθέτηση του τρόπου ψυχαγωγίας, όπως πάρτι, νυχτερινά χορευτικά κέντρα, σφαιριστήρια και κινηματογράφος, τα οποία συνδέονταν με την εν λόγω υποκοουλτούρα.⁶⁶ Οι υποθέσεις αυτές φαίνονται μέσα από ορισμένα δημοσιεύματα στον Τύπο όπως στο άρθρο της Ελένη Νίκα στην *Αυγή*. Σύμφωνα με την δημοσιογράφο, η «επιδημία του τεντυμποϊσμού έχει προσβάλει σοβαρά τα παιδιά των «καλών οικογενειών», τα πλουσιόπαιδα και παιδιά των μεσαίων τάξεων».⁶⁷ Παράλληλα, εντοπίζονται στον Τύπο και περιστατικά «τεντυμποϊσμού», στα συμμετέχουν και νέοι της εργατικής τάξης. Τον Σεπτέμβριο του 1958 δημοσίευμα στο *Έθνος* για τους τέσσερις νεαρούς «τέντυ μπόϋς» που έριξαν έναν κεσέ γιαούρτι στο πρόσωπο μιας κυρίας στην Κυψέλη, αναφέρεται ότι οι δύο από αυτούς ήταν «παιδιά φτωχά, εργάτες, που δουλεύουν για ένα μεροκάματο».⁶⁸ Ωστόσο, η έλλειψη πρωτογενής έρευνας για το φαινόμενο, η οποία να τεκμηριώνει με κάποια σχετική ασφάλεια την κοινωνική προέλευση αυτών των νέων, αποτελεί ένα ιστοριογραφικό κενό που μας καθιστά επιφυλακτικούς σε τέτοιου είδους γενικεύσεις.

Η σύνδεση του «τεντυμποϊσμού» με τη διασκέδαση των νέων φαίνεται ήδη από τα πρώτα σχετικά δημοσιεύματα στον ελληνικό Τύπο. Τον Αύγουστο του 1956, για παράδειγμα, η *Αυγή* σε δημοσίευμα για τους βρετανούς Teddy Boys, πληροφορούσε τους αναγνώστες ότι οι νέοι αυτοί είχαν βρει έναν νέο τρόπο διασκέδασης. Έπιαναν γάτες, έδεναν ένα κομμάτι σκοινί στο λαιμό τους και έπειτα τις εκσφενδόνιζαν μακριά. Το ζητούμενο στο περίεργο αυτό είδος διασκέδασης ήταν να δουν ποια γάτα θα πήγαινε πιο μακριά και αυτός που την είχε εκσφενδονίσει κέρδιζε όλα τα χρήματα που είχαν από πριν συγκεντρωθεί. Ο αρθρογράφος της εφημερίδας αδυνατώντας να ερμηνεύσει τις πράξεις αυτές, τις απέδιδε στην επήρεια οινόπνευματος, αφήνοντας, ωστόσο, υπαινιγμούς για μια σχέση ανάμεσα στις πράξεις τους και το υψηλό βιοτικό επίπεδο που απολάμβαναν οι οικογένειές τους. Όπως γράφει χαρακτηριστικά: «Το παιχνίδι αυτό ανεκαλύφθη από τα εκκεντρικά πλουσιόπαιδα του Λίβερπουλ. Η τεχνική του είναι εύκολη. Αφού έλθουν σε «φόρμα» με μερικά μπουκάλια ούισκυ ή τζιν, τα τέντυ

⁶⁶ Ιωάννα Γ. Μάρκου, Νεανικές υποκοουλτούρες κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 126

⁶⁷ Ελένη Νίκα, «Τεντυμποϋσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί τη νεολαία μας», *Αυγή*, 25 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

⁶⁸ Ι. Καιροφύλας, «Οι Τέντυ-μπόϋς της Κυψέλης», *Έθνος*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

μπούς (ηλικίας όπως είναι γνωστό 14-18 ετών) βγαίνουν στους δρόμους και τις γειτονιές για να μαζέψουν γάτες». ⁶⁹ Ακόμα πιο δραματικά περιστατικά παρατίθενται και στη μελέτη των Paul Rock και Stanley Cohen για τους Teddy Boys. Το 1957, γράφουν, κάποιοι Teddy Boys ακινητοποίησαν ένα μικρό αγόρι δεκατριών ετών και, αφού πέταξαν πυροτεχνήματα μέσα στα ρούχα του, διασκέδασαν παρακολουθώντας το να φλέγεται. ⁷⁰ Παρατίθεται και ένα άλλο περιστατικό, στο οποίο ένας άτυχος σκύλος σκεπάστηκε με τούβλα από νεαρούς teddy boys και παρέμεινε εκεί όλο το βράδυ. ⁷¹ Όπως παρατηρούμε από τα δύο αυτά περιστατικά βασικός σκοπός των πράξεων αυτών είναι η διασκέδαση των νεαρών πρωταγωνιστών τους. Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημάνουμε ότι παρά το γεγονός ότι τα περιστατικά αυτά δεν ήταν σοβαρά από νομική άποψη, υπήρξαν ικανά να προκαλέσουν ένα κύμα ηθικού πανικού. Όπως τονίζουν οι Paul Rock και Stanley Cohen στη μελέτη τους, στα περιστατικά αυτά εντοπίζεται έντονα το στοιχείο της υπερβολής στην καταγραφή και στον σχολιασμό του φαινομένου στη Βρετανία, το οποίο υποδεικνύει «κάτι από το κλίμα της εποχής». ⁷²

Τα περιστατικά αυτά δεν θα περιοριστούν μόνο στον βρετανικό Τύπο αλλά θα κυριαρχήσουν και στον αθηναϊκό, χωρίς να διαφέρουν σε θεματολογία. Ένα από τα πρώτα συμβάντα «τεντυμποϊσμού» στον ελληνικό χώρο σημειώνεται τον Μάιο του 1957, όταν μια ομάδα τεσσάρων νεαρών ηλικίας από δεκαεπτά έως δεκαεννιά ετών, επιτέθηκε σε έναν συνταξιούχο ο οποίος, αφού ειδοποιήθηκε να παραλάβει ένα τηλεγράφημα, άνοιξε την πόρτα της οικίας του και αντί του τηλεγραφήματος «εδέχθη κατά πρόσωπον ένα κεσέ από νάυλον γεμάτο γιαούρτι». ⁷³ Ο λόγος που «πασάλειψαν με γιαούρτι τον άτυχο μεσήλικα» ήταν ότι δεν άφηνε τους νέους να παίζουν ποδόσφαιρο κοντά στο σπίτι του, εξαιτίας του θορύβου που προκαλούσαν οι νεαροί με τις φωνές και το παιχνίδι τους. Εξοργισμένοι οι τελευταίοι από τις παρατηρήσεις του συνταξιούχου, σύμφωνα με τα όσα κατέθεσαν, αποφάσισαν να τον εκδικηθούν με έναν πρωτότυπο τρόπο: «Επειδή μας κυνηγούσε, όταν εκάθητο εδώ, και δεν μας άφηνε να παίζουμε, αποφασίσαμε και μεις να τον εκδικηθούμε για όσα μας είχε κάνει. Ύστερα από αρκετή σκέψη καταλήξαμε να τον πασαλείψουμε με γιαούρτι και να σπάσουμε έτσι

⁶⁹ «Η εκσφενδόνησης της γάτας, η νέα μόδα των τέντυ μπόους. Το παιχνίδι που ανακάλυψαν τα πλουσιόπαιδα του Λίβερπουλ», *Αυγή*, 02.08.1956 παρατίθεται στο Κώστας Κατσάπης ό.π., σελ. 133

⁷⁰ Paul Rock – Stanley Cohen ό.π., σελ. 309

⁷¹ Στο ίδιο

⁷² Στο ίδιο, 312-313

⁷³ «Μια πρωτότυπος εκδίκησις. Τον πασάλειψαν με γιαούρτι γιατί δεν τους άφηνε να παίζουν μπάλλα. Το πάθημα ενός συνταξιούχου που ήθελε την ησυχίαν του τα μεσημβρινάς ώρας», *Ακρόπολις*, 24.05.1957 παρατίθεται στο Κώστας Κατσάπης ό.π., σελ. 134

πλάκα εις βάρος του...». ⁷⁴ Η άμεση σχέση των περιστατικών με την έννοια της διασκέδασης προβληματίζει τους «ειδικούς» που επιδιώκουν να κατανοήσουν το κίνητρο των πράξεων. Ρεπορτάζ της *Αυγής* τον Σεπτέμβριο του 1958 για τον «τεντυμποϊσμό» αναφέρει την άποψη της επίτιμου προέδρου της Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων, Ευανθίας Γκινοπούλου, η οποία «πάνω από 30 χρόνια αγωνίστηκε για την καταστολή της διαφθοράς της νεολαίας». Συγκεκριμένα η πρόεδρος υποστηρίζει: «Τα μάτια μου έχουν δει πολλά. Από τα χέρια έχουν περάσει χιλιάδες Ελληνόπουλα. Μα το παραστράτημα με τη σημερινή του μορφή, ποτέ δεν το αντιμετώπισα. Δεν ισχυρίζομαι πως τα παιδιά ήταν ποτέ αγγελούδια. Αδικοπραγούσαν και εμφανίζονταν στα δικαστήρια για πράξεις όμως που οι αιτίες τους μας ήταν κατανοητές και πολλές φορές τραγικές. Οι κακές συνθήκες διαβίωσής τους, η πείνα, η ανεργία, το ανώμαλο οικογενειακό περιβάλλον τα έριχναν στη δίνη της ζωής και μπορεί να γίνονταν π.χ. κλέφτες, ή να έφθειραν ξένη περιουσία. Ποτέ όμως δεν συναντήσαμε τέτοιες ασεβείς, σαν τις σημερινές, πράξεις νέων, που γίνονται «για γούστο». ⁷⁵ Την ίδια προσέγγιση ακολουθεί και η Ελένη Νίκας, δημοσιογράφος στην *Αυγή*, σύμφωνα με την οποία: ««τεντυμποϊσμός είναι να διαπράττεις αδικήματα χωρίς οικονομικό ή άλλο όφελος, αλλά και απλώς και μόνο για την ικανοποίηση έξεων που αποκτώνται από το «ροκεντρολικό» κλίμα της εποχής»». ⁷⁶

Παράλληλα, μέσα από τα δημοσιεύματα στον Τύπο για το ντύσιμο των νέων παρατηρείται μια διαδικασία παραγωγής ενός κανονιστικού λόγου, που κατασκευάζει ένα συγκεκριμένο πρότυπο νέου. ⁷⁷ Γράφει χαρακτηριστικά ο Χρ. Χαιρόπουλος στο *Έθνος*: «Τα Ελληνόπουλα ενδιαφέρονται για παντελόνια που φορούν άνδρες και όχι μαριονέττες αμφιβόλου φύλου, τύπου Χάρλεϋ και Πρίσλεϋ... Ενδιαφέρονται πότε θα βάλουν και πότε θα βγάλουν το τιμημένο χακί για να ριχτούν με τη φόρμα της δουλειάς στον σκληρό της ζωής αγώνα, τιμώντας τον εαυτόν τους, την οικογένειά τους και το Έθνος τους». ⁷⁸ Το απόσπασμα δείχνει με τον πιο εμφανή τρόπο ότι ο Τύπος αντιδρώντας στην υπονόμηση των εθνικών και έμφυλων αξιών από τις νεανικές συμπεριφορές που εκδηλώνονται, προβάλλει ως κανόνα και πρότυπο συμπεριφοράς,

⁷⁴ Στο ίδιο

⁷⁵ «Τεντυμποϊσμός», *Αυγή*, 27 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

⁷⁶ Ελένη Νίκας, «Τεντυμποϊσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί τη νεολαία μας», *Αυγή*, 25 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3-4

⁷⁷ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, translated by Anonymous, Tavistock Publications, London 1970

⁷⁸ Χρ. Κ. Χαιρόπουλος, «Η αγανάκτησις δεν αρκεί...», *Έθνος*, 7.10.1958, σελ. 4

τον νέο που εργάζεται, υπηρετεί την πατρίδα του και δεν υιοθετεί τα «ξενόφερτα» και «αμφιβόλου φύλου πρότυπα.

Σημαντικό χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς των «τεντυμπούιδων» αποτελεί η κλοπή αυτοκινήτων, βασικό στοιχείο της διασκέδασης των νέων στην μεταπολεμική εποχή. Όπως αναφέρει ο Κώστας Κατσάπης, «οι νεαροί δράστες δεν έκλεβαν αυτοκίνητα με σκοπό να τα πουλήσουν και να αποκομίσουν κάποιο χρηματικό όφελος, αλλά για εφήμερη χρήση και διασκέδαση».⁷⁹ Το στοιχείο αυτό δεν χαρακτηρίζει μόνο την ελληνική νεολαία αλλά αποτελεί χαρακτηριστικό νεανικής παραβατικότητας και διασκέδασης και σε άλλες χώρες της Ευρώπης όπως η Ιταλία, στην οποία οι νεαροί δράστες, γνωστοί ως «terpisti», έκλεβαν αυτοκίνητα και αφού έκαναν τη βόλτα τους τα εγκατέλειπαν.⁸⁰ Στα μάτια των νέων το αυτοκίνητο αποτελούσε κάτι περισσότερο από ένα όχημα, ήταν μέσο κινητικότητας στους χώρους διασκέδασης της Αττικής, άρα απομάκρυνσης από τον στενό περιβάλλον της γειτονιάς, επίσης σύμβολο σεξουαλικής ισχύος και αντικείμενο ταυτισμένο με τις ανάγκες της επίδειξης και της ψυχαγωγίας.⁸¹

Η σύνδεση της κλοπής αυτοκινήτων με την διασκέδαση παρατηρείται σε πολλά περιστατικά που σημειώθηκαν από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και αργότερα. Τον Απρίλιο του 1957 οκτώ νέοι ηλικίας από δεκαεπτά έως είκοσι δύο ετών συνελήφθησαν από την αστυνομία με την κατηγορία ότι είχαν διαρρήξει πολλά αυτοκίνητα, τα οποία, αφού είχαν χρησιμοποιήσει, κατόπιν παρατούσαν στο δρόμο. Η δικαιολογία των δραστών για τις ενέργειές τους ήταν η επιθυμία για διασκέδαση.⁸² Παρόμοιο συμβάν σημειώθηκε το 1958, όταν η αστυνομία συνέλαβε στη Γλυφάδα μια ομάδα νεαρών από δεκαπέντε έως δεκαεπτά ετών, οι οποίοι έκλεβαν αυτοκίνητα. Οι δράστες φέρεται ότι κινούνταν οργανωμένα και βάσει σχεδίου, στο οποίο συμμετείχαν όχι μόνο αγόρια, αλλά και κοπέλες. Σύμφωνα με το ρεπορτάζ της *Αυγής*, οι νεαροί επεσήμαιναν στη διάρκεια της ημέρας το αυτοκίνητο της αρεσκείας τους και το βράδυ, προσποιούμενοι τους ερωτευμένους, πλησίαζαν το αυτοκίνητο και παραβίαζαν τις θύρες του, ενώ οι κοπέλες πρόσεχαν μήπως πλησιάζει κάποιος περαστικός. Δικαιολογώντας τις πράξεις τους ομολόγησαν ότι «έκλεβαν αυτοκίνητα [...] και διέπρατταν τις άλλες αξιόποινες πράξεις των, για να διασκεδάζουν».⁸³ Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι δεν έχουμε

⁷⁹ Κώστας Κατσάπης ό.π., σελ. 135

⁸⁰ Simonetta Stella Piccone, «“Rebels without a cause”: Male Youth in Italy around 1960», *History Workshop: a journal of socialist and feminist historians* 38 (Autumn 1994), σελ. 170-174

⁸¹ Στο ίδιο, σελ. 170-174

⁸² «Συνελήφθη σπείρα νεαρών κλεπτών αυτοκινήτων που διέθετε και όπλα», *Ακρόπολις*, 27.04.1957 παρατίθεται στο Κώστας Κατσάπης ό.π., σελ. 135-136

⁸³ «Σπείρα νεαρών κλεπτών συνελήφθη στη Γλυφάδα», *Αυγή*, 08.10.1958

άμεσα καταγεγραμμένα τα λόγια των νεαρών, γεγονός που δημιουργεί την υπόθεση ότι η διάσταση της διασκέδασης μπορεί να αποτελεί και μια θεμιτή δικαιολογία, η οποία προβάλλεται από τον Τύπο ως δείγμα μεταμέλειας και επιπόλαιης συμπεριφοράς των νέων. Παράλληλα, φαίνεται μέσα από τα δημοσιεύματα του Τύπου η διάσταση του αυτοκινήτου ως μέσου επίδειξης και σεξουαλικής ισχύος. Το Ιανουάριο του 1960 πέντε νέοι ηλικίας 19-21 ετών έκλεψαν ένα αυτοκίνητο στην οδό Ξενοκράτους για να μεταβούν, όπως δήλωσαν, σε ένα πάρτυ. Οι καταδικασθέντες κατά την απολογία τους ισχυρίστηκαν ότι έκλεψαν το αυτοκίνητο για να βρουν ευκολότερα «ντάμεζ» για το πάρτυ.⁸⁴

Μια άλλη συνήθεια που χαρακτηρίζει τις ενέργειες των «τεντυμπόιδων» είναι η επιδίωξη ευτελισμού άλλων οδηγών. Συγκεκριμένα ρεπορτάζ στην εφημερίδα *Ακρόπολις* τον Απρίλιο του 1957 γράφει ότι νέοι «επιβαίνουν ενός αυτοκινήτου ιδιωτικής χρήσεως και αρχίζουν το... γλέντι στις μεγάλες αρτηρίες. [...] Ρίχνουν τα μεγάλα φώτα του αυτοκινήτου τους στους ατυχείς οδηγούς των άλλων αυτοκινήτων, τους στραβώνουν, τους αναγκάζουν να ελαττώσουν ταχύτητα, τότε τους πλησιάζουν, τους πλευρίζουν για ένα δευτερόλεπτο και τους κάνουν την μεγάλη... λαχτάρα! Από το ανοιχτό τζάμι της πορτιέρας τους ρίχνουν στα μούτρα ό,τι μπορεί να φαντασθήτε: αλευρόκολλα, φούμο, διαολόσκονη, που τους κάνει να πεθαίνουν από το φτάρνισμα, μελάνι, κάθε τι που θα μπορούσε να τους προξενήσει μια ζημιά ή να τους κάνει να τρελλαθούν από τον θυμό τους και την λύσσα τους...».⁸⁵ Παρόμοιο περιστατικό εντοπίζουμε στο *Βήμα* τον Απρίλιο του 1959, όταν «συνελήφθησαν υπό οργάνων της Χωροφυλακής οι αλητόπαιδες Ν. Διαμαντιδάκης, ετών 21 και Κ. Σ. Σφανδής, ετών 19, διότι προχθές την εσπέραν εις την Νέαν Ερυθραίαν εσταμάτησαν τον υπ' αριθ. 34847 Ι.Χ. αυτοκίνητο, οδηγούμενο υπό του Σ. Κουρτή, ετών 75, ξενοδόχου».⁸⁶ Σύμφωνα με το δημοσίευμα οι δύο νεαροί, κράτησαν αιχμάλωτο τον ξενοδόχο για μισή ώρα κοροϊδεύοντάς τον και έπειτα επιχείρησαν να ανατρέψουν το αυτοκίνητό του. Οι δράστες ομολόγησαν ότι οι πράξεις του έγιναν «χάριν αστεϊσμού».⁸⁷ Για τους δημοσιογράφους οι πράξεις αυτές συνιστούσαν τον «τρόμο των αθηναίων σωφέρ», ενώ

⁸⁴ «Επτάμηνος φυλάκισις εις 5 νέους διά κλοπήν ιδιωτικού αυτοκινήτου. Το ήθελαν διά να εύρουν ντάμεζ», *Τα Νέα*, 6 Ιανουαρίου 1960, σελ. 3

⁸⁵ «Συνελήφθη σπείρα νεαρών κλεπτών αυτοκινήτων που διέθετε και όπλα», *Ακρόπολις*, 27.04.1957

⁸⁶ «Οι τέντυ-μπόυς» εις την Ν. Ερυθραίαν», *Το Βήμα*, 15 Απριλίου 1959, σελ. 5

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 5

αναγνώριζαν ότι ο σκοπός των δραστών περιοριζόταν απλώς στο να «διασκεδάσουν» με τα παθήματα των «ατυχών βιοπαλαιστών».⁸⁸

Επίσης σημειώνονται περιστατικά, στα οποία νεαροί χρησιμοποιούν το αυτοκίνητο για επίδειξη ισχύος και για να ευτελίσουν περαστικούς, ιδιαίτερα τους μεγαλύτερους ηλικιακά. Οι ενέργειες αυτές αφορούν κατά κύριο λόγο τους εύπορους νεαρούς, οι οποίοι, όπως αναφέρει η *Αυγή*, με «μπόλικους παράδες στην τσέπη» κι' ένα πολυτελές αυτοκίνητο στη διάθεσή τους έχουν βρει τρόπο να διώχνουν την πλήξη που τους προκαλεί η «παλιοζωή» με τις συνεχείς απολαύσεις της. Χρησιμοποιώντας το αυτοκίνητό τους καθώς και ένα «καλοθρεμμένο μαντρόσκυλο», γυρίζουν στους δρόμους τη νύχτα και αρχίζουν τα «κόλπα». Συγκεκριμένα παρατηρούν τους μοναχικούς διαβάτες, και αφού εξαγριώσουν τον σκύλο τους, ανοίγουν την πόρτα του αυτοκινήτου και τον εξαπολύουν εναντίον του ανύποπτου διαβάτη. Το σκυλί συνήθως σκίζει τα ρούχα των περαστικών, ενώ τα θύματα μπορεί να είναι ακόμη και γέροι, γυναίκες ή παιδιά.⁸⁹ Άλλοι νέοι τρέχουν με ιλιγγιώδη ταχύτητα και φρενάρουν απότομα δίπλα ή πίσω από γυναίκες κατά προτίμηση μεγαλύτερες ηλικιακά. Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει μεγαλύτερη απόλαυση από το να βλέπεις πως πετάγονται, πως «πηδάνε αλαφιασμένες οι γριές».⁹⁰

Όπως παρατηρούμε από τα περιστατικά που σημειώνονται στον Τύπο η επαπειλούμενη αντικοινωνική παρεκτροπή της νεολαίας «εν ηθικώ κινδύνω» έχει έμφυλο περιεχόμενο. Σύμφωνα με την Ε. Αβδελά, η «νεολαία» για την οποία εκφράζονται ανησυχίες είναι κατά βάση γένους αρσενικού, όπως και οι δράστες των αδικημάτων που εντάσσονται στη «νεανική» και «παιδική εγκληματικότητα». Στις περισσότερες παρεμβάσεις τα κορίτσια δεν αναφέρονται καθόλου ή εμφανίζονται απλώς σαν κομπάρσοι, σαν παθητικά πρόσωπα που δεν ενεργούν ποτέ αυτόβουλα. Με τον τρόπο αυτό καταλαβαίνουμε ότι ο «ηθικός πανικός» για τη νεολαία, αφορά κατά κύριο λόγο εκδοχές του ανδρισμού που δεν μπορούν εύκολα να ταξινομηθούν στα υπάρχοντα πολιτισμικά πρότυπα και γι' αυτό προκαλούν ανησυχίες, φόβο και απόρριψη.⁹¹ Ωστόσο, εμφανίζονται δημοσιεύματα στα τέλη της δεκαετίας του 1950 που μαρτυρούν την εμφάνιση νεαρών κοριτσιών, τα οποία χαρακτηρίζονται «τεντυμπόισες». Χαρακτηριστικό παράδειγμα η μαρτυρία μιας μητέρας για την κόρη

⁸⁸ «Συνελήφθη σπείρα νεαρών κλεπτών αυτοκινήτων που διέθετε και όπλα», *Ακρόπολις*, 27.04.1957

⁸⁹ Ελένη Νίκα, «Τεντυμπούσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί τη νεολαία μας», *Αυγή*, 25 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3-4

⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 3-4

⁹¹ Ε. Αβδελά ό.π., σελ. 34

της που της «έφυγε απ' τα χέρια». Η μάνα εντοπίζει την ηθική παρεκτροπή της κόρης της αρχικά στον τρόπο που άρχισε να περιποιείται τον εαυτό της και να προσπαθεί να ανεξαρτοποιηθεί από την μητέρα της. Γράφει: «Η μικρούλα άρχισε να μεγαλοπιάνεται. Έχει γίνει πιο κοκέττα κι' από μεγάλη γυναίκα. Η μέση σφίχτηκε κατά τρόπο ασφυκτικό, τα μαθήματα παραμελήθηκαν, μάδησε τα φρύδια, έβαλε ψηλά τακούνια κι' ακούει με ειρωνικό μειδίασμα τις μητρικές συμβουλές. Ζητάει να βγαίνει μόνη έξω κι' αφήνει να εννοηθεί ότι η μητέρα της είναι καθυστερημένη, γιατί δεν μπορεί να προσαρμοστεί στο πνεύμα της εποχής και δεν της επιτρέπει να χει το «αγόρι» της, το αποκλειστικό της καβαλιέρο».⁹² Συνεχίζοντας την αφήγησή της η μητέρα της αναφέρεται στα φλερτ της κόρης της, καθώς και στον τρόπο που διασκεδάζει. Λέει χαρακτηριστικά: «Πηγαίνει σ' ένα γήπεδο εδώ κοντά και παίζει μπάσκετ. Ξέρετε όμως τι ανακάλυψα: εκεί αγόρια και κορίτσια ζευγαρώνονται για 3-4 ημέρες το πολύ. Ύστερα αλλάζουν καβαλιέρο. Και ο κύκλος πάει γύρω... Μη νομίζετε πως τα ζευγαρώματά τους είναι αθώα... Κάθε απόγευμα φεύγει από το σπίτι και πάει με την «παρέα» της ν' ακούσει πλάκες του Πρίσλεϋ και να χορέψει «ρόκ». Κάποια μέρα μου ξεφούρνισε απαθέστατα ότι πρέπει να εγκαταλείψω το σπίτι, γιατί είχε καλέσει την παρέα της να χορέψουν το βράδυ. Την μάλωσα, γίναμε ολόκληρη οικογένεια άνω – κάτω, αλλά τι μπορώ να κάνω όταν αυτά τα πάρτυ με τα μισοσβηστά φώτα όπου απαγορεύεται να τα παρακολουθούν οι μεγάλοι, έστω κι' αν είναι οι γονείς του παιδιού που δίνει το χορό, είναι πλέον τόσο συνηθισμένο πράγμα;»⁹³

Παρόμοιο συμβάν αναφέρει και μια άλλη μητέρα, που όλοι οι γνωστοί της την είχαν σαν υπόδειγμα για την πετυχημένη ανατροφή που έδινε στην κόρη της. Σύμφωνα με την ίδια, η κόρη της, «σεμνή» και «άβγαλτη», έδινε εξετάσεις. Όλο το σπίτι παραστεκόταν στην προσπάθεια της και γι' αυτό η μητέρα είχε κάνει την παραχώρηση να έρθουν δύο συμμαθήτριές της να διαβάσουν μαζί της. Όταν μπήκε στο δωμάτιο να δει πως πάει η μελέτη, πρόσεξε ότι οι μικρές ταράχτηκαν. Αυτό την έβαλε σε υποψίες. Πλησίασε και γύρεψε τα βιβλία τους και τότε μέσα στις σελίδες του Θουκυδίδη ανακάλυψε κάτι «φοβερά άσεμνες ακόμα και για άνδρες φωτογραφίες». Ψάχνοντας τις σάκες βρήκε ένα πλήθος έντυπο πορνογραφικό υλικό. Εξετάζοντας προσεχτικά πληροφορήθηκε ότι η κόρη της σύχναζε με κακές παρέες, ότι ήταν τακτικός θαμώνας ενός εξοχικού κέντρου «άντρου των τεντυμπούδων», όπου νεαροί και νεαρές

⁹² Ελένη Νίκα, «Τεντυμπούσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί τη νεολαία μας», *Αυγή*, 25 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 3

επιδίδονται με σβηστά φώτα σε «διάφορους χορούς». Η κοπέλα είχε κατορθώσει να «εξουδετερώσει την αυστηρότητα των γονιών της υψώνοντας γύρω τους ένα σατανικό δίκτυο από ψευτιές».⁹⁴ Από τα δύο αυτά περιστατικά μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι λόγοι για την ανηθικότητα των νεαρών κοριτσιών έχουν μια ιδιαίτερη σεξουαλική συνδήλωση που τους διαφοροποιεί από τους αντίστοιχους λόγους για τους νεαρούς «τεντυμπόυς». Τα κορίτσια κατηγορούνται ότι απομακρύνονται από το οικογενειακό τους περιβάλλον, φλερτάρτουν, κάνουν προγαμιαίες σχέσεις, με αποτέλεσμα να απαρνούνται τα πλεονεκτήματα της αγνότητας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι κανένας ρεπόρτερ ή αναλυτής ιδιαίτερα από εκείνους που έγραφαν τακτικά για τα θέματα των νέων δεν κάνει ρεπορτάζ με τους ίδιους του νέους. Ενδιαφέρονται να δώσουν τον λόγο κυρίως στους φορείς εκείνους - γονείς, και μάλιστα μητέρες που θεωρούνται υπεύθυνες για την ανατροφή – των οποίων η εξουσία αποσταθεροποιείται μέσα από τις νεανικές πρακτικές. Έτσι, πέρα από τους ίδιους τους νέους ο Τύπος δείχνει την αγωνία του άλλοτε ρητά και άλλοτε άρρητα για τον ρόλο της οικογένειας.

Αιτίες «τεντυμποϊσμού»

Σύμφωνα με τους δημοσιογράφους, αλλά και τους νομικούς, εκπαιδευτικούς και ψυχιάτρους της εποχής, οι οποίοι είχαν επιστρατευθεί για την ερμηνεία, την πρόληψη και την καταστολή του «τεντυμποϊσμού», το εν λόγω μεταπολεμικό φαινόμενο αποδιδόταν κατ' αρχάς στον πόλεμο, ο οποίος είχε αφήσει χιλιάδες παιδιά ορφανά και απροστάτευτα και στην κατοχή, κατά τη διάρκεια της οποίας, πολλοί νεαροί είχαν επιδοθεί σε ποικίλες παράνομες ή μη εμπορικές δραστηριότητες, ενώ πολλές νεαρές είχαν μετατραπεί «εις μεταπράτας της λευκής σαρκός των». Αυτή η πρώιμη οικονομική τους χειραφέτηση είχε ως αποτέλεσμα την «χαλάρωσιν ηθών και εθίμων» και τη συνακόλουθη ηθική διαφθορά των μελών της κοινωνίας.⁹⁵ Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στην *Αυγή* η παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη για την επίδραση του Β' Παγκόσμιου Πολέμου στην συμπεριφορά των νεαρών «τεντυμπόιδων»: «Τα παιδιά αυτά γεννήθηκαν μέσα στην παραζάλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μέσα σ' αυτόν και τις συνέπειές του έζησε και μεγάλωσε η νέα γενεά. Ήταν μικρά όταν έβλεπαν το

⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 3

⁹⁵ Δημήτριος Ι. Καρανίκας, *Οι επικίνδυνοι ανήλικοι*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακιζομένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949, σελ. 17-18, Ρούλα Παπαδημητρίου, *Η προστασία του παιδιού*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακιζομένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 6

ανθρωποκυνηγητό, τα εγκλήματα και τους σφαγμούς μπροστά στα μάτια τους, όταν έκρυβαν αυτά τα αδέρφια τους, όταν είδαν να χάνονται οι γονείς τους. Ζούσαν στον τρόμο και τη φυγή και τη στέρηση».⁹⁶ Παρόμοια άποψη αλλά πιο ήπια θα διατυπώσει δημοσιογράφος στα *Νέα*, σύμφωνα με τον οποίο οι διαφορές στα ήθη, στον τρόπο διασκέδασης και κοινωνικοποίησης των νέων σε σχέση με τις παλαιότερες γενιές εντοπίζεται στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Γράφει ενδεικτικά: «Εκείνο που δεν μπορούν να καταλάβουν οι παλαιότεροι είναι το γεγονός ότι η νέα γενιά η σημερινή που διαμορφώθηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι πολύ διαφορετική από τις παλαιότερες. Αυτό δεν είναι εντελώς καινούργιο. Συμβαίνει μετά από κάθε πολεμική αναταραχή στον κόσμο. Πολύ περισσότερο όταν στην αναταραχή αυτή προστέθηκαν σημαντικές εξελίξεις στον τεχνικό και επιστημονικό τομέα, σε σημείο που να αναθεωρηθούν πλήρως απόψεις και ιδέες για τον κόσμο και για το σύμπαν που ίσχυαν επί αιώνες».⁹⁷

Ένας ακόμη παράγοντας στον οποίο αποδιδόταν το «παραστράτημα» των ανηλίκων ήταν και η κληρονομικότητα, δηλαδή η μεταβίβαση ορισμένων αντικοινωνικών σωματικών, ψυχικών και διανοητικών δυσλειτουργιών των γονιών στα παιδιά, όπως τα αφροδίσια νοσήματα, ο αλκοολισμός, η μελαγχολία, η σχιζοφρένεια κ.ά., οι οποίες, σε συνδυασμό με κάποιους εξωγενείς παράγοντες, ωθούσαν τους νέους σε πράξεις, οι οποίες, όπως είδαμε, χαρακτηρίζονταν ως εγκληματικές.⁹⁸ Βασική αιτία ώθησης των νέων σε «αντικοινωνικές» πρακτικές θεωρούνταν η απουσία ενός αρμονικού οικογενειακού περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, υποστηριζόταν ότι τριγμούς στο θεσμό της οικογένειας μπορούσαν να προκαλέσουν οι άθλιες συνθήκες στέγασης, η τρώγλη, εξαιτίας της έλλειψης των στοιχειωδών συνθηκών υγιεινής και της αναγκαστικής παρουσίας των παιδιών, λόγω της στενότητας του χώρου, ενώπιον βίαιων, πολλές φορές, διαπληκτισμών μεταξύ των γονιών. Στο γεγονός συνέβαλε καθοριστικά ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, καθώς στην μεταπολεμική κοινωνία που

⁹⁶ Δ. Ραυτόπουλος, «Τεντυμπόδες και δράκοι. Ζ. Οι απόψεις της παιδαγωγού Κας Ρόζας Ιμβριώτη», *Αυγή*, 6 Μαΐου 1959, σελ. 4, βλ. Ρόζα Ιμβριώτη, «Τα παραστρατημένα παιδιά», *Αυγή*, 14 Ιανουαρίου 1958, σελ. 4

⁹⁷ «Το φαινόμενο νεολαία. Γιατί οι νέοι είναι τόσο διαφορετικοί από άλλοτε», *Τα Νέα*, 2 Μαρτίου 1964, σελ. 5

⁹⁸ Καρανίκας ό.π., σελ. 9-10, Κωνσταντίνος Θ. Γιαννακόπουλος, Το παραστράτημα των ανηλίκων: Πρόληψις και καταπολέμησις αυτού, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 26-27, Αριστείδης Α. Ασπιώτης, *Τα δύσκολα παιδιά*, Ινστιτούτο Ιατρικής Ψυχολογίας και Ψυχικής Υγιεινής, Αθήνα 1965, σελ. 129-130, Σ. Αλεξιάδης, Χ. Κουμίδης, Θ. Μπαλίδης, Μ. Παπαζήσης & Χ. Χατζόπουλος, *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εν Θεσσαλονίκη, από του 1958 μέχρι του 1965*, Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 28.

προέκυψε, υπήρχε ένα κενό στη νεολαία λόγω της απότομης ανεξαρτητοποίησής της από το οικογενειακό περιβάλλον.⁹⁹ Επομένως, οι νέοι, προκειμένου να ξεφύγουν από αυτές τις δυσάρεστες καταστάσεις, συνωστίζονταν στις ταβέρνες, τα καφενεία, τα μπαρ και τα σφαιριστήρια, τα οποία λειτουργούσαν ως κέντρα διαφθοράς. Έτσι, όπως υποστηρίζει στην *Αυγή* η παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη, οι νέοι ανεξαρτητοποιήθηκαν χωρίς να ωριμάσουν πραγματικά.¹⁰⁰

Ιδιαίτερα καταστροφικός για την ηθική ανάπτυξη των ανηλίκων θεωρούνταν και ο κινηματογράφος, τον οποίο πολλοί επιστήμονες της εποχής αποκαλούσαν «κοινωνική μάζιγα». Γενικά, επικρατούσε η άποψη ότι ο κινηματογράφος, τόσο ο εγχώριος όσο και ο ξένος, στον οποίο η νεολαία έδειχνε ιδιαίτερη προτίμηση, αποτελούσε το βασικότερο εξωγενή παράγοντα για την ανήθικη συμπεριφορά των νέων. Τα θέματα των ταινιών, όπως αναφέρει δημοσίευμα στην εφημερίδα τα *Νέα*, έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: την έξαρση του κακοποιού ήρωα, που έχει την ικανότητα να εξοντώνει τους αντιπάλους του, του κατασκόπου, των ανθρώπων που μετέρχονται τη βία και επιτυγχάνουν στη ζωή με την κλοπή, το έγκλημα, την κατασκοπεία ή το σεξ.¹⁰¹ Έτσι νέοι κάνουν πρότυπα και εκθειάζουν τους ήρωες του κινηματογράφου που είναι γκάνγκστερ, κλέβουν, χαίρονται τις γυναίκες, τον πλούτο και τα ακριβά αυτοκίνητα.¹⁰² Όπως αναφέρει ρεπορτάζ στα *Νέα* ο κινηματογράφος έχει μεταβάλει τα χαρακτηριστικά του αντρικού προτύπου. Οι ήρωες για την νεολαία, πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν εκείνοι που έκαναν «ανδραγαθήματα που υπεράσπιζαν το καλό και τιμωρούσαν το κακό, που δεν φοβούνταν μπροστά στον κίνδυνο».¹⁰³ Αντίθετα, οι ήρωες που θαυμάζουν σήμερα οι νέοι είναι εγωκεντρικοί, σκληροί και δύσπιστοι απέναντι σε όλους, «σαν τον Μάρλον Μπράντο ή τους τραγουδιστές με τις μπούκλες και τις φαβορίτες, που κραυγάζουν και χτυπιούνται κρατώντας μια κιθάρα και δημιουργούν μια κατάσταση τρέλας στο κοινό».¹⁰⁴ Τα πρότυπα της σημερινής νεολαίας είναι οι τύποι εκείνοι που γρήγορα τα «οικονόμησαν», προμηθεύθηκαν την πιο φτηνή κούρσα και κάνουν εντυπωσιακές εμφανίσεις ή ακόμα οι κατακτητές που «αλλάζουν καθημερινά τις γυναίκες, γλεντούν

⁹⁹ Βλ. Ρόζα Ιμβριώτη, «Τα παραστρατημένα παιδιά», *Αυγή*, 14 Ιανουαρίου 1958, σελ. 4

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 4

¹⁰¹ «Ποιοι διαφθείρουν τη σημερινή νεολαία και που αποβλέπουν;», *Τα Νέα*, 21 Νοεμβρίου 1966, σελ. 5

¹⁰² «Ποιοι διαφθείρουν τη σημερινή νεολαία και που αποβλέπουν;», *Τα Νέα*, 22 Νοεμβρίου 1966, σελ. 3

¹⁰³ «Η σεξουαλική επανάσταση. Ποτέ άλλοτε δεν είχε σημειωθεί μια τόσο βαθιά αλλαγή στα ήθη», *Τα Νέα*, 8 Οκτωβρίου 1963, σελ. 3

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 3

και διασκεδάζουν ή οδηγούν μεθυσμένοι το αυτοκίνητό τους».¹⁰⁵ Παράλληλα, ο κινηματογράφος χαρακτηρίζεται μέσο διαφθοράς των νέων, αφού στις περισσότερες ταινίες κυριαρχεί πέρα από το έγκλημα το ερωτικό στοιχείο. Σύμφωνα με το ίδιο ρεπορτάζ, ο κινηματογράφος «έφθασε στο απροχώρητο». «Είναι δύσκολο να δει κανείς μια ταινία δίχως κρεβάτι. Οι σημερινοί νέοι όταν πηγαίνουν στον κινηματογράφο να δουν την Μπριζίτ Μπαρντό ή την Ελίζαμπεθ Ταίηλορ ή την Σοφία Λόρεν, έχουν τη βεβαιότητα ότι θα χορτάσουν γυμνό».¹⁰⁶

Η σημασία της επίδρασης του κινηματογράφου στους νέους, καθώς και η ευθύνη του για τα νέα ήθη και συμπεριφορές φαίνεται από το γεγονός ότι ήδη από το 1952 γίνονταν προσπάθειες ελέγχου των κινηματογραφικών ταινιών. Όπως μας πληροφορεί η *Καθημερινή* «στις 18 Οκτωβρίου 1952 ο υφυπουργός Εσωτερικών κ. Περιβαλιώτης έδωσε εντολή προς προστασίας της νεολαίας να ελέγχονται οι προβαλλόμενες ταινίες, οι οποίες έχουν αστυνομικές ή γκαγκστερικές υποθέσεις». Σύμφωνα με το δημοσίευμα, η Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων ανακοίνωσε ότι δεν αρκεί μόνον ο έλεγχος των προβαλλόμενων ταινιών, αλλά είναι απαραίτητο να απαγορεύεται η είσοδος ανηλίκων στα θέατρα και στους κινηματογράφους και να επιβάλλονται κυρώσεις τόσο κατά των γονέων που συνοδεύουν τα παιδιά τους σε «ακατάλληλα θεάματα», όσο και κατά των υπεύθυνων των θεάτρων και των κινηματογράφων, δεδομένου ότι «κατά τη στατιστική της αρμόδιας υπηρεσίας της εταιρείας ποσοστό τουλάχιστον 65% των ανηλίκων οφείλεται στην επίδραση του κινηματογράφου».¹⁰⁷ Τα επόμενα χρόνια οι αντιδράσεις για τον κινηματογράφο θα γίνουν πιο έντονες. Τον Δεκέμβριο του 1956 δημοσίευμα στο περιοδικό *Ταχυδρόμος* επικεντρώνεται στην ευθύνη που έχει ο κινηματογράφος ως μέσο διασκέδασης για την ηθική διαφθορά των νέων και την ροπή τους προς την εγκληματικότητα. Σύμφωνα με το άρθρο, κάθε βράδυ νεαρά παιδιά «προσελκύονται να δουν σε διάφορες σκοτεινές σάλες των κινηματογράφων όχι την πραγματική εφηβική «αταξία» των παιδιών της ηλικίας αυτής, αλλά την καλομελετημένη και εντυπωσιακή εγκληματική δράση νεαρών γκάνγκστερ».¹⁰⁸ Οι παραγωγοί των ταινιών, όπως αναφέρει το δημοσίευμα, εκμεταλλεύονται την «ευέξαπτη νεανική φαντασία» των νεαρών θεατών με σκοπό το

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁰⁷ «Μέτρα κατά της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Αυστηρός έλεγχος των κινηματογραφικών ταινιών», *Καθημερινή*, 18 Οκτωβρίου 1952, σελ. 4

¹⁰⁸ Βλ. «Οι μεγάλοι είναι οι ένοχοι όχι τα σημερινά παιδιά», *Ταχυδρόμος*, 22 Δεκεμβρίου 1956, Αρ. 141, σελ. 11, «Οι νέοι και ο έρωσ στην Ελλάδα» 4ο μέρος, *Ταχυδρόμος*, 13 Σεπτεμβρίου 1958, Αρ. 231, σελ. 7, «Τέντυ Μπόϋς», *Ταχυδρόμος*, 13 Σεπτεμβρίου 1958, Αρ. 231, σελ. 3

κέρδος χωρίς να ενδιαφέρονται αν οι νέοι μετά την ταινία θα προβούν σε παρόμοιες πράξεις. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, «τα παιδιά αισθάνονται κυριολεκτικώς την υποχρέωση να ανταποκριθούν στα «διδάγματα» και στις «προσδοκίες» του έργου, από το φυσικό συναίσθημα να μην θεωρηθούν κατώτεροι των όσων οι άλλοι κάνουν!». ¹⁰⁹ Για τον δημοσιογράφο το μέτρο της απαγόρευσης εισόδου ανηλίκων έχει πλέον σε όλη την Ευρώπη ατονήσει, αφού όχι μόνο είναι δύσκολο να υπολογιστεί ακριβώς η ηλικία τους, αλλά συχνά οι νέοι «απαντούν με γροθιές στον αρμόδιο υπάλληλο» επηρεασμένοι από κάποια ταινία που έχουν δει. ¹¹⁰ Τη δεκαετία του 1960 ο ηθικός πανικός για τις επιπτώσεις του κινηματογράφου θα κορυφωθεί λόγω και της αύξησης των περιστατικών «τεντυμποϊσμού» και θα αποτελέσει θέμα συνεδρίων και συζητήσεων με σκοπό «την προστασίαν της ηθικής και πνευματική ακεραιότητας των νέων». Στην εβδομάδα «Νεότης και Θέαμα» που θα διοργανωθεί το 1962, η ιερά σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδας απηύθυνε εγκύκλιο προς το λαό, στην οποία τονίζει ότι το σύγχρονο θέαμα και κατ' εξοχήν ο κινηματογράφος δεν αποτελεί υγιή ψυχαγωγία, η οποία ανακουφίζει τον άνθρωπο αλλά είναι σχολείο εγκλήματος και παράγων διαφθοράς της κοινωνίας και ιδιαιτέρως της νεολαίας. Με άλλα λόγια, ο κινηματογράφος δεν είναι «ακίνδυνος ψυχαγωγία αλλά ο κακός παιδαγωγός των μαζών». ¹¹¹ Έτσι, από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι και τη δεκαετία του 1960 παρατηρούμε ότι παράγεται από τον Τύπο ένας λόγος για τον κινηματογράφο, ο οποίος δεν φαίνεται να διαφοροποιείται ως προς την κριτική του κατά τη διάρκεια της περιόδου. Επίσης, στόχαστρο της κριτικής αποτελεί η διεθνή κινηματογραφική παραγωγή και όχι η ελληνική.

Ένας επιπρόσθετος εξωγενής παράγοντας στον οποίο πολλοί επιστήμονες απέδιδαν το φαινόμενο του «τεντυμποϊσμού» και τα νέα ήθη των νέων, ήταν ο ημερήσιος και περιοδικός Τύπος καθώς και η λογοτεχνία. Οι ειδικοί διατείνονταν ότι οι εφημερίδες, αφιερώνοντας μακροσκελή άρθρα, στα οποία περιγράφονταν με κάθε ανατριχιαστική λεπτομέρεια διάφορων ειδών εγκλήματα, ηρωοποιούσαν τους δράστες και τους καθιστούσαν παράδειγμα προς μίμηση. Το ίδιο περίπου ίσχυε και για τα εικονογραφημένα εβδομαδιαία περιοδικά, όπου οι «απεικονίσεις εκφύλων και κοινών γυναικών εις ασέμνους στάσεις», προκαλούσαν την πρόωρη σεξουαλική διέγερση των

¹⁰⁹ «Οι μεγάλοι είναι οι ένοχοι όχι τα σημερινά παιδιά», *Ταχυδρόμος*, 22 Δεκεμβρίου 1956, Αρ. 141, σελ. 11

¹¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 11

¹¹¹ «Εβδομάς «Νεότης και θέαμα» δια την προστασίαν της ηθικής και πνευματική ακεραιότητας των νέων», *Καθημερινή*, 24 Νοεμβρίου 1962, σελ. 10

εφήβων. Εξίσου επιβλαβής θεωρούνταν και η σύγχρονη λογοτεχνία, δηλαδή τα αστυνομικά και τα ερωτικά λαϊκά αναγνώσματα, στα οποία περιγράφονταν «ιστορίες μεγάλων εραστών, διασήμων εγκληματιών, χασισοποτών, σεξουαλικά διεστραμμένων».¹¹² Δημοσίευμα στα *Νέα* για την σεξουαλικότητα των νέων και τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί στα ήθη τους αναφέρει ότι τα περιοδικά είναι πλέον γεμάτα από προκλητικές εικόνες και τολμηρά ερωτικά διηγήματα. Όπως γράφεται χαρακτηριστικά: «Ενώ πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν δημοσιευόταν εικόνα γυμνής γυναίκας στα περιοδικά, τώρα δεν δημοσιεύεται εικόνα ντυμένης γυναίκας. Όλες πρέπει να είναι προκλητικές και να ερεθίζουν τον αναγνώστη».¹¹³

«Τεντυμποϊσμός»: Στα όρια μεταξύ διασκέδασης και παραβατικότητας

Σταδιακά το κλίμα πανικού εντεινόταν μέσα από τα δημοσιεύματα και καθιστούσε επιτακτική την ανάγκη για λήψη νομοθετικών και άλλων μέτρων. Αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά στα παρακάτω περιστατικά, στα οποία οι αρχές δεν περιορίζονται μόνο στη σύλληψη των δραστών αλλά στοχεύουν στην διαπόμπευσή τους. Τον Σεπτέμβριο του 1958 συνελήφθησαν τέσσερις νεαροί, 15, 16, 18 και 19 ετών, δύο από τους οποίους έριξαν γιαούρτι στο πρόσωπο μιας κυρίας στην Κυψέλη, ενώ οι άλλοι δύο έριξαν σύκα στο πρόσωπο μιας Αμερικανίδας περιηγήτριας στο Καλαμάκι. Οι δύο νεαροί προέρχονταν από καλή οικογένεια και ήταν μαθητές γνωστών ιδιωτικών σχολείων των Αθηνών, σε αντίθεση με τους άλλους δύο που ήταν παιδιά φτωχά και δούλευαν εργάτες.¹¹⁴

Σύμφωνα με το ρεπορτάζ της *Αυγής*, το επεισόδιο της Κυψέλης συνέβη ως εξής: «Οι δύο ανήλικοι συνάντησαν στον δρόμο την κυρία Μ. Ζαχαρή, 50 ετών, η οποία επέστρεφε στο σπίτι της, στην οδό Φαιδριάδων 13, μαζί με την κόρη της, ηλικίας 13 ετών. Ο ένας από τους δύο «τέντυ – μπόυς», για να κάνεις τον έξυπνο είπε: - Για δες! Η γριά ξύρισε το μουστάκι της! Η κόρη της Κας Ζαχαρή τον αποκάλεσε «αναιδέστατο» - οπότε ο άλλος νεαρός ερράπισε την μικρή. Αμέσως αγόρασαν από ένα παρακείμενο κατάστημα ένα κεσέ γιαούρτι και πέταξαν το περιεχόμενο στο

¹¹² Αριστείδης Α. Κατσαούνης, *Επιβλαβής Τύπος και παιδική εγκληματικότητα*, : Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1950, σελ. 6, 11-17, Γιαννακόπουλος ό.π., σελ. 32-33, Ασπιώτης ό.π., σελ. 131-132, Αλεξιάδης κ.ά ό.π., σελ. 32.

¹¹³ «Η σεξουαλική επανάσταση. Ποτέ άλλοτε δεν είχε σημειωθεί μια τόσο βαθιά αλλαγή στα ήθη», *Τα Νέα*, 8 Οκτωβρίου 1963, σελ. 3

¹¹⁴ Ι. Καιροφύλας, «Οι Τέντυ-μπόυς της Κυψέλης», *Έθνος*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

πρόσωπο της εμβρόντητης γυναίκας, ενώ έμπαινε στο σπίτι της!». ¹¹⁵ Όπως παρατηρούμε, οι πράξεις έχουν σκοπό πέρα από την διασκέδαση των νέων, τον εξευτελισμό των ίδιων των θυμάτων.

Ωστόσο, αυτή τη φορά οι παραπάνω νεαροί, αφού συλληφθούν, οδηγούνται στο αστυνομικό τμήμα, όπου τους κούρεψαν με την «ψιλή μηχανή» και τους έκοψαν τα αμερικάνικου τύπου «μπλού – τζίνς» παντελόνια τους. Στη συνέχεια οι δύο νεαροί του περιστατικού στην Κυψέλη οδηγήθηκαν πεζή με χειροπέδες από την πλατεία της Κυψέλης στην στάση Αγγελοπούλου, όπου επιβιβάστηκαν σε λεωφορείο. Στον λαιμό ενός απ' αυτούς είχε αναρτηθεί μια επιγραφή με τις λέξεις: «Είμεθα τέντυ – μπούς – πετάξαμε γιαούρτι κατά γυναικός». ¹¹⁶ Οι δύο νεαροί «υποχρεώθηκαν να κατέβουν από το λεωφορείο στη στάση «Τράπεζα» της οδού Πανεπιστημίου και οδηγήθηκαν και πάλι πεζή έως την οδό Όθωνος, όπου βρίσκεται η υπηρεσία Σήμανσης, αποδοκιμαζόμενοι από τους παρευρισκόμενους πολίτες». ¹¹⁷ Σύμφωνα με ρεπορτάζ του *Έθνους* για το ίδιο περιστατικό, ο κόσμος που ήταν μαζεμένος στο δρόμο επιδοκίμαζε την απόφαση της Αστυνομίας για την διαπόμπευση και φώναζε στους τέντυ-μπόους ότι τους χρειάζεται, εκτός από το κούρεμα, και «ένα γερό χέρι ξύλο» και να μην ξανακάνουν ό,τι έκαναν. ¹¹⁸ Οι δύο άλλοι οδηγήθηκαν στην υπηρεσία σήμανσης χωρίς πινακίδα ή χειροπέδες, αλλά, όπως αναφέρεται στο δημοσίευμα, «παρουσίαζαν κι' αυτοί αξιοθρήνητο θέαμα με τα κουρεμένα κεφάλια τους και τα κομμένα παντελόνια τους». ¹¹⁹ Τελικά και οι τέσσερις οδηγήθηκαν στην Εισαγγελία όπου τους απαγγέλθηκε η κατηγορία για «ρύπνασιν, έργω εξύβρυσιν και φθοράν ξένης ιδιοκτησίας». Επίσης, ο Εισαγγελέας θα ασκήσει δίωξη και κατά των γονέων, οι οποίοι θα κατηγορηθούν για «παραμέλησιν εποπτείας» επί των ανηλίκων τέκνων τους. ¹²⁰ Στο τέλος του άρθρου, γράφεται για την πρακτική της διαπόμπευσης ότι οι τα αστυνομικά όργανα έλαβαν εντολή να συλλαμβάνουν τους νέους, που φορούν παντελόνια του γνωστού «αμερικάνικου τύπου», να ερευνούν το παρελθόν τους και σε περίπτωση, που θα επιμένουν να φέρουν την «περιβολή» αυτή, να τους «αποκόπτεται» με ψαλίδι το επιπλέον μάκρος του παντελονιού και να κουρεύονται με την «ψιλή». ¹²¹ Η δημόσια διαπόμπευση αποτελεί ένα είδος τελετουργίας που διέπεται από κανόνες με σκοπό να στιγματίσει το θύμα

¹¹⁵ «Οι «τέντυ μπούς» διαπομπεύονται», *Αυγή*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 3

¹¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 3

¹¹⁸ Ι. Καιροφύλας, «Οι Τέντυ-μπόους της Κυψέλης», *Έθνος*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹¹⁹ «Οι «τέντυ μπούς» διαπομπεύονται», *Αυγή*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹²⁰ Στο ίδιο, σελ. 3

¹²¹ Στο ίδιο, σελ. 3

μέσα από τη λαμπρότητα του θεάματος που το συνοδεύει. Παράλληλα, η παρουσία και άλλων ανθρώπων στους χώρους διαπόμπευσης, καθώς και οι φωτογραφίες των νέων που κυκλοφορούν στον Τύπο επιδιώκουν να κρατήσουν την ανάμνηση της δημόσιας έκθεσης των νέων στη μνήμη των ανθρώπων, ώστε να μπορούν όλοι να διαπιστώσουν τον θρίαμβο της δικαιοσύνης.¹²²

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος που περιγράφει ο Ι. Καιροφύλας, δημοσιογράφος του *Έθνους*, την εμφάνιση ενός από τους δράστες στο περιστατικό της Κυψέλης. Σύμφωνα με τον δημοσιογράφο, έχει εμφάνιση «μοντέρνου» νεαρού, φοράει πουκάμισο άσπρο «φιλλέ» και φροντίζει ανά δευτερόλεπτο τα γυρισμένα μανίκια του, που φτάνουν σχεδόν μέχρι τους ώμους για να δείχνουν τους μυς του. Φοράει μπλε παντελόνι «αμερικάνικου» τύπου, παπούτσια άσπρα μυτερά ιταλικής φόρμας με «εγκράφα» χωρίς κορδόνια και περπατάει σε στυλ Τζαίμς Ντίν και με ύφος μπλαζέ.¹²³ Ο δημοσιογράφος δεν διστάζει να ρωτήσει τον συγκεκριμένο νεαρό αν μετάνιωσε για την πράξη του. Εκείνος υποστηρίζει ότι μετάνιωσε και σκέφτεται πως θα δούνε οι δικοί του τις φωτογραφίες στις εφημερίδες. Όπως λέει ο ίδιος: «Τι θα κάνω τώρα; Δεν θα μπορέσω να βγω έξω, με κουρέψανε, με ρεζιλέψανε. Κ' έχουμε και το σχολείο. Ποιος θα μας δεχθεί;».¹²⁴ Ο δημοσιογράφος ρωτάει και τους νεαρούς από το επεισόδιο στο Καλαμάκι για τα αίτια της πράξης τους, από τους οποίους ο ένας θα υποστηρίξει ότι το έκανε για πλάκα, ενώ ο άλλος ότι έγινε κατά λάθος, ήταν παρεξήγηση.¹²⁵

Τα δύο αυτά περιστατικά παίρνουν σημαντική διάσταση στον Τύπο, αφού για πρώτη φορά φαίνεται ότι το φαινόμενο του «τεντυμποϊσμού» έχει εξαπλωθεί σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ταυτόχρονα, ο τρόπος αντίδρασης των αρχών στους νεαρούς δράστες θα σηματοδοτήσει την μετάβαση από την ανησυχία και την πρόληψη στην καταστολή και την πειθάρχηση, ενώ το φαινόμενο του «τεντυμποϊσμού» θα συνδεθεί αποκλειστικά με την έννοια της νεανικής εγκληματικότητας και όχι με την διασκέδαση. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι στη σκλήρυνση των καθεστωτικών μέτρων και πρακτικών γύρω από την νεολαία συναντιούνται ηθικοί και πολιτικοί φόβοι, οι τελευταίοι αφορούν την άνοδος της εκλογικής παρουσίας της αριστεράς και τη δράση του φοιτητικού κινήματος. Πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση του «τεντυμποϊσμού»

¹²² Βλ. Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής*, Πλέθρον, Αθήνα 2011, σελ. 41-82

¹²³ Ι. Καιροφύλας, «Οι Τέντυ-μπόυς της Κυψέλης», *Έθνος*, 4 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹²⁴ Στο ίδιο, σελ. 3

¹²⁵ Στο ίδιο, σελ. 3

έχουν ήδη σημειωθεί, οι οποίες όμως είχαν στόχο κυρίως την προληπτική αντιμετώπιση του φαινομένου. Στις αρχές του 1957, για παράδειγμα, μία επιτροπή που έφερε τον τίτλο Συντονιστικό Συμβούλιο των μέτρων προλήψεως και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων, αποφάσισε τη συγκρότηση τοπικών επιτροπών, αρμοδιότητα των οποίων θα ήταν «η παρακολούθησις των ανηλίκων κατά αποτελεσματικώτερον τρόπον».¹²⁶ Ως έργο των επιτροπών οριζόταν η οργάνωση ομιλιών σχετικά με θέματα «εθνικής, θρησκευτικής και οικογενειακής αγωγής», η ψυχαγωγία των ανηλίκων, η υποβοήθησή τους στον τομέα της διαβίωσης και της εξεύρεσης εργασίας, όπως και η συλλογή πληροφοριών σχετικά με όσους ανήλικους θεωρούσαν οι Επιτροπές ότι είχαν ανάγκη προστασίας. Οι τοπικές αυτές Επιτροπές συγκροτούνταν με ακτίνα αρμοδιότητας αυτή των αστυνομικών τμημάτων, ενώ στη σύνθεσή τους συμμετείχαν ο ιερέας της ενορίας, ο προϊστάμενος του αστυνομικού τμήματος της περιοχής, ένας εκπαιδευτικός και από δύο έως τέσσερις «έγκριτοι κάτοικοι της περιοχής».¹²⁷

Περίπου έναν χρόνο αργότερα, η Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων της Αθήνας οργάνωνε μία προσπάθεια διαφώτισης των πολιτών για τα «ηθικά προβλήματα» της ελληνικής νεολαίας, που ονομάστηκε «Εβδομάδα του παραστρατημένου παιδιού». Σε διάστημα επτά ημερών παράγοντες της Εκκλησίας, εκπρόσωποι του ακαδημαϊκού χώρου, αλλά και των σωμάτων ασφαλείας, έωναν τις δυνάμεις τους σε μια «σταυροφορία» που έθεσε ως στόχο της την καταπολέμηση της «εγκληματικότητας των ανηλίκων» με κύριο μέσο τη διοργάνωση σχετικών ομιλιών σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Με τη συμμετοχή στην οργανωτική επιτροπή των υπουργών Δικαιοσύνης και Παιδείας, του υπουργού Κοινωνικής Πρόνοιας, του προέδρου της Ακαδημίας Αθηνών, πρυτάνεων ανωτάτων σχολών, καθώς και των αρχηγών των σωμάτων ασφαλείας, το ζήτημα της «εγκληματικότητας των ανηλίκων» λάμβανε τις διαστάσεις ενός εξαιρετικά σημαντικού προβλήματος και αναγνωριζόταν με κάθε επισημότητα η επικαιρότητά του.¹²⁸

Η πρακτική της διαπόμπευσης θα επικυρωθεί με διοικητική απόφαση του Διευθυντή Γενικής Ασφαλείας Αττικής Θεόδωρου Ρακιντζή, η οποία επικροτείται από

¹²⁶ «Δεν υποβιβάζεται το όριον της ενηλικιότητος. Μέτρα δια την προστασίαν ανηλίκων παιδιών. Θα τα παρακολουθούν επιτροπαί κατά συνοικίας», *Τα Νέα*, 15.01.1957

¹²⁷ Στο ίδιο

¹²⁸ «Σταυροφορία προς περιστολήν της παιδικής εγκληματικότητος. Συμμετέχουν η Εκκλησία, τα ανώτατα πνευματικά ιδρύματα και αι ένοπλαι δυνάμεις της χώρας. Οι κίνδυνοι που αντιμετώπιζει η νεότης», *Ακρόπολις*, 29.12.1957

όλο το πολιτικό φάσμα. Η μορφή του συγκεκριμένου μέτρου, όπως αναφέρει ο Κ. Κατσάπης, τόσο το κούρεμα με την ψιλή, όσο και η δημόσια διαπόμπευση δεν ήταν άγνωστες στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, αφού αποτέλεσαν πράξεις τιμωρίας «προδοτικών» στάσεων στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.¹²⁹ Παράλληλα, η πρακτική αυτή θα προκαλέσει πολλά σχόλια στον Τύπο για την νομιμότητα και την εφαρμογή της, ενώ το φαινόμενο του «τεντυμποϊσμού» θα συνδεθεί σταδιακά με την έννοια της νεανικής εγκληματικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο διάλογος ανάμεσα στους πατέρες δύο τέντυ-μπόϋς που παρατίθεται στο *Έθνος* μία μέρα μετά τα περιστατικά στην Κυψέλη και στο Καλαμάκι και τη διαπόμπευση των νεαρών που ακολούθησε. Ο ένας πατέρας αγοριού στα δεκαοχτώ του χρόνια ανησυχεί μήπως η διαπόμπευση, αντί να φέρει τα καλά που περιμένουν, φέρει χειρότερο αποτέλεσμα πεισμώνοντας τους νέους. Ο άλλος πατέρας τού απαντά ότι «η διαπόμπευση, που τους έγινε, το ρεζιλίκι, το γιουχάρισμα ήταν μια παραδειγματική τιμωρία».¹³⁰ Όταν ο πρώτος ομιλητής ερωτάται από έναν τρίτο που μπαίνει στη συζήτηση για το εάν ευχαριστήθηκε με την διαπόμπευση, απαντά: «Μου άρεσε η ιδέα και μου ήρθε να τηλεφωνήσω στον Ρακιντζή να τον συγχαρώ δεν το έκανα όμως».¹³¹ Τότε εκείνος θα του αποκριθεί: «Και δεν το έκανες γιατί σκέφτηκες αυτό που είπες στην αρχή: το πείσμα τους, την ηρωοποίηση. Όμως έχεις άδικο». Για τον ίδιο το συγκεκριμένο είδος τιμωρίας είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικό, αφού, όπως υποστηρίζει: «Ο Σωκράτης, ο Γιάννης, ο Παύλος, ο Νίκος δεν θα μπορούσαν να κορδωθούν μπροστά στις υποψίες θηλυκών της συντροφιάς τους και να πούνε ότι είναι ήρωες, γιατί εξευτελίστηκαν. Γιατί γελοιοποιήθηκαν, γιατί η παληκαριά τους έγινε σκώμμα και γιούχα και κατακραυγή».¹³² Όπως βλέπουμε για τους γονείς, οι πράξεις «τεντυμποϊσμού» ενώ συνιστούν για τους ίδιους τους νέους πράξεις μύησης στον ανδρισμό, για τους «απ' έξω» προσλαμβάνονται ως «αχαλίνωτη» συμπεριφορά, δηλαδή η ακριβώς αντίθετη από εκείνη που αναμένεται από έναν «πραγματικό άντρα», σύμφωνα με τα κυρίαρχα πρότυπα της δεκαετίας του 1950.¹³³ Έτσι, μέσα από την διαπόμπευση γνωστοποιούνται οι ενέργειες των νεαρών «τεντυμπόιδων», οι οποίοι, ταυτόχρονα, γελοιοποιούνται, αφού τους αποδίδεται ελλιπής ανδρισμός. Ταυτόχρονα, στον ίδιο διάλογο φαίνεται και

¹²⁹ βλ. F. Virgili, *Shorn Women. Gender and Punishment in Liberation France*, Οξφόρδη 2002, παρατίθεται στο Κ. Κατσάπης ό.π., σελ. 144

¹³⁰ «Μετά την διαπόμπευση Τέντυ-μπόϋς», *Έθνος*, 5 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 1

¹³¹ Στο ίδιο, σελ. 5

¹³² Στο ίδιο, σελ. 5

¹³³ Ε. Αβδελά ό.π., σελ. 35

η ευθύνη των γονέων για την συμπεριφορά των «τεντυμπόιδων», οι οποίοι, όπως είδαμε και στα δύο παραπάνω συμβάντα, πρέπει να τιμωρηθούν. Σύμφωνα με τον γονέα του *Έθνους*, η τιμωρία δεν αρκεί, αφού πρέπει να τιμωρηθούν παράλληλα και οι γονείς, να τιμωρηθούν από τους νόμους, από τον δικαστή. Οι γονείς ευθύνονται, αφού αγοράζουν στους «κανακάρεις» τους «μπλού-τζίνς» για να γίνουν της μόδας.¹³⁴

Η μεταβολή αυτή και η υιοθέτηση της πρακτικής της διαπόμπευσης θα εντοπιστούν και σε άλλα περιστατικά, όπως εισβολές νεαρών τεντυμπόιδων στα σχολεία και στις επιθέσεις εναντίον επιστητών που προσπαθούν να τους παρεμποδίσουν να εισέλθουν. Τον Οκτώβριο του 1958 πέντε «Τεντυμπόηδες» εισβάλλουν σε μια αίθουσα του Θ' Γυμνασίου Αρρένων, στην οποία δεν είχε μπει ακόμη ο καθηγητής και αρχίζουν να προκαλούν και να βρίζουν του μαθητές. Ο επιστάτης του Γυμνασίου Ε.Δ. Μανδάλης, ετών 36, είπε στους νέους να απομακρυνθούν, αυτοί όμως όχι μόνο δεν συμμορφώθηκαν με τις υποδείξεις του αλλά επιτέθηκαν εναντίον του και άρχισαν να τον ξυλοκοπούν. Ακολούθησε πανικός στην τάξη και ο υποδιευθυντής του γυμνασίου κ. Α. Ρούτσης κάλεσε την αστυνομία, ωστόσο οι «τεντυμπόηδες» είχαν τραπεί σε φυγή. Η αστυνομία κινητοποιήθηκε και κατόρθωσε να συλλάβει τρεις από τους δράστες, τους Μ. Ε. Καρποδίνη, ετών 17, μαθητή, Α. Δ. Σκάρο, ετών 16, επίσης μαθητή και Ι. Ε. Χατζηαλεξάνδρου, ετών 15, εργάτη, ενώ οι άλλοι δύο δεν συνελήφθησαν και καταζητούνταν. Οι τρεις συλληφθέντες, όταν οδηγήθηκαν στο ΣΤ' τμήμα, όπως πληροφορούμαστε από τον Τύπο, άρχισαν να κλαίνε και να παρακαλούν να τους αφήσουν ελεύθερους, λέγοντας ότι έσφαλαν και ότι στο μέλλον θα είναι φρόνιμοι. Η αστυνομία, όμως, τους κράτησε για λόγους «καθαριότητας» και κατόπιν εντολής του διευθυντή αστυνομίας κ. Ρακιντζή, κάλεσε έναν κουρέα, ο οποίος τους κούρεψε. Οι «Τεντυμπόηδες» θα αποσταλούν στον Εισαγγελέα του Δικαστηρίου των Ανηλίκων, ενώ συγχρόνως θα ασκηθεί ποινική αγωγή κατά των γονέων τους για έλλειψη επιμέλειας των τέκνων τους.¹³⁵ Στο παραπάνω περιστατικό παρατηρούμε όλα τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε παραπάνω και έδωσαν μια πιο ανησυχητική διάσταση στις πράξεις «τεντυμποϊσμού». Ένας από τους νεαρούς δράστες είναι εργάτης, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι παραβατικές πράξεις δεν περιορίζονται μόνο στους γόνους καλών οικογενειών. Επίσης, πέρα από την διαπόμπευση των νεαρών δραστών, οι οποίοι κουρεύονται γουλί,

¹³⁴ «Μετά την διαπόμπευσι Τέντυ-μπόυς», *Έθνος*, 5 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 5

¹³⁵ «Τρία θρασύτατα κρούσματα τεντυμποϊσμού. Δύο επιδρομαί εις και μία επίθεσις κατά πολιτών», *Έθνος*, 13 Οκτ. 1958, σελ. 1

οι αρχές επιδιώκουν να τιμωρήσουν και τους γονείς τους, ως υπεύθυνους για την συμπεριφορά των ανήλικων παιδιών τους.

Την ίδια μέρα θα σημειωθεί και άλλο παρόμοιο περιστατικό, αυτή την φορά στο μικτό νυχτερινό Γυμνάσιο του Υμηττού. Στο σχολείο εισέβαλαν τέσσερις νεαροί και επέμεναν να εισέλθουν στην αίθουσα των παραδόσεων. Ο επιστάτης του Γυμνασίου Χρήστος Βάγιας, ετών 45, τους συνάντησε στο προαύλιο και αφού κατάλαβε ότι δύο απ' αυτούς ήταν μαθητές του ίδιου σχολείου τους έκανε δριμύτατες παρατηρήσεις και τους διέταξε να φύγουν. Οι τρεις από τους νεαρούς συμμορφώθηκαν με τις ενδείξεις τους και έφυγαν, ενώ ο τέταρτος άρχισε να βρίζει τον επιστάτη, ο οποίος τότε θέλησε να τον διώξει από το Γυμνάσιο με τη βία. Ο «Τεντυμπόης» όμως του επιτέθηκε τότε και ξυλοκόπησε αγρίως τον επιστάτη, αφού τον τραυμάτισε σε διάφορα μέρη του σώματός του και τράπηκε σε φυγή. Η αστυνομία του Υμηττού κινητοποιήθηκε άμεσα και τους συνέλαβε. Οι συλληφθέντες ήταν οι Μιχ. Ι. Σπέης, ετών 18, ωρολογοποιός, Δ. Γ. Λυμπερόπουλος, ετών 15 και Γ. Σ. Λιούνης, ετών 15, μαθητές Γυμνασίου και Ι. Γ. Μουχρίσσας, ετών 18, επιπλοποιός. Ο επιστάτης αναγνώρισε ότι μόνο ο πρώτος απ' αυτούς του επιτέθηκε. Κρατήθηκε λοιπόν για τεντυμπόϊκή επίθεση μόνο ο Σπέης και οι υπόλοιποι αφέθηκαν ελεύθεροι, αφού πρώτα έγιναν αυστηρές συστάσεις προς τους γονείς τους.¹³⁶

Πολλά περιστατικά με επιθέσεις «τεντυμπόιδων» στα σχολεία σημειώνονται στον Τύπο, ενώ συχνά μερικά συμβάντα αναφέρουν ότι στόχο των νέων ήταν οι νεαρές μαθήτριες ιδιαίτερα των νυχτερινών σχολείων. Γράφεται χαρακτηριστικά σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Έθνος* για αυτού του είδους τις επιθέσεις: «Συχνά θρασεείς νέοι, τεντυμπόηδες, επιτίθονται εναντίον μαθητριών ιδίως των νυχτερινών σχολείων, όταν βγαίνουν τις εσπερινές ώρες από τα διδακτήρια τους, για να γυρίσουν στα σπίτια τους. Φαίνεται ότι πολλοί «τέντυμπόηδες» έχουν προτίμηση στο νυχτερινό μικτό Γυμνάσιο, στην οδό Κωλέττη, γιατί σ' αυτό το κτήριο στεγάζεται μια επαγγελματική σχολή θηλέων. Έξω από αυτό το κτήριο αρχίζουν να συγκεντρώνονται μετά τις 10:30 πλήθη αλητών σε διάφορες ομάδες και να περιμένουν με κραυγές και ορυγμούς κτηνών να βγουν οι μαθήτριες για να αρχίσουν τις επιθέσεις τους, που είναι τόσο επικίνδυνες, ώστε ο ίδιος διευθυντής της σχολής και το διδακτικό προσωπικό να φοβούνται μήπως

¹³⁶ Στο ίδιο, σελ. 1

οι αποχαλινωμένοι νέοι εισέλθουν μέσα στο κτήριο και μήπως, αν θελήσουν οι άνθρωποι να διαμαρτυρηθούν, οι θρασείς τεντυμπόηδες τους σπάσουν στο ξύλο».¹³⁷

Ωστόσο το μέτρο αυτό δεν θα θεωρηθεί επαρκές, ούτε όταν ανακοινωθεί ότι στο εξής εκτός από τους «τεντυμπόηδες» θα τιμωρούνται και οι γονείς τους. Οι εφημερίδες θα αυξήσουν τις αναφορές τους στα περιστατικά νεανικής εγκληματικότητας από Έλληνες «τεντυμπόηδες» στην Αθήνα και στον Πειραιά. Για την αντιμετώπιση του φαινομένου ο υπουργός Δικαιοσύνης Κωνσταντίνος Καλλίας, επί κυβερνήσεως Κ. Καραμανλή, κατέθεσε στη Βουλή το νομοθετικό διάταγμα 4000 του 1959 «Περί καταστολής αξιόποινων τινών πράξεων και συμπληρώσεως του άρθρου 6 του Κώδικος Ποινικής Δικονομίας», το οποίο ψηφίστηκε απ' όλες τις πτέρυγες της Βουλής. Το διάταγμα προέβλεπε αύξηση των ποινών για πράξεις τις οποίες ο Ποινικός Κώδικας χαρακτήριζε πλημμελήματα, όπως σωματικές βλάβες ή κακώσεις, εξυβρίσεις ή κλοπές αυτοκινήτων, όταν «εκ του τόπου, του χρόνου και των εν γένει περιστάσεων, η συγκεκριμένη πράξη μαρτυρή ιδιάζουσαν θρασύτητα του υπαίτιου και προκλητικότητα έναντι της κοινωνίας». Ο τύπος επιδοκίμασε την ψήφιση του νομοθετικού διατάγματος, που θα γίνει γνωστός ως «ο νόμος περί «τεντυμποϊσμού» και αναγνώρισε ότι συνιστά μέτρο «αρκούντως» αυστηρό για να περιοριστεί η αύξηση της «νεανικής εγκληματικότητας».¹³⁸

Το αποφασιστικό σημείο, ωστόσο, του νόμου βρισκόταν αλλού. Δεδομένου του ότι οι πράξεις για τις οποίες και επρόκειτο να τιμωρηθεί κάποιος με τον Νόμο 4000 ήταν παραβάσεις για τις οποίες έτσι κι αλλιώς υπήρχε στον Ποινικό Κώδικα κάποια σχετική πρόβλεψη, ο νόμος μετέθετε στον δικαστή την ευθύνη να διαπιστώσει εάν ενέπιπταν στον καινούργιο νόμο. Τη διαδικασία την όριζε το ίδιο το νομοθετικό διάταγμα, με ιδιαίτερα emphaticό τρόπο μάλιστα, καθώς τέσσερις φορές στην τελική του διατύπωση επαναλάμβανε πως οι πράξεις θα έπρεπε να φανερώνουν και να χαρακτηρίζονται από «ιδιάζουσα θρασύτητα και προκλητικότητα έναντι της κοινωνίας». Το Ν.Δ. 4000 μπορεί να είχε ως αφετηρία του ένα σύνολο παραβάσεων - μη σοβαρού τις πιο πολλές περιεχομένου— που διέπρατταν ορισμένοι «οχληροί νέοι», οι εκβολές του, ωστόσο, βρίσκονταν στην ταραγμένη πολιτική κατάσταση της εποχής, της οποίας οι πολιτικές διώξεις εναντίον της Αριστεράς υπήρξαν βασικό συστατικό. Κατά τη συζήτηση του νόμου, οι βουλευτές της ΕΔΑ διαμαρτυρήθηκαν έντονα σχετικά

¹³⁷ «Αι μαθήτριοι των νυχτερινών σχολών στόχοι τεντυμπόηδων», *Εθνος*, 15 Οκτωβρίου 1958, σελ. 1

¹³⁸ Ε. Αβδελά ό.π., σελ. 37

με την απουσία του όρου «τεντιμποϊσμός» στο προς ψήφιση κείμενο, γεγονός που κατ' αυτούς συνιστούσε ένα «παραθυράκι» το οποίο επέτρεπε την πρόσληψη κάθε πράξεως -και πολιτικού ακόμη περιεχομένου- ως πράξης την οποία και χαρακτήριζε «ιδιάζουσα θρασύτητα».¹³⁹

Τα επόμενα χρόνια της δεκαετίας του '60 δόθηκε έμφαση και πάλι στη πρόληψη, αφού όλα έδειχναν ότι η «νεανική» βία είχε μειωθεί. Η «προληπτική» κυβερνητική πολιτική περιλάμβανε αναμορφωτικά και σωφρονιστικά μέτρα όπως αυστηρό έλεγχο των κινηματογραφικών ταινιών, βελτίωση των σωφρονιστικών καταστημάτων, αλλά και κοινωνικά μέτρα και συγκεκριμένα: «η εν γένει κοινωνική αναπροσαρμογή και η αποκατάσταση εντός του κοινωνικού κύκλου, π.χ. δια του γάμου μιας νέας ή δια της ευρέσεως εντίμου και διαρκούς εργασίας εις ένα νέον». Επίσης απαραίτητη θεωρούνταν και η συνεργασία του Τύπου, που έπρεπε σε περιπτώσεις ανήλικων εγκληματιών να προστατεύσει την ανωνυμία τόσο του δράστη όσο και του θύματος. Έτσι η δημόσια διαπόμπευση των «τεντιμποήδων» αποτελούσε πλέον απαράδεκτη πρακτική για την «διαπαιδαγώγηση» της «νεολαίας» και την πρόληψη των «παραεκτροπών». Όπως ήταν φυσικό, ο Τύπος συμβιβάστηκε στο νέο κυβερνητικό πνεύμα και πλέον χαρακτήριζε ως υπερβολικούς τους φόβους, που είχε προκαλέσει ο «ηθικός πανικός». Ο δημοσιογράφος των *Εικόνων* έγραφε χαρακτηριστικά: «Όσοι αγωνιούν, ας ησυχάσουν. Όσοι βλέπουν την νεολαία μας να κατακυκλάει στον κατήφορο της ανεπανόρθωτης καταστροφής του “τεντιμποϊσμού”, όσοι βλέπουν [...] τους παντός είδους κακοποιούς να αποθρασύνονται, ας ανακτήσουν την ψυχραιμία τους. Τα πράγματα είναι πολύ πιο ήρεμα από όσο μερικές φορές παρουσιάζονται, και ο Έλληνας –ανεξαρτήτως ηλικίας- πολύ πιο αγαθός και από τους “Φράγκους” και από τους υπερατλαντικούς συνανθρώπους του».¹⁴⁰ Η επιδείνωση του προβλήματος του «τεντιμποϊσμού» στις άλλες χώρες, διαμόρφωσε την άποψη ότι η ελληνική εκδοχή ήταν λιγότερο επικίνδυνη από ό,τι είχε αρχικά θεωρηθεί.¹⁴¹

Σταδιακά από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 μια σειρά περιστατικά θα καταδείξουν τα προβλήματα που ενείχε η εφαρμογή του νόμου. Στα μέσα του 1961, για παράδειγμα, ένας νεαρός καταδικάσθηκε με βάση το Ν. 4000.¹⁴² Ο καταδικασθείς, σύμφωνα με το κατηγορητήριο, είχε συναντήσει μία γυναίκα και την δεκατετράχρονη

¹³⁹ Κ. Κατσάπης ό.π., σελ. 149

¹⁴⁰ Θ. Δασκαλόπουλος, «Μειωμένη η εγκληματικότητα και έναντι της σημειούμενης αυξήσεως εις το εξωτερικόν», *Εικόνες*, τεύχος 298, 1961, σελ. 19

¹⁴¹ Ε. Αβδελά ό.π., σελ. 37

¹⁴² Κ. Κατσάπης ό.π., σελ. 149

κόρη της την ώρα που αυτές επέστρεφαν σπίτι τους στον Πειραιά. Όπως αναγράφει χαρακτηριστικά η υπ' αριθμ. 340/1962 νομολογία που εκδόθηκε για την υπόθεση, «μετ' ιδιαζούσης θρασύτητος και προκλητικότητας προσέβαλε την τιμήν και την υπόληψιν αυτής δια των λέξεων "δύο είσθε σεις, δύο εμείς, ελάτε να κάνουμε παρέα και θα περάσουμε καλά..."». Ο δράστης «αποθρασυνθείς τελείως εκ της σιωπής της μηνύτριας», προέβη σε απρεπή εις βάρος της χειρονομία και όταν αυτή αντιστάθηκε, τη χτύπησε στο πρόσωπο και σε άλλα σημεία του σώματός της.¹⁴³ Παρόμοιο περιστατικό σημειώθηκε τον Οκτώβριο του 1964, όταν ένας νέος συνελήφθη στο κέντρο της Αθήνας έξω από το ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», επειδή επιτέθηκε σε αστυφύλακα ο οποίος του έκανε επίπληξη επειδή παρενοχλούσε τουρίστες. Ο δράστης καταδικάστηκε με βάση το νόμο 4000 όχι, όπως θα υπέθετε κανείς, επειδή παρενοχλούσε τους τουρίστες, αλλά επειδή «η τοιαύτη τέλεσις του εγκλήματος της σωματικής βλάβης εις βάρος του Αστυνομικού οργάνου [...] μαρτυρεί όντως, ως εκ του τόπου, του χρόνου και των εν γένει εκτεθεισών περιστάσεων, ιδιάζουσαν θρασύτητα αυτού και προκλητικότητα έναντι της κοινωνίας...».¹⁴⁴

Όπως παρατηρούμε, ο χαρακτηρισμός «ιδιάζουσα θρασύτητα» φαίνεται πως ήταν εξαιρετικά ασαφής και χαρακτηριζόταν από μία «ελαστικότητα», γεγονός που δημιουργούσε πολλά προβλήματα στην εφαρμογή του Ν. 4000. Οι νομολογίες που εξέδωσε τη δεκαετία του '60 ο Άρειος Πάγος για περιπτώσεις εφαρμογής του ήσαν πολλές, δικαιώνοντας τις περισσότερες φορές τις αποφάσεις που είχαν ληφθεί. Σε μία περίπτωση, ωστόσο, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η απόφαση που είχε λάβει το Πλημμελειοδικείο του Βόλου συνιστούσε καταχρηστική εφαρμογή του Ν.Δ. 4000.¹⁴⁵ Η περίπτωση έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αξίζει να σταθεί κανείς λίγο παραπάνω σε αυτήν. Τον Μάρτιο του 1963 στον Βόλο, σε αγώνα της τοπικής Νίκης Βόλου, κάποιοι θεατές άρχισαν να διαπληκτίζονται για λόγους που είχαν να κάνουν με την εξέλιξη του αγώνα. Όταν ένας χωροφύλακας επιχείρησε να απομακρύνει κάποιους από τους εμπλεκόμενους, ένας νεαρός του έριξε το πηλίκιο στο έδαφος, ενώ ταυτόχρονα, όπως χαρακτηριστικά γράφει η νομολογία, «μετ' ιδιαζούσης όντως θρασύτητος και προκλητικότητας παρουσία πλήθους ανθρώπων [...] εξεστόμισε την περιφρονητικήν φράσιν "τι θέλεις εσύ ρε;"». Την ίδια στιγμή ένας φίλος του δράστη απείλησε τον χωροφύλακα με τη φράση «θα σε κανονίσω και θα σου δείξω ποιος είμαι». Οι δύο

¹⁴³ «Νομολογία Αρείου Πάγου: 340/1962», *Ποινικά Χρονικά* ΙΓ' (1963), σ. 33-34

¹⁴⁴ «Νομολογία Αρείου Πάγου: 49/1965», *Ποινικά Χρονικά* ΙΕ' (1965), σ. 268-269.

¹⁴⁵ Κ. Κατσάπης ό.π., σελ. 149

φίλοι συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν, ο μεν πρώτος με βάση το Ν. 4000, ο δε δεύτερος με βάση τον Ποινικό Κώδικα και με την κατηγορία της απειλής.¹⁴⁶

Μία άλλη υπόθεση, ωστόσο, επρόκειτο να δώσει πολιτικές διαστάσεις στη συζήτηση που αφορούσε τα όρια εφαρμογής του Ν. 4000. Το φθινόπωρο του 1965, λίγους μόλις μήνες μετά την πολιτική όξυνση του Ιουλίου, ο υπουργός Συντονισμού και Οικονομικών Κ. Μητσοτάκης επισκέφθηκε τα Χανιά για να παραστεί ως βασικός ομιλητής σε πολιτική συγκέντρωση που οργανώθηκε στον κινηματογράφο «Πάνθεον». Κατά τη διάρκεια της υποδοχής του, πολλοί νέοι που ανήκαν στη Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη προέβησαν σε ζωηρές εναντίον του αποδοκιμασίες, οι οποίες και συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια της ομιλίας του. Αυγά και ντομάτες ρίχτηκαν στο αυτοκίνητο του υπουργού και της συνοδείας του, την ώρα που «εφασκέλωναν και έπτυνον τους εις αυτά επιβαίνοντας» φωνάζοντας ρυθμικά φράσεις, όπως «προδότη, κάθαρμα δεν θα πέραση ο φασισμός».¹⁴⁷ Το αποτέλεσμα των επεισοδίων αυτών ήταν να συλληφθούν τέσσερις νέοι και να καταδικαστούν, οι τρεις απ' αυτούς σε δέκα μήνες και ο τέταρτος σε επτά μήνες φυλάκιση, με την κατηγορία της περιύβρισης αρχής και της εξύβρισης, σε συνδυασμό με το Ν. 4000, δεδομένου ότι οι πράξεις τους συνιστούσαν «εκτροπήν ενέχουσαν επίμονον προκλητικότητα έναντι της κοινωνίας της πόλεως των Χανίων και θρασύτητα των δραστών αντεικειμένην εις το ήθος της ελληνικής νεολαίας».¹⁴⁸ Η παραπάνω απόφαση προκάλεσε αίσθηση, καθώς για πρώτη φορά ένας νόμος που ψηφίστηκε με κύριο στόχο την αντιμετώπιση του φαινομένου του τεντιμποϊσμού εφαρμοζόταν σε δίκες με πολιτικό περιεχόμενο, εγκαινιάζοντας μία πρακτική που στα ταραγμένα χρόνια που μεσολάβησαν ανάμεσα στα Ιουλιανά και το απριλιανό πραξικόπημα θα ήταν αρκετά συχνή την καταδίκη μελών της ΔΝΛ (Λαμπράκηδων) με βάση το Ν.Δ. 4000.¹⁴⁹

¹⁴⁶ «Νομολογία Αρείου Πάγου: 430/1963», *Ποινικά Χρονικά* ΙΓ' (1963), σ. 24

¹⁴⁷ «Νομολογία Αρείου Πάγου: 128/1965», *Ποινικά Χρονικά* ΙΣΤ' (1966), σ. 225-227

¹⁴⁸ Στο ίδιο

¹⁴⁹ Κ. Κατσάπης ό.π., σελ 151

Ιατρικοποιώντας τον «τεντυμποϊσμό»: Η διασκέδαση ως κοινωνική «ασθένεια»

Στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν το λόγο που οι νέοι επέλεξαν το συγκεκριμένο τρόπο διασκέδασης οι δημοσιογράφοι χρησιμοποιούσαν συχνά πέρα ιατρικούς όρους, ενώ συχνές ήταν και οι παρεμβάσεις ιατρών που επεδίωκαν να εξηγήσουν τις νεανικές συμπεριφορές ως συμπτώματα της «ασθενούς κοινωνίας». Όπως αναφέρει η ιατρική ανθρωπολόγος Margaret Lock, σε κάθε δεδομένη κοινωνία, ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων, ενίοτε η συντριπτική πλειονότητα, μοιράζονται μια κοινή αντίληψη σχετικά με το τι αποτελεί μια ομαλή κοινωνική, πολιτική και ηθική τάξη, μια τάξη που είναι στενά συνδεδεμένη με τη διαρκή ευημερία των ατόμων που συναποτελούν την κοινωνία. Η έννοια της «ασθενούς κοινωνίας», στην οποία η ηθική τάξη κινδυνεύει, είναι επίσης διαδεδομένη και συχνά συνδέεται με μια υποτιθέμενη αύξηση των περιστατικών ασθένειας και διαταραχών κάθε είδους.¹⁵⁰ Αυτό φαίνεται με τον τρόπο που δημοσιογράφοι, γιατροί και ψυχολόγοι χρησιμοποιώντας τα εργαλεία του ιατρικού λόγου προσέδιδαν στον «τεντυμποϊσμό» την διάσταση της «αρρώστιας» που απειλεί το «υγιές σώμα» της νεολαίας. Ο ιατρικός λόγος που εκφερόταν αποτελούσε ένα ισχυρό σύστημα βιοεξουσίας, που λειτουργούσε ως φορέας κανονικοποίησης στο πλαίσιο της σύγχρονης βιοπολιτικής.¹⁵¹ Παρατηρούμε εδώ μια διαδικασία κατά την οποία ο βιοϊατρικός λόγος μεταμορφώνεται σε έναν ελεγκτικό μηχανισμό παραγωγής γνώσης για τους νέους, ο οποίος επιδιώκει να διευθετήσει και να ρυθμίσει ακόμα και τις πιο λεπτές και ιδιαίτερες πτυχές της ζωής των νέων, όπως είναι οι μορφές διασκέδασης και κοινωνικότητά τους.¹⁵² Ενδεικτικός είναι ο λόγος δημοσιογράφου στην εφημερίδα *Αυγή* που παρομοιάζει τον «τεντυμποϊσμό» με μια αρρώστια χειρότερη από τον καρκίνο που «εξαπλώνεται αστραπιαία μετά τον πόλεμο, στον «πολιτισμένο» κόσμο». Η «αρρώστια» αυτή για τον δημοσιογράφο είναι «παραμορφωτική» και «μεταδοτική», προσβάλλει το «άνθος της ανθρωπότητας, τη νέα γενιά, το τμήμα της εκείνο που η απελπισία και το αδιέξοδο έχουν κάψει την φυσική του αντίσταση». Σύμφωνα με τον αρθρογράφο, η νεολαία αυτή υποφέρει από απελπισία, μηδενισμό και

¹⁵⁰ Margaret Lock, «Ιατρική γνώση και πολιτική του σώματος», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βοικοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα 2011, σελ. 96

¹⁵¹ Για τον όρους «βιοπολιτική» και «βιοεξουσία» βλ.: Michel Foucault, *Η γέννηση της βιοπολιτικής. Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας* (1978-1979), Πλέθρον, Αθήνα 2012, Michel Foucault, *The Birth of the Clinic*, Routledge, London and New York 1973. Αθηνά Αθανασίου, «Επιτελέσεις της τρωτότητας και του κοινωνικού τραύματος», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βοικοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα 2011, σελ. 33

¹⁵² Στο ίδιο, σελ. 34

κενό. Χαρακτηρίζεται ως εγκαταλειμμένη, στερημένη από ό,τι τρέφει την ψυχή και τον νου, στερημένη από αγάπη και ιδανικά, από πίστη στη ζωή και τον άνθρωπο. Υπεύθυνοι γι' αυτή την κατάσταση θεωρούνται οι εμπνευστές και οι επιτελείς του Ψυχρού Πολέμου, που καταστρέφουν τον δυναμισμό, την ομορφιά και τα ζωντανά όνειρα της «πραγματικής» νεολαίας.¹⁵³

Τον Σεπτέμβριο του 1958 δημοσιογράφος του περιοδικού *Ταχυδρόμος* επιδιώκει να ερμηνεύσει τη συμπεριφορά των «τέντυ μπόϋς» υποστηρίζοντας ότι οφείλεται λιγότερο στην ευδιάθετη φύση του παιδιού να πράξει κάτι σύμφωνα με τις ενστικτώδεις παρορμήσεις του, ενώ περισσότερο στο κακό οικογενειακό περιβάλλον και ακόμη περισσότερο στην αδιάφορη κοινωνία που το περιβάλλει. Σύμφωνα με τον ίδιο δημοσιογράφο, αυτό που παρακινεί τους σε παραβατικές πράξεις είναι η δύναμη της «ομαδικής ψυχολογίας». Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ένα – ένα τα παιδιά αυτά δεν θα μπορούσαν να διαπράξουν το παραμικρό κακό. Όλα μαζί όμως υπό το κράτος της μειωμένης ευθύνης που δημιουργεί η ομαδική ψυχολογία, είναι ικανά να διαπράξουν και το πιο ειδεχθές έγκλημα».¹⁵⁴

Στη δημόσια συζήτηση για τους νεαρούς «τέντυ μπόϋς» θα διατυπώσουν λόγο και γιατροί, χαρακτηριστικό παράδειγμα ο νευρολόγος και ψυχίατρος Κ. Κωνσταντινίδης. Σε παρέμβαση του στο περιοδικό *Ταχυδρόμος* υποστηρίζει πως το μεταπολεμικό αυτό φαινόμενο της αντικοινωνικής δράσης ομάδων νεαρών, οφείλεται στην ψυχική και κοινωνική εξαθλίωσή τους. Σύμφωνα με τον Κ. Κωνσταντινίδη «στην Ελλάδα ο τεντυμποϊσμός αποτελεί μάλλον μια μίμηση μεταδιδόμενος από τα κινηματογραφικά έργα, την ειδησεογραφία κλπ. Τα κρούσματα που σημειώνονται στην χώρα μας δεν εγκλείουν σοβαρούς κινδύνους». Για την «περιστολή και καταστολή της παιδικής εγκληματικότητας» προτείνει την διαπαιδαγώγηση των νέων στο σπίτι, στο σχολείο και στην κοινωνία.¹⁵⁵ Στην ίδια κατεύθυνση ο ιατροδικαστής Καψάσκης θεωρεί ότι τα σημερινά παιδιά είναι κάπως κακοαναθρεμμένα λόγω της παροχής σ' αυτά κάποιας υπέρμετρης ελευθερίας, διαπιστώνει όμως ότι τα παιδιά στερούνται παντελώς των μέσων διασκεδάσεώς τους και γενικότερα των μέσων απασχολήσεώς τους σύμφωνα με την αρέσκεια και την προτίμησή τους. Πολλές φορές, λέγει, νοιώθουν ένα άγχος και ζητούν κάποια διέξοδο. Όταν, λοιπόν, οι γονείς και η κοινωνία δεν τους προσφέρουν αυτή την διέξοδο, αναγκαστικά την βρίσκουν μόνα τους,

¹⁵³ «Τεντυμπούδες και δράκοι Α'», *Αυγή*, 26 Απριλίου 1959, σελ. 1 και 5

¹⁵⁴ «Τέντυ Μπόϋς», *Ταχυδρόμος*, Αρ. 231, 13 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 3

αβοήθητα σε διάφορες αντικοινωνικές ενέργειες. Με τον τρόπο αυτό, τόσο ο Κ. Κωνσταντινίδης, όσο και Καψάσκης θεωρούν ότι οι νέοι πρέπει να «διαπαιδαγωγηθούν», να βρουν «υγιείς» ψυχικά δραστηριότητεςσχόλης, χωρίς ωστόσο να αναφέρουν ποιες είναι δραστηριότητες αυτές.¹⁵⁶

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι παρεμβάσεις των γιατρών και για τα αίτια της εκδήλωσης πράξεων «τεντυμποϊσμού» από τους νέους. Ο νευρολόγος – ψυχίατρος, τέως διευθυντής του Δρομοκαϊτείου Θεραπευτηρίου κ. Γ. Παπαδημητρίου τονίζει στον *Ταχυδρόμο* ότι «τον τεντυμποϊσμό πρέπει να τον δούμε σαν κοινωνικό, ψυχολογικό και παιδαγωγικό πρόβλημα. Για τον Γ. Παπαδημητρίου βασική αιτία του «τεντυμποϊσμού» αποτελεί ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, καθώς και το ψυχροπολεμικό κλίμα που αυτό προκάλεσε τα μετέπειτα χρόνια. Αυτό είχε ως δυσμενείς και ψυχοτραυματικές συνέπειες, οι οποίες περιέβαλαν όλους τους τομείς της ζωής των νέων. Όπως αναφέρει ο ίδιος «το νευρικό σύστημα των ανηλίκων είναι ήδη σχηματισμένο γι' αυτό η προσωπικότητα του καθενός στο σύνολό της παρουσιάζει μια κάποια μικρότερη ή μεγαλύτερη αντίσταση και ως εκ τούτου η διαταραχή της σταματάει περισσότερο στην περιοχή των νευρώσεων και δεν προχωρεί σε αντικοινωνικότητες».¹⁵⁷ Αντίθετα, αναφέρει ότι στους εφήβους που η προσωπικότητά τους ακόμη δεν έχει σχηματιστεί και που το νευρικό σύστημά τους δεν έχει δημιουργήσει επαρκώς τον μηχανισμό της άμυνας, της αυτοκυριαρχίας και των αναστολών, «τα ψυχοτραυματικά ερεθίσματα της σημερινής κοινωνικής κακοδαιμονίας συνεπάγονται διαφορετική αλλοίωση του χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να έχουμε διαφόρων μορφών αντικοινωνικές εκδηλώσεις»¹⁵⁸. Ο Γ. Παπαδημητρίου υποστηρίζει και αυτός την ανάγκη διαπαιδαγώγησης των νέων ως «θεραπεία» στο πρόβλημα που μαστίζει τους νέους, υπό την έννοια, όπως αναφέρει, να δοθούν στα παιδιά σωστές ηθικές κατευθύνσεις, αρχές και ιδανικά, πράγματα, τα οποία σήμερα λείπουν. Στο τέλος της παρέμβασής του προτείνει λειτουργία ενδεδειγμένων σωφρονιστηρίων, τα οποία θα έχουν σκοπό την ορθή διαπαιδαγώγηση των νέων.¹⁵⁹ Παρόμοια θέση εκφράζει και η ψυχολόγος Νίτσα Χαρβάτη, η οποία αποδίδει εξ ολοκλήρου την παιδική εγκληματικότητα στην οικογένεια και την κοινωνία. «Όταν η οικογένεια και μετά η κοινωνία, τονίζει, δεν δίνει

¹⁵⁶ Αθηνά Αθανασίου, «Επιτελέσεις της τρωτότητας και του κοινωνικού τραύματος», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βοικοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα 2011, σελ. 33

¹⁵⁷ «Τέντυ Μπόυς», *Ταχυδρόμος*, Αρ. 231, 13 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 3

στο παιδί τα σταθερά εκείνα πλαίσια των σκοπών και των ιδανικών της ζωής, φυσικό είναι αυτό να στρέφεται προς τις αντικοινωνικές ενέργειες. Εγκληματικές πράξεις, είπε, δεν συναντούμε σε παιδιά που ασχολούνται με τον προσκοπισμό, τον αθλητισμό, τις εκδρομές κλπ. Χρειάζεται εντατική διαπαιδαγώγηση και για τα παραστρατημένα παιδιά αναμορφωτήρια αναπαιδαγωγήσεως».¹⁶⁰ Τόσο τα δημοσιεύματα για την κατασταλτική αντιμετώπιση του «προβλήματος νεολαία» που είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο όσο και τα δημοσιεύματα για την ψυχολογική/ιατρική αντιμετώπιση του προβλήματος τονίζουν την οικογενειακή ευθύνη και παρέμβαση. Όπως παρατηρούμε η οικογένεια γίνεται αντικείμενο ιατρικής γνώσης, η τελευταία προβάλλει ενδεδειγμένους τρόπουςσχόλης, τους οποίους οι οικογένειες των νέων πρέπει να τους υιοθετούν. Με τον τρόπο αυτό η παρέμβαση της οικογένειας στις ζωές των νέων κρίνεται απαραίτητη όχι μόνο ως μέσο διαπαιδαγώγησης αλλά και ως μέσο θεραπείας στους κινδύνους της εποχής.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960 διοργανώνονται μια σειρά διεθνών συνεδρίων με τη συμμετοχή «ειδικών επιστημόνων» (παιδαγωγών, ψυχολόγων) που εξετάζουν το φαινόμενο του «τεντυμποϊσμού». Τα συνεχή αυτά διεθνή συνέδρια αποκαλύπτουν πόσο έντονες είναι οι ανησυχίες για το μεταπολεμικό φαινόμενο των «κοινωνικώς απροσάρμοστων νέων» που πλήττει τον «τρυφερότερο βλαστό της κοινωνίας», το παιδί.¹⁶¹ Τον Μάρτιο του 1961 γίνεται παρόμοιο συνέδριο στο Ρότερνταμ της Ολλανδίας μέσα στο πλαίσιο των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Συμμετέχουν αντιπρόσωποι δεκαέξι ευρωπαϊκών χωρών, οι οποίοι συζήτησαν το πρόβλημα του «τεντυμποϊσμού» και εισηγήθηκαν διάφορα μέτρα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του κακού. Την χώρα μας αντιπροσώπευε στο συνέδριο αυτό ο Ε. Παπανούτσος.¹⁶² Λίγο αργότερα τον Αύγουστο του 1961, διοργανώνεται διεθνές συνέδριο για τον «τεντυμποϊσμό» από την «Διεθνή Ένωση Προστασίας του Παιδιού», η οποία εδρεύει στη Γενεύη. Το διεθνές συνέδριο θα γίνει στο Φράϊμπουργκ της Δ. Γερμανίας και οι σύνεδροι που παίρνουν μέρος παιδαγωγοί - ψυχολόγοι, διευθυντές ειδικών παιδικών ιδρυμάτων, ψυχίατροι - θα συζητήσουν και θα ανταλλάξουν τις γνώμες τους γύρω από το ζήτημα του «τεντυμποϊσμού». Το θέμα του συνεδρίου είναι: Οι ψυχολογικές, παιδαγωγικές και ψυχιατρικές απόψεις επί του

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁶¹ Νίκος Σταθάτος, «Το μέγα πρόβλημα του τεντυμποϊσμού θα συζητηθεί εις συνέδριον ειδικών», *Έθνος*, 19 Αυγούστου 1961, σελ. 3

¹⁶² Στο ίδιο, σελ. 3

κοινωνικού φαινομένου του «τεντυμποϊσμού». Από την Ελλάδα παίρνει μέρος στο συνέδριο ο διευθυντής του Αναμορφωτικού Ιδρύματος Ανηλίκων Κορυδαλλού, Χαρ. Προκοπίδης.¹⁶³ Όπως παρατηρούμε, στα συνέδρια που διοργανώνονται, επιδιώκεται η συμμετοχή «ειδικών επιστημόνων», των οποίων οι ιδέες και οι απόψεις θεωρούνται ότι πρέπει να υιοθετηθούν από το κράτος για την ορθή αντιμετώπιση του φαινομένου. Έτσι το ζήτημα ανάγεται στη σφαίρα νέων ειδικοτήτων που διαμορφώθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως κοινωνικοί λειτουργοί, επιμελητές ανηλίκων, παιδονόμοι, παιδαγωγοί, ψυχολόγοι και παιδοψυχίατροι, οι οποίοι διατύπωσαν τις επιστημονικές τους απόψεις για τη νεότητα με σκοπό να προλάβουν το κίνδυνο της «παραβατικότητας», προωθώντας κανονιστικά πρότυπα, τα οποία οφείλουν να ακολουθήσουν οι νέοι.

Παρόμοιες πρωτοβουλίες σημειώνονται και σε εγχώριο επίπεδο με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την Εβδομάδα «Νεότης και Θέαμα». Η εκδήλωση αυτή διοργανώνεται από την ομοσπονδία λειτουργών μέση εκπαίδευσης, την ανώτατη ομοσπονδία γονέων μαθητών Ελλάδος, τον σύλλογο γονέων ιδιωτικών σχολείων Αττικής και την εθνική οργάνωση πολυτέκνων με σύνθημα «προφυλάξτε την Ελλάδα που έρχεται!». Η εβδομάδα αυτή έχει σκοπό την προβολή του κοινού αιτήματος για την άμεση λήψη μέτρων προς προστασία της πνευματικής και ηθικής ακεραιότητας των Ελληνοπαίδων. Όπως αναφέρει η εφημερίδα *Καθημερινή*, την έναρξη της εβδομάδας θα κηρύξει ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος, θα ακολουθήσει διάλεξη του καθηγητή κ. Κ. Κωνσταντινίδη με θέμα «το θέαμα ως αίτιο των ψυχοπαθολογικών και αντικοινωνικών εκδηλώσεων των παιδών και νεαρών ατόμων». Θα γίνουν άλλες τρεις διαλέξεις: την Τρίτη και Πέμπτη στην αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας από του καθηγητές κ. κ. Σπύρο Καλλιάφα, και Ι. Παπαζαχαρίου και το Σάββατο από τον κ. Αλ. Τσιριντάνη, επί θεμάτων σχετικών προς τη διαπαιδαγώγηση των νέων και των κινδύνων του κινηματογράφου.¹⁶⁴ Στη συγκεκριμένη εκδήλωση παρατηρούμε την ψυχοπαθολογική διάσταση που δίνεται στις πρακτικές του «τεντυμποϊσμού» με τη συμμετοχή και εδώ ιατρών, παιδαγωγών και νομικών. Παράλληλα, βλέπουμε την συμμετοχή της Εκκλησίας στις ενέργειες για την αντιμετώπιση του φαινομένου, η οποία εστιάζει κατά κύριο λόγο στην αρνητική επίδραση του κινηματογράφου. Όπως αναφέρει το ίδιο δημοσίευμα η Ιερά Σύνοδος της

¹⁶³ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁶⁴ «Εβδομάς «Νεότης και θέαμα» δια την προστασίαν της ηθικής και πνευματική ακεραιότητος των νέων», *Καθημερινή*, 24 Νοεμβρίου 1962, σελ. 10

Εκκλησίας της Ελλάδας απηύθυνε εγκύκλιο προς το λαό, στην οποία τονίζει ότι «το σύγχρονο θέαμα και κατ' εξοχήν ο κινηματογράφος δεν αποτελεί υγιή ψυχαγωγία, η οποία ανακουφίζει τον άνθρωπο, αλλά είναι σχολείο εγκλήματος και παράγων διαφθοράς της κοινωνίας και ιδιαιτέρως της νεολαίας».¹⁶⁵ Ο κινηματογράφος κατηγορείται αφού αποτελεί ήδη από τη δεκαετία του 1950 ένα δημοφιλές μέσο στους νέους, το οποίο όχι μόνο ψυχαγωγεί αλλά και φέρνει τους νέους σε επαφή με πολιτιστικά και κοινωνικά πρότυπα, που θεωρούνται «επικίνδυνα» για τη νεολαία. Για τον λόγο αυτό, η Ιερά Σύνοδος καλεί «τον ευσεβή ορθόδοξο λαό να λάβει την πρέπουσα θέση για να επιτευχθεί η εξυγίανση του θεάματος, αφού η συστηματική αποχή από το κακό θέαμα αποτελεί τον μόνο τρόπο άμυνας κατά της εφόδου της διαφθοράς».¹⁶⁶

Η ανάδυση της ιατρικής γνώσης στα τέλη της δεκαετίας του 1950 με αφορμή το ζήτημα του «τεντυμποϊσμού» δεν έρχεται να αντικαταστήσει το νομικό λόγο που συνδέει τις πράξεις «τεντυμποϊσμού» με την νεανική παραβατικότητα. Αντίθετα, όπως γράφει ο Michel Foucault στο βιβλίο του *Επιτήρηση και τιμωρία*, πρόκειται για την ανάδυση ή μάλλον τη θεσμική εξειδίκευση και βάπτιση ενός νέου τύπου ελέγχου που συνδυάζει γνώση και εξουσία πάνω στα άτομα που αντιστέκονται στην πειθαρχική κανονικοποίηση. Οι λόγοι κανονικότητας που εκφράζονται στον Τύπο από δημοσιογράφους, γιατρούς και ψυχολόγους για τους νέους και τις συμπεριφορές τους είναι έντονα πλαισιωμένοι από μια ιατρική ή μια ψυχιατρική μορφή «επιστημονικότητας».¹⁶⁷ Με αυτόν τον τρόπο τα σώματα των νέων τίθενται στο επίκεντρο της πολιτικής διαμάχης και διεκδίκησης αφαιρώντας τους κάθε ουδέτερο, απολίτικο χαρακτήρα και εμπλέκοντας τα σε σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας. Ο έλεγχος του σώματος, η υποταγή του σε απαγορεύσεις, καταναγκασμούς και υποχρεώσεις συνυπάρχουν με πρακτικές συγκρότησης του παραγωγικού, χρήσιμου σώματος και συνθέτουν ένα σύνολο από ζητήματα που χρήζουν πολιτικής διευθέτησης και παρέμβασης.¹⁶⁸

Η εμφάνιση και η θεσμοθέτηση ενός ευρέος φάσματος επιστημονικών λόγων και πρακτικών από τον Τύπο γύρω από το ελεγχόμενο και το παραγωγικό σώμα των νέων υπογραμμίζουν στο φουκωικό σχήμα ότι η κοινωνική θεώρηση του σώματος είναι

¹⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 10

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σελ. 10

¹⁶⁷ Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής*, Πλέθρον, Αθήνα 2011, σελ. 340

¹⁶⁸ Δήμητρα Μακρυνιώτη, «Εισαγωγή», στο Δήμητρα Μακρυνιώτη (επιμ.), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, εκδ. νήσος, Αθήνα 2004, σελ. 16

αδύνατη αν δεν διατρέξει κανείς στους λόγους περί σώματος και στα σημεία και στους τόπους που οι λόγοι αυτοί παράγουν προκειμένου το σώμα να προσεγγιστεί και να τοποθετηθεί στα εκάστοτε κοινωνικά και ιστορικά δεδομένα. Η κατασκευή του σώματος μέσα στο λόγο τροφοδοτεί έναν έντονο προβληματισμό αναφορικά με τους εκάστοτε κυρίαρχους επιστημονικούς λόγους περί σώματος, τα πολιτικά και κοινωνικά συμφέροντα που εξυπηρετούν, τις μαζικές απεικονίσεις του σώματος, όπου σε πολλά δημοσιεύματα φωτογραφίες αναπαριστούν τους νέους με τρόπο που να δείχνουν «άρρωστοι» και «μη φυσιολογικοί».¹⁶⁹ Οι διαδικασίες με τις οποίες οικοδομούνται τα «μη κανονικά» και τα παρεκκλίνοντα σώματα, τα επιχειρήματα που υιοθετούνται προκειμένου να αιτιολογηθούν ποικίλες πρακτικές παρέμβασης και ρύθμισης αλλά και παρατήρησης, καταγραφής και αξιολόγησης των σωμάτων αποτελούν βασικές εκφάνσεις του βίοιατρικού λόγου.¹⁷⁰ Έτσι, τα σώματα των νέων που ακολουθούν μη αποδεκτές μορφές διασκέδασης αναπαρίστανται στον Τύπο ως σώματα ρυπαρότητας και μόλυνσης που πρέπει να «θεραπευτούν» γιατί θα «μολύνουν» και το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα.

Θεραπεύοντας την «ασθένεια»: Τα «ελληνικά ιδανικά» ως αντίδοτο για την «παραστρατημένη νεολαία»

Τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο η συμπίεση της Ελλάδας με τη Δύση και η συμμετοχή της στους μηχανισμούς του δυτικού κόσμου αποτελούσαν για τον Τύπο της εποχής μέσα εκσυγχρονισμού και εκδημοκρατισμού της ελληνικής κοινωνίας. Ωστόσο, στο πολιτισμικό και κοινωνικό επίπεδο η δυτική και κυρίως η αμερικάνικη ηγεμονία στους τρόπους διασκέδασης και κατανάλωσης, όπως εκδηλωνόταν με τη συμπεριφορά των νέων, αντιμετωπιζόταν από τον Τύπο ως μέσο εθνικής ταπείνωσης. Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 οι φωνές που εξέφραζαν ανησυχία για την δυτική και αμερικάνικη επίδραση στα ήθη και στις δραστηριότητες των νέων άρχισαν να πληθαίνουν. Δημοσιογράφοι, ακαδημαϊκοί, πολιτικοί εμφανίστηκαν ως «φύλακες της εθνικής κουλτούρας» και μέσα από τα άρθρα τους, τα σχόλια και τις παρεμβάσεις τους στον Αθηναϊκό Τύπο προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την «ανήθικη» συμπεριφορά των νέων ως προϊόν της «ξενόφερτης» μαζικής

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 16

¹⁷⁰ Για την έννοια του «μη κανονικού» βλ.: Michel Foucault, *Οι μη κανονικοί. Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2010

κουλτούρας, η οποία είχε μολύνει το πιο σημαντικό σώμα του «έθνους», τους νέους.¹⁷¹ Το φαινόμενο αυτό δεν αφορά μόνο την Ελλάδα αλλά εκδηλώνεται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες όπου ο «εξαμερικανισμός» θεωρήθηκε εθνική μάστιγα που έπληττε τα ήθη κυρίως των νέων.

Στην παραπάνω κατεύθυνση, τον Μάϊου του 1954 το περιοδικό *Ταχυδρόμος* καθιερώνει εβδομαδιαία στήλη με θέμα «Ποιά είναι τα σημερινά ιδανικά της φυλής μας;», στην οποία φιλοξενούνται διανοούμενοι και διακεκριμένα πολιτικά πρόσωπα της εποχής. Στις 22 Μαΐου 1954 ο Ευάγγελος Παπανούτσος, σημαντικός παιδαγωγός και μετέπειτα εμπνευστής της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964, καλείται να απαντήσει στο ερώτημα για το ποιο ιδανικό πρέπει να έχει η νέα γενιά, ώστε να αντιμετωπιστεί η κοινωνική, πολιτική και πνευματική σύγχυση που κυριαρχεί. Απευθυνόμενος στον ελληνικό λαό υποστηρίζει ότι ο νέος πρέπει να αγαπήσει, να εκτιμήσει και να καλλιεργήσει τον εθνικό του πολιτισμό σε όλες τις εκδηλώσεις του, για να ξεκαθαριστεί και να δυναμώσει η ιδιαίτερη φυσιογνωμία του, ο δικός του προσωπικός τόνος μέσα στη ζωή και στην κίνηση των άλλων λαών. Επίσης, ζητά προσήλωση στις ρίζες του ελληνικού λαού, «ευλάβεια σε ό,τι με μόχθο και πόνο, με δάκρυα και αίμα βλάστησε, άνθισε και κάρπισε πάνω σε αυτή την χώρα, από τότε που ακούσθηκε για πρώτη φορά η ελληνική λαλιά». Θεωρεί ότι αυτή η αδιάκοπη συνέχεια τριών χιλιάδων χρόνων, όπως καθρεπτίζεται στην τέχνη, στα έθιμα, στο χαρακτήρα του λαού πρέπει να διατηρηθεί ζωντανή σαν άγρυπνη συνείδηση μέσα στην ψυχή των νέων και όχι σαν ρητορικό στόμφορ και υπεροψία πατραγαθίας, αλλά σαν χρέος και ευθύνη του ελληνικού λαού να φανεί άξιος αυτής της μακράς ιστορίας και με πίστη να δουλέψει για τη συνέχισή της.¹⁷² Ο Ευάγγελος Παπανούτσος μέσα από το λόγο του τονίζει την σημασία της νεότητας ως βασικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος οφείλει να διατηρήσει ένα σύνολο πρακτικών, ηθών και αξιών «ιδιαιτέρων» και «μοναδικών», χωρίς ωστόσο αυτές να ορίζονται. Η διαφοροποίηση αυτή έγκειται στην ελληνική ιστορία, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, η οποία παρουσιάζεται ως ένδοξη και μακρά, αφού αποτελεί συνέχεια του κλασικού παρελθόντος και διαρκεί τρεις χιλιάδες χρόνια. Με βάση το παραπάνω σχήμα, οι νέοι καλούνται να ακολουθήσουν και να διατηρήσουν ζωντανές τις ελληνικές αξίες και τα ιδανικά, ως χρέος και οφειλή

¹⁷¹ Rob Kroes, «Αμερικάνικη μαζική κουλτούρα και ευρωπαϊκή νεανική κουλτούρα», στο Α. Schildt – D. Siegfried (επιμ.), *Ανάμεσα στον Μαρξ και την Coca-Cola. Νεανική κουλτούρα και κοινωνική αλλαγή, 1960-1980*, Κασταλία, Αθήνα 2010, σελ. 101

¹⁷² Ευάγγελος Παπανούτσος, «Ποια είναι τα σημερινά ιδανικά της φυλής μας», *Ταχυδρόμος*, Αρ. 6, 22 Μαΐου 1954

απέναντι στο παρελθόν τους.¹⁷³ Με αυτή την έννοια, ο Ε. Παπανούτσος απευθυνόμενος στους νέους τονίζει το καθήκον τους όχι μόνο απέναντι στο παρελθόν αλλά κυρίως προς το μέλλον, το οποίο αυτοί οφείλουν να διαμορφώσουν με βάση «παραδοσιακές» αξίες και ιδανικά.¹⁷⁴

Το ίδιο ερώτημα τίθεται και στον Ε. Τσουδερό, εξόριστο πρωθυπουργό της Ελλάδας κατά την κατοχική περίοδο. Στη θέση του υποστηρίζει ότι η θρησκεία και η οικογένεια με τις υψηλές αρχές και τα διδάγματά τους αποτελούν τη βάση όλων των κρατών αλλά «κυρίως της Ελλάδας».¹⁷⁵ Για τον Ε. Τσουδερό ο σημαντικότερος κίνδυνος που «απειλεί» τη θρησκεία και την οικογένεια είναι ο κομμουνισμός που θέλει να «διαλύσει» την ελληνική κοινωνία. Για το λόγο αυτόν πρέπει να προστατευθούν οι δύο αυτοί θεσμοί, ιδιαίτερα η οικογένεια η οποία πρέπει να γίνει πιο πειθαρχημένη, ώστε οι κοινωνίες να γίνουν στερεότερες και να τεθούν εκτός των κινδύνων της βίας και της ανηθικότητας.¹⁷⁶ Η έμφαση που δίνει ο Ε. Τσουδερός στην οικογένεια ερμηνεύεται από το ότι οι μεταπολεμικοί νέοι φαίνονται να διαρρηγνύουν τους παραδοσιακούς οικογενειακούς του δεσμούς, γεγονός που αποτελεί απειλή για την κοινωνία. Αυτό οφείλεται στην μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία των μεταπολεμικών νέων σε σχέση με τους προπολεμικούς συνομηλίκους τους, χάρη στην αξιοσημείωτη βελτίωση των λαϊκών εισοδημάτων, στις δυνατότητες που έχουν για περισσότερες μετακινήσεις, νεανικό τουρισμό καθώς και στις νέες ευκαιρίες διασκέδασης και χρήσεις του ελεύθερου χρόνου. Η θέση ότι οι νέοι πρέπει να υιοθετήσουν ορισμένες αξίες και ιδανικά που είναι στενά συνδεδεμένα με το ελληνικό έθνος και την ιστορία του διατυπώνεται και από κεντρικούς πολιτικούς της εποχής. Ο Γ. Καρτάλης, υπουργός της κυβέρνησης Πλαστήρα, στο ίδιο ερώτημα του περιοδικού *Ταχυδρόμος* υποστηρίζει την ανάγκη να διατηρήσουν οι νέοι την «εθνική» τους «αυτοσυνείδηση», ως αγαθό πολύτιμο και αναντικατάστατο τόσο για τον ψυχικό πλούτο της ζωής τους όσο και για τον ιστορικό πλούτο της ανθρωπότητας. Η νεολαία πρέπει να «ανυψώσει το ελληνικό έθνος ως πρότυπο μέλος της πανανθρώπινης κοινότητας».¹⁷⁷

¹⁷³ Στο ίδιο

¹⁷⁴ Στο ίδιο

¹⁷⁵ Ε. Τσουδερός, «Ποια τα σημερινά ιδανικά της φυλής μου», *Ταχυδρόμος*, Αρ. 7, 29 Μαΐου 1954

¹⁷⁶ Στο ίδιο

¹⁷⁷ Γεώργιος Καρτάλης, Κωνσταντίνος Δοξιάδης, Νικόλαος Λούβαρις, «Ποιά είναι τα ιδανικά της φυλής μας;», *Ταχυδρόμος*, Αρ. 4, 8 Μαΐου 1954

Ο λόγος για το έθνος και για την «ιδιαιτερότητα» των ελληνικού πολιτισμού δεν περιορίζεται μόνο σε πολιτικά πρόσωπα της εποχής αλλά και σε διακεκριμένους ακαδημαϊκούς της περιόδου. Ο Γεώργιος Λούβαρις, θεολόγος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, υπουργός Παιδείας στην κατοχική κυβέρνηση του Ι. Ράλλη και από το 1960 μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, στην ίδια στήλη υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει να ακολουθήσουν τα «εθνικά» τους «ιδεώδη», δηλαδή τα ιδανικά αυτά που πηγάζουν από την ψυχή, τον χαρακτήρα, την ιστορία και την παράδοση της «ελληνικής φυλής» και του ελληνικού λαού.¹⁷⁸ Τα ιδανικά αυτά, για τον Γ. Λούβαρι εμπεριέχονται στο ιδεώδες που φέρει το όνομα «Μεγάλη Ιδέα», η οποία κλονίστηκε κατά τις τελευταίες δεκαετίες.¹⁷⁹ Παράλληλα, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα αίτια που παραθέτει ο Γ. Λούβαρις για να εξηγήσει την κρίση που υφίσταται το ιδανικό της «Μεγάλης Ιδέας», αίτια που εκφράζουν σε μεγάλο βαθμό την ανησυχία και τον φόβο του για το παρόν και το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας και όχι για το παρελθόν. Αναφέρει ότι οι πολιτικές εξελίξεις, οι οποίες μετέβαλαν τις σχέσεις μεταξύ των λαών, τα ιδεολογικά κινήματα κοσμοπολιτικού χαρακτήρα, ο κλονισμός της παλαιάς κοσμοθεωρίας και ως συνέπεια αυτού το κήρυγμα της σχετικότητας των αξιών και ιδεωδών, οδήγησαν στον μηδενισμό του παρόντος.¹⁸⁰ Παράλληλα, ασκεί κριτική στην καταναλωτική συμπεριφορά υποστηρίζοντας ότι η προσήλωση στα υλικά αγαθά από τους νέους, οφείλεται στην έλλειψη ενιαίων εθνικών σκοπών, ιδανικών «αποκλειστικά ελληνικών» σαν την «Μεγάλη Ιδέα», καθώς και ενός πνευματικού πολιτισμού ισάξιου προς τον παλαιό.¹⁸¹ Όπως παρατηρούμε, παρά το γεγονός ότι οι απόψεις αυτές διατυπώνονται στις αρχές της δεκαετίας του 1950 - σε μια εποχή που η Ελλάδα πορεύεται ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 με τους πολιτικοοικονομικούς μηχανισμούς της Δύσης και αυτοί παρουσιάζονται από τον Δεξιό και Κεντρώο Τύπο ως τα μέσα για την «πρόοδο» της χώρας - η θέση πολιτικών και ακαδημαϊκών προσώπων, από τους ίδιους αυτούς πολιτικούς χώρους, για την ελληνική νεολαία και τις πρακτικές που υιοθετεί, εμφανίζεται ριζικά αντίθετη. Τα «αμερικάνικα ήθη» περιγράφονται μέσα από τους λόγους τους ως «απειλή» για το «ελληνικό έθνος», την «παράδοση» του και την «ιδιαιτερότητά» του. Από την άλλη πλευρά, η νεολαία

¹⁷⁸ Στο ίδιο

¹⁷⁹ Στο ίδιο

¹⁸⁰ Στο ίδιο

¹⁸¹ Στο ίδιο

φέρεται ως το υποκείμενο που οφείλει να διατηρήσει και να προστατεύσει τα «εθνικά» αυτά «ιδανικά».

Ιδιαίτερα εντυπωσιακό, ωστόσο, είναι ότι θέσεις που κάνουν λόγο για την ανάγκη της ελληνικής νεολαίας να ακολουθήσει ιδανικά και αξίες που ορίζονται ως αποκλειστικά ελληνικές, ώστε να αντισταθεί στις δυτικές και αμερικάνικες επιρροές, καθώς και να διατηρήσει τον εθνικό της πολιτισμό, κυριαρχούν και σε εφημερίδες της Αριστεράς της ίδιας περιόδου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η *Αυγή*, εφημερίδα της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (Ε.Δ.Α), στην οποία συχνά φιλοξενούνται απόψεις που προσπαθούν να ερμηνεύσουν την συμπεριφορά των νέων με «εθνικούς όρους» καθώς και τις πολιτισμικές πρακτικές που χρησιμοποιούν. Στην περίπτωση αυτή, τα «εθνικά ιδανικά» ταυτίζονται με της έννοια του λαού, ενώ τα «ξενόφερτα» ήθη αποτελούν «κίνδυνο» όχι μόνο για το «έθνος» αλλά και για την «ταξική συνείδηση» των νέων. Τον Φεβρουάριο του 1958, ο παιδαγωγός Κ. Δ. Σωτηρίου με άρθρο του στην εφημερίδα μέσα από μια αριστερή, ταξική ανάλυση υποστηρίζει ότι η νεολαία πρέπει να απομακρυνθεί από τα «προοδευτικά ιδανικά» που της επιβάλλει η «κυρίαρχη τάξη» και να υιοθετήσει τα «ιδανικά» που εκφράζουν τη δικά της συμφέροντα.¹⁸² Τα ιδανικά αυτά αφορούν τον «γνήσιο πατριωτισμό» και την «εθνική ανεξαρτησία», τα οποία έχουν απομακρυνθεί από τους νέους εξαιτίας της κυριαρχίας του «κοσμοπολιτισμού» στην μεταπολεμική κοινωνία.¹⁸³ Παράλληλα, θεωρεί υπεύθυνους για την ηθική αποσύνθεση των νέων τα αμερικάνικα προϊόντα που χρησιμοποιούν οι νέοι, όπως τα πορνοθεάματα, τις γκαγκστερικές ταινίες και τα πορνογραφήματα που παράγουν «πρότυπα» και διδάσκουν τη χυδαία απόλαυση.¹⁸⁴ Με τον τρόπο αυτόν, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, «πληγώνεται βαθιά και νεκρώνεται η ψυχή της νεολαίας».¹⁸⁵ «Τα όνειρα της νεολαίας γκρεμίζονται. Ο ενθουσιασμός της μαραίνεται. Η αυτοπεποίθηση κλονίζεται. Πολλοί νέοι παραδίδονται στις «αισθησιακές περιπέτειες» και πρόθυμοι για κάθε συμβιβασμό κατρακυλούνε στη «μικρότητα» και στην ηθική απώλεια. Άλλοι χάνουν την αυτοπεποίθηση και πέφτουνε στην αδιαφορία, και άλλοι βυθίζονται στην απογοήτευση και στην αδράνεια».¹⁸⁶ Έτσι, για τον Κ. Δ. Σωτηρίου οι νέοι δεν πρέπει να ακολουθήσουν τον «κατηφορικό» δρόμο που θα τους οδηγήσει στην υποταγή, στην

¹⁸² Κ. Δ. Σωτηρίου, «Ο δρόμος της τιμής και της δράσης», *Αυγή*, 12 Φεβρουαρίου 1958, σελ. 4

¹⁸³ Στο ίδιο, σελ. 4

¹⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 4

¹⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 4

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 4

ηθική απώλεια και στον εξευτελισμό αλλά τον «ανηφορικό» δρόμο, τον δρόμο της τιμής, της αξιοπρέπειας και του αγώνα.¹⁸⁷

Σε άλλο δημοσίευμά της η *Αυγή* επιδιώκει να αναλύσει τον «κίνδυνο του τεντυμποϊσμού που απειλεί την ελληνική νεολαία» και κυριαρχεί στον Τύπο της περιόδου. Στην προσπάθεια της να εντοπίσει τις αιτίες του φαινομένου, επικαλείται την άποψη του καθηγητή Πανεπιστημίου Ευστ. Δραγώνα,, για τον οποίο η βασικότερη αιτία «τεντυμποϊσμού» είναι η αυξανόμενη αμερικανοποίηση της ελληνικής κοινωνίας και η απομάκρυνση από τα ιδανικά της «πατρίδας».¹⁸⁸ Ο ίδιος γράφει χαρακτηριστικά: ««Αν συζητήσετε περί Πατρίδας μ' ένα απ' αυτά τα «γραμματιζόμενα παιδιά των καλών οικογενειών», θα σας κοιτάξει μ' ένα χλευαστικό μειδίαμα, θα σας απαντήσει με περιφρόνηση για την οπισθοδρομική «Ψαροκώσταινα», ότι δεν σκέπτεται να ζήσει στην Ελλάδα. Παιδιά που κλείνουν το ραδιόφωνο όταν παίζει εθνικά τραγούδια, που δεν δίνουν μια δεκάρα για ν' αγοράσουν μια πλάκα μ' ελληνικά τραγούδια και που ξεπεντριάζονται για ν' αγοράσουν αμερικάνικες πλάκες με γανγίσματα, ουρλιάσματα και ντενεκέδες. Αυτό είναι το χειρότερο που θέτει σε αμφιβολία την εθνική μας ύπαρξη, διότι, καθώς πάμε, σε λίγα χρόνια η Ελλάς θα κατοικείται από Έλληνες στην καταγωγή αλλά Αμερικάνους στην ψυχή και μάλιστα Αμερικάνους της κακιάς ώρας».¹⁸⁹ Η διάδοση του «αμερικανισμού» στην ελληνική κοινωνία γίνεται, σύμφωνα με τον Ευστ. Δραγώνα, μέσα από τα ελληνοαμερικάνικα κολλέγια και ιδρύματα. Τα κολέγια αυτά «προετοιμάζουν εν πληροί ασυδοσία Αμερικανούς πολίτες, «γενίτσαρους», που όχι μόνο περιφρονούν την πατρίδα μας, αλλά της κάνουν και αφάνταστο κακό».¹⁹⁰ Αυτό γίνεται προετοιμάζοντας τους καλύτερους μαθητές να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην Αμερική, ενώ οι υπόλοιποι που μένουν εδώ, γίνονται «γενίτσαροι». Με βάση αυτά που έχουν διδαχθεί περιφρονούν την πατρίδα τους και κάθε τι ελληνικό και με πάθος ακολουθούν έναν ξένο, φθοροποιό τρόπο ζωής, με αποτέλεσμα να γίνονται «τέντυ – μπόϋς».¹⁹¹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος που ο Ε. Δραγώνας προσπαθεί να εντάξει τον φόβο για την αμερικανοποίηση της κοινωνίας σε μια αριστερή ταξική ανάλυση, κατά την οποία φορείς του κινδύνου είναι τα παιδιά των πλουσίων οικογενειών που φοιτούν στα ακριβά κολέγια. Σύμφωνα με τον

¹⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 4

¹⁸⁸ «Τεντυμποϊσμός. Ο κίνδυνος που απειλεί τη νεολαία μας», *Αυγή*, 26 Σεπτεμβρίου 1958, σελ. 3

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 3

αρθρογράφο της *Αυγής*, τα παιδιά αυτά διαδίδουν τον αμερικάνικο και ανήθικο τρόπο ζωής στα παιδιά των κατώτερων κοινωνικά στρωμάτων.¹⁹²

Στις 19 Οκτωβρίου στην *Αυγή*, ο δημοσιογράφος της εφημερίδας, Γιάννης Κοσπεντάρης, σε άρθρο του με τίτλο «Ιδανικά και πραγματικότητας. Η Νεολαία μας και οι κίνδυνοι που την απειλούν», προσπαθεί να εξηγήσει την ηθική παρεκτροπή των νέων, χρησιμοποιώντας το αφήγημα περί ελληνικών ηθών και ελληνικού τρόπου ζωής. Σύμφωνα με τον ίδιο, «ο τεντυμποϊσμός, δηλαδή, ο ηθικός εκτροχιασμός, η αναίδεια, ο έξαλλος τρόπος ψυχαγωγίας και η αλλόκοτη συμπεριφορά των νέων, εισέβαλε στην χώρα μας σαν μια μόδα, που έρχεται από την Αμερική και απειλεί τη νεολαία, τα ήθη της, τον εθνικό της χαρακτήρα και τον ελληνικό τρόπο ζωής της».¹⁹³ Ταυτόχρονα, όπως και ο Ε. Δραγώνας, μέσα από μια αριστερή προσέγγιση υποστηρίζει ότι η «επιδημία του τεντυμποϊσμού» προσβάλλει κυρίως τα παιδιά των καλών οικογενειών, τα πλουσιόπαιδα και τα παιδιά των μεσαίων τάξεων.¹⁹⁴ Οι νέοι αυτοί συμπεριφέρονται έτσι αφού «τα έχουν όλα χωρίς κόπο και προσπάθεια», είναι «αργόσχολοι», δεν έχουν κάποιο σκοπό στη ζωής τους, καθώς τους λείπει η πίστη σε κάποιο ιδανικό. Το σημαντικό, όμως, είναι, όπως αναφέρει ο Γ. Κοσπεντάρης, ότι ο αμερικάνικος τρόπος ζωής διαδίδεται ραγδαία και σε ευρύτερα στρώματα νέων, γίνεται μόδα και έτσι μπορεί να παρασύρει μεγάλη μερίδα της νεολαίας. Έτσι, ο κίνδυνος αυτός χαρακτηρίζεται από τον Τύπο ως «εθνικός κίνδυνος», αφού απειλεί τη νεολαία, το μέλλον του έθνους.¹⁹⁵ Στη συνέχεια, ο ίδιος δημοσιογράφος επικαλείται δημοσίευμα της εφημερίδας *Καθημερινή* για να διαπιστώσει ότι η άποψή του είναι ευρέως αποδεκτή. Σύμφωνα με την *Καθημερινή*, η συμπεριφορά των νέων αποτελεί σύμπτωμα μιας γενικότερης «πνευματικής νοσηρότητας» της νεολαίας. Αίτια του προβλήματος θεωρούνται το κενό που υπάρχει «μεταξύ της γνήσιας ελληνικής παράδοσης και της σημερινής νεολαίας», καθώς και ότι «οι σημερινοί έφηβοι έχουν απομακρυνθεί από ό,τι ήτο προ ολίγων ετών ο εθνικός χαρακτήρ και η ελληνική αρετή».¹⁹⁶

Παρόμοιες απόψεις εκφράζονται και κατά την δεκαετία του 1960, χαρακτηριστικό παράδειγμα η παρέμβαση του ιστορικού και δημοσιογράφου, Τάσου Βουρνά στην *Αυγή* για το θέμα των νέων και των πολιτισμικών τους πρακτικών, θέματα

¹⁹² Στο ίδιο, σελ. 3

¹⁹³ Γιάννης Κοσπεντάρης, «Ιδανικά και πραγματικότητας. 1. Η Νεολαία μας και οι κίνδυνοι που την απειλούν», *Αυγή*, 19 Οκτωβρίου 1958, , σελ. 1

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 1

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 1

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 7

που σχετίζονται με το μέλλον της «ελληνικής κουλτούρας» και τον «κίνδυνο «αφελληνισμού» της.¹⁹⁷ Το άρθρο του δημοσιευμένο το 1966 με τίτλο «Να υπερασπιστούμε τον πολιτισμό μας από την επίθεση για τον αφελληνισμό του» επικεντρώνεται στο θέμα της μουσικής που ακούνε οι νέοι. Υποστηρίζει ότι η λαϊκή μουσική, η οποία εκφράζει ζωντανότερα από κάθε τι άλλο τον ιδεολογικό δημοκρατικό συναγερμό του ελληνικού λαού και το δημιουργικό εθνισμό του δέχεται απανωτά δολοφονικά χτυπήματα.¹⁹⁸ Στη θέση της ελληνικής κουλτούρας και μουσικής προβάλλονται υποδείγματα από ξένες περιοχές, ό,τι σάπιο και αποδιοπομπαίο ταλανίζει τη σημερινή Δύση, και πάει να υποκαταστήσει στα μέσα προβολής της μουσικής – ραδιόφωνο, δίσκους, μουσικά συγκροτήματα. Με τον τρόπο αυτό θέλουν να καταστρέψουν το εθνικό πνεύμα και να σκοτώσουν το πιο επικίνδυνο είδος του, το τραγούδι.¹⁹⁹ Για τον Τ. Βουρνά το μεγαλύτερο εμπόδιο στον «αφελληνισμό» της ελληνικής μουσικής είναι ο Μίκης Θεοδωράκης, μέσα από την «απροσκύνητη» και «επαναστατική» του τέχνη έδωσε καινούργια και μεγάλα φτερά στη μουσική ψυχή του έθνους. Συνεχίζει γράφοντας: «Τον κυνηγούν χρόνια τώρα λυσασμένα, και τον σημαδεύουν στη δημιουργική καρδιά του, γιατί το τραγούδι του είναι εθνικός παιάνας και βγαίνει μέσα από τα σπλάχνα του λαού και συναγείρει συνειδήσεις και πλάθει πολιτισμό».²⁰⁰

Το ίδιο μοτίβο ανάλυσης συνεχίζεται κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 εκτός από τις αθηναϊκές εφημερίδες και σε περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας της εποχής, όπως στο περιοδικό *Εικόνες*. Τον Μάρτιο του 1961 ο δημοσιογράφος Νίκος Μαστοράκης, σε ρεπορτάζ του στο περιοδικό για τις νέες πρακτικές διασκέδασης των νέων, προβάλλει τις αρνητικές επιπτώσεις που αυτές έχουν στην «εθνική κουλτούρα» τονίζοντας την «απέχθεια» της νεολαίας για «κάθε τι ελληνικό».²⁰¹ Ο δημοσιογράφος υποστηρίζει ότι ο τρόπος που μιλάνε οι νέοι, ο τρόπος που ντύνονται και διασκεδάζουν είναι αμερικάνικος. Γράφει χαρακτηριστικά: «Τα πάντα αμερικάνικα. Το καλημέρα. Το «γεια σου». Οι βρισιές. Το ντύσιμο επίσης. Απέχθεια στα ελληνικά φιλμς, τα ντόπια τσιγάρα, τα εγχώρια ποτά. Πλήρης άγνοια κάθε πράγματος σχετικού με τη χώρα μας. Ξέρουν πιο καλά πόσα κέντρα διασκεδάσεως έχει το Σικάγο, παρά πόσο πληθυσμό έχει

¹⁹⁷ Τάσος Βουρνάς, «Να υπερασπιστούμε τον πολιτισμό μας από την επίθεση για τον αφελληνισμό του», *Αυγή*, 17 Απριλίου 1966, σελ. 6

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 6

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 6

²⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 6

²⁰¹ Νίκος Μαστοράκης, «Μπητικς», *Εικόνες*, Αρ. 282, 17 Μαρτίου 1961, σελ. 27-32

η Ελλάδα. Σεληνιάζονται με την ξένη μουσική – την αμερικάνικη. Προσπαθούν με κάθε τρόπο να αμερικανοποιήσουν τη ζωή τους».²⁰² Στο τέλος του ρεπορτάζ δεν διστάζει να χαρακτηρίσει του νέους ως «αμερικανοφέροντες Έλληνες ή ακριβέστερα μισέλληνες Αμερικάνους».²⁰³ Στην ίδια κατεύθυνση και η εφημερίδα *Μεσημβρινή*, εφημερίδα της συντηρητικής Δεξιάς, το 1961 φιλοξενεί άρθρα που ασχολούνται με το πρόβλημα των νέων και εκφράζουν την ανάγκη να στραφεί η νεολαία προς τον «εθνικό πολιτισμό» της. Συγκεκριμένα, ο δημοσιογράφος Θ. Παπακωνσταντίνου γράφει ότι οι Έλληνες καταλαβαίνουν την αξία του ελληνικού πολιτισμού, μόνο όταν ταξιδεύουν σε άλλες χώρες. Τότε αισθάνονται την «αξία της φυλής» από την οποία κατάγονται καθώς και την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού στον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό, αφού «ουδείς άλλος λαός εις την διαδρομήν των αιώνων έχει αποθέσει τόσον έντονον την σφραγίδα του επί του παρόντος, όσο ο ελληνικός».²⁰⁴ Είναι φανερό ότι σκοπός του άρθρου είναι να τονίσει την ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού, καθώς και ότι ο δυτικός πολιτισμός, που κυριαρχεί στον τρόπο συμπεριφοράς και διασκέδασης των νέων, είναι επηρεασμένος από τον ελληνικό πολιτισμό, ο οποίος είναι η συνέχεια του αρχαίου ελληνικού. Με τον τρόπο αυτό, ο Θ. Παπακωνσταντίνου προσπαθεί να προβάλλει τον δυτικό πολιτισμό ως κάτι εφήμερο και προσωρινό, ενώ παράλληλα τονίζει τη διαχρονικότητα του ελληνικού πολιτισμού κατά τη διάρκεια «πέντε χιλιετιών» και τον σημαντικό του ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου.²⁰⁵

Τα νέα ήθη και έθιμα που εμφανίζονται στην ελληνική κοινωνία, οι νέες αξίες και τα πρότυπα ζωής που καθορίζουν τη ζωή των ανθρώπων, ερμηνεύονται από όλο το φάσμα του Τύπου, δεξιό και αριστερό με όρους εθνικούς. Η απειλή της «εκδυτικοποίησης», η οποία περιγράφεται από την αριστερά ως «αμερικανοποίηση» της ελληνικής κοινωνίας και από τη Δεξιά με όρους πολιτισμικούς, αποτελεί και για τις δύο πολιτικές δυνάμεις «εθνικό κίνδυνο».²⁰⁶ Όπως παρατηρούμε, το «έθνος» δεν ορίζεται μόνο ως πολιτική αλλά και ως βιολογική οντότητα, η ισχυροποίηση της οποίας μπορεί να διασφαλιστεί μόνο μέσω της μέριμνας για το συλλογικό βιολογικό σώμα εκείνων που τη συγκροτούν.²⁰⁷ Οι νέοι, το σημαντικότερο σώμα του «ελληνικού

²⁰² Στο ίδιο, σελ. 27-32

²⁰³ Στο ίδιο, σελ. 32

²⁰⁴ Θ. Παπακωνσταντίνου, «Η ελληνική κληρονομιά», *Μεσημβρινή*, 31 Δεκεμβρίου 1961, σελ. 6

²⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. 6

²⁰⁶ Κώστας Κατσάπης, *Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα. 1964-1974*, εκδόσεις Απρόβλεπτες, Αθήνα 2013, σελ. 46

²⁰⁷ Αθηνά Αθανασίου, «Επιτελέσεις της τρωτότητας και του κοινωνικού τραύματος», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βοικοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, νήσος, Αθήνα 2011, σελ. 34

έθνους», παρουσιάζονται να έχουν απομακρυνθεί από την ελληνική παράδοση, από τα ελληνικά ιδανικά, χωρίς αυτά να συγκεκριμενοποιούνται, και να υιοθετούν «ξενόφερτα» ήθη και έθιμα, καταστροφικά τόσο για τους ίδιους όσο και για το μέλλον του «ελληνικού έθνους». Η Ελλάδα, ως μια χώρα στις παρυφές της Δύσης, σε μόνιμη σχεδόν πολιτική και πολιτισμική εξάρτηση από τη Δύση, αλλά και σε ρήξη, επίσης πολιτική και πολιτισμική, με αυτήν προτάσσει αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως «εθνική κουλτούρα» ως αντίδοτο στις επιβουλές κάθε ανοίκειας επιρροής. Δημοσιογράφοι και ακαδημαϊκοί ως «φύλακες της εθνικής κουλτούρας» αντιδρούν στο ενδεχόμενο να αλλοιωθεί η εθνική πνευματική κληρονομιά από την διεθνοποίηση πολιτισμικών πρακτικών, προβάλλοντάς την ως αυθεντικό, ενιαίο, συνεχή, προαιώνια, γεωγραφικά και φυλετικά καθορισμένη.²⁰⁸

Όπως είδαμε από τις παραπάνω δύο ενότητες τα σώματα των νέων γίνονται αντικείμενα ενός λόγου (discourse), ο οποίος επιδιώκει να παράγει γνώση για τις συμπεριφορές των νέων μέσω δημοσιευμάτων στον Τύπο. Ο λόγος αυτός βασίζεται σε κανονιστικούς χαρακτηρισμούς, οι οποίοι συνδυασμένοι με γνώσεις ιατρικής προσπαθούν να παρουσιαστούν ως ισχυρότεροι και αληθοφανέστεροι. Με τον τρόπο αυτό οι λόγοι ως συστήματα γνώσης-εξουσίας δεν αποκλείουν μόνο ως «μη κανονικές» ορισμένες συμπεριφορές των νέων αλλά παράγουν «κανονικές» συμπεριφορές, δηλαδή, ορίζουν ποια χαρακτηριστικά οφείλει να έχει ένας νέος. Την διαδικασία αυτή παρατηρούμε ιδιαίτερα στην δεύτερη ενότητα, όπου διανοούμενοι, πολιτικοί και δημοσιογράφοι προτείνουν μια σειρά από αξίες και ιδανικά, τα οποία μέσα από τις παρεμβάσεις τους στον Τύπο, ορίζουν ως αμιγώς ελληνικά και τα οποία πρέπει οι νέοι να ακολουθήσουν. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι τα ιδανικά αυτά προτείνονται ως «θεραπεία» και «αντίδοτο» στην «παραστρατημένη νεολαία», η οποία οφείλει να τα ακολουθήσει για να «γιατρευτεί». Το σύμπλεγμα όλων αυτών των αποκλεισμών αλλά και προβολών προτύπων για τους νέους δείχνει το μεγάλο πλέγμα εξουσίας που διέπει την προσπάθεια να ελεγχθούν όλες οι εκφάνσεις της συμπεριφοράς των νέων. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρακολουθήσουμε τη διαδικασία αυτή σε μια σειρά νέων πρακτικών διασκέδασης που θα εκδηλωθούν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960.

²⁰⁸ Δημήτρης Πλάντζος, «Εθνικές κουλτούρες στο παγκοσμιοποιημένο παρόν: η διάθλαση των οριζόντων», στο Δημήτρης Πλάντζος (επιμ.), *Παγκοσμιοποίηση και εθνική κουλτούρα*, Εκδόσεις Αλεξάνδρα, Αθήνα 2009, σελ. 28

Αναπαραστάσεις της διασκέδασης των νέων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960

Από τους «τέντυμποΐδες» στα nightclubs

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 άρχισε να διαπιστώνεται ο ολοένα και μικρότερος αριθμός περιστατικών τεντυμποΐσμου. Το γεγονός αυτό εξηγήθηκε από τον Τύπο της περιόδου ως αποτέλεσμα της ευεργετικής εφαρμογής του Ν. 4000 υποστηρίζοντας ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε καλύτερη μοίρα από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με τις στατιστικές του Υπουργείου Δικαιοσύνης από την εφαρμογή του Ν. 4000 καταδικάστηκαν είκοσι οκτώ νέοι σε ολόκληρη της Ελλάδα το 1960.²⁰⁹ Ωστόσο, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 αρχίζουν να εμφανίζονται νέες πρακτικές διασκέδασης των νέων, οι οποίες κυριαρχούν στον τρόπο που οι νέοι διαθέτουν τον ελεύθερο τους χρόνο. Παράλληλα, οι πρακτικές αυτές συνοδεύονται από την εμφάνιση νέων χώρων διασκέδασης, οι οποίοι μεταβάλλουν σημαντικά το αστικό τοπίο της Αθήνας, αφού συγκεντρώνονται στο κέντρο της πόλης. Οι νέες μορφές διασκέδασης, και κατά κύριο λόγο τα nightclubs γίνονται στόχος πολλαπλών επιθέσεων από τον Τύπο, καθώς θεωρούνται υπεύθυνες για την ηθική παρεκτροπή των νέων. Αρχικά, τόσο η Δεξιά όσο και η Αριστερά θα εξαπολύσουν πυρ στις νέες μορφές ψυχαγωγίας των νέων, θα τις θεωρήσουν αποτέλεσμα «μιμητισμού» ξενικών προτύπων και θα αρνηθούν στους νέους που τις υιοθετούν οποιαδήποτε διάσταση εμπρόθετης δράσης. Ακόμη περισσότερο, θα τις αντιπαραθέσουν συστηματικά με τις δραστηριότητες που θα κάθε πλευρά αξιολογεί ως «υγιείς» και «κοινωνικά και εθνικά επωφελείς», αποκλείοντας την ταυτόχρονη συνύπαρξή τους.²¹⁰

²⁰⁹ Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Εγκληματολογική στατιστική: έτος 1960*, Αθήνα 1963, παρατίθεται στο Κ. Κατσάπης ό.π., σελ. 152

²¹⁰ Έφη Αβδελά, ««Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις»; Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στην μεταπολεμική Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2005, σελ. 31-31, Κώστας Κατσάπης, *Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα. 1964-1974*, εκδόσεις Απρόβλεπτες, Αθήνα 2013, σελ. 19-20

Ανασημασιοδοτώντας τον χώρο: Τα νεανικά κέντρα διασκέδασης στην Πλάκα

Τα περισσότερα κέντρα διασκέδασης των νέων συγκεντρώνονται από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 στο κέντρο της Αθήνας, στην Πλάκα. Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 η κινητικότητα των νέων μέσα στην πόλη αυξάνεται, με αποτέλεσμα οι νέοι να αποδεσμεύονται από τη γειτονιά και το γονεϊκό περιβάλλον.²¹¹ Η Πλάκα αποτέλεσε μια περιοχή του κέντρου, όπου εξασφαλιζόταν η πραγμάτωση της επιθυμίας των νέων για διασκέδαση, προσωπική αυτονόμηση και ταυτόχρονα υπαγωγή σε μια κοινότητα συνομηλίκων, διαφοροποιημένη από εκείνη των συμμαθητών και των γειτόνων. Παράλληλα, ο ιστορικός χαρακτήρας της την κατέστησε τουριστικό προορισμό, όπου μεγάλο μέρος των τουριστών, νέων ηλικιακά, να διασκεδάζουν στα «κλαμπ» και στις «μπουάτ» της Πλάκας. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι ο νεανικός τουρισμός παίζει κεντρικό ρόλο στον καθορισμό των αντιλήψεων σχετικά με τον εαυτό και τον «ξένο» στην νεανική κουλτούρα και αναπτύσσεται στο πλαίσιο της γενικότερης άνθησης του μαζικού τουρισμού στην Ευρώπη από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα.²¹² Οι νεαροί τουρίστες που διασκεδάζουν στους δρόμους της Πλάκας, καθώς και η συνύπαρξή τους με τους ντόπιους νέους προκαλούν έντονες αντιδράσεις στον Τύπο με τη μορφή «ηθικών πανικών» τόσο για τη διάβρωση του ιστορικού χαρακτήρα του χώρου με την εμφάνιση «μπαρ», «κλαμπ», «καμπαρέ» και «μπουάτ» όσο και για την μετάδοση «ξένων ηθών» που αυτά φέρουν και χαρακτηρίζονται υπεύθυνα για την «κατάντια» της ελληνικής νεολαίας.

Ο Θ. Παπακωνσταντίνου, δημοσιογράφος στο περιοδικό *Εικόνες*, σε ρεπορτάζ του το 1966 με τίτλο «Η τρούμπα υπό τον βράχον της Ακροπόλεως» περιγράφει τη διασκέδαση των νέων στους δρόμους της Πλάκας τονίζοντας την ιστορική σημασία της περιοχής καθώς και την προσβολή που δέχεται από τους νέους.²¹³ Ο δημοσιογράφος για να δείξει την ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού και την απειλή που δέχεται από τους τουρίστες γράφει χαρακτηριστικά: «Ελέχθη κάποτε πολύ σωστά ότι όταν οι Έλληνες έκτιζαν τον Παρθενώνα, οι πρόγονοι των σημερινών υπεραναπτύκτων λαών εφορούσαν προβιές και πηδούσαν από δένδρον εις δένδρον.

²¹¹ Αντώνης Λιάκος, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων*, σελ. 65-72

²¹² Axel Schildt, «Περνώντας τα σύνορα: Η νεολαία της δυτικής Γερμανίας ταξιδεύει στη δυτική Ευρώπη», στο Axel Schildt – Detlef Siegfried (επιμ.), *Ανάμεσα στον Μαρξ και στην Coca-Cola. Νεανική κουλτούρα και κοινωνική αλλαγή, 1960-1980*, μτφρ. Νίκος Ζαρταμόπουλος, Κασταλία, Αθήνα 2010, σελ. 180

²¹³ Θ. Παπακωνσταντίνου, «Η τρούμπα υπό τον βράχον της Ακροπόλεως», *Εικόνες*, τεύχος 573, 14.10.1966, σελ. 26-27

[...] Έχουν πληθυνθή κατά τα τελευταία χρόνια οι τουρίσται του είδους αυτού, που θεωρούν μέγα κατόρθωμα την βρωμιά, απόδειξιν υψηλής πνευματικότητας την κυνικήν συμπεριφοράν και πολύ επαναστατικήν ενασχόλησιν, την επαιτείαν ή την περιπλάνησιν και παρασιτικήν διαβίωσιν. Και τους ελκύει ιδιαιτέρως, δι' ευνόητους λόγους, η περιοχή που ευρίσκεται εις τους προποδάς της Ακροπόλεως και που τείνει να μεταβληθή εις συνοικίαν με την μεγαλύτεραν πυκνότητα «κέντρων διασκεδάσεως».²¹⁴ Σύμφωνα με τον Θ. Παπακωνσταντίνου, τα νέα κέντρα διασκέδασης των νέων (μπάρ, κλαμπ, καμπαρέ, μπουάτ) έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια και έχουν συγκεντρωθεί στην Πλάκα, με αποτέλεσμα ο χώρος να έχει χάσει τον «ιερό» του χαρακτήρα και να έχει μεταμορφωθεί σε «χαμαιτυπείον». Ο δημοσιογράφος τονίζει ότι η κατάσταση αυτή επηρεάζει και τους κατοίκους της περιοχής, αφού από τις επτά το βράδυ μέχρι τι τρεις το πρωί «δεν σταματούν τα –μηχανικά ή ανθρωποκίνητα- όργανα παραγωγής θορύβου υπό μορφήν μουσικής».²¹⁵

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος που προβάλλεται το προφίλ των νέων (τουριστών και ντόπιων) που διασκεδάζουν σ' αυτά τα «σκοτεινά κέντρα» μέσα από τα δημοσιεύματα του τύπου. Χαρακτηρίζονται ως «ανώμαλοι», «αποχαυνωμένοι», «ρεμάλια», «βρωμιάρηδες», «κουρελήδες» και «αλήτες», οι οποίοι συχνά «υπό την επήρειαν ποτών και ναρκωτικών, απειλούν και υβρίζουν τους πάντας και εισβάλλουν εις σπίτια και εκκλησίας».²¹⁶ Σύμφωνα με τον δημοσιογράφο στο περιοδικό *Εικόνες*: «Οι θαμώνες των κέντρων αυτών, εις τα οποία προσφέρονται παντός είδους «μαστιγώσεις» και ευχέρια «φυγής» είναι, κατά μέγιστον ποσοστόν η αφρόκρεμα της βρωμιάς, της ανωμαλίας και της αποχαλινώσεως. Παριστάνουν τα «ωργισμένα νιάτα» και είναι ρεμάλια που δεν έχουν κάμει τίποτε εις την ζωήν των δια ν' αντιμετωπίσουν αντίδρασιν, ώστε να αυξηθή εις τον οργανισμόν των η έκκρισις αδρεναλίνης και να οργισθούν. Ξαπλωμένοι εις τα πατώματα των μπαρ, μ' ένα ποτήρι εις το χέρι, παρακολουθούν εις κατάστασιν αποχαυνώσεως τα διαπραττόμενα γύρων των και συμμετέχουν εις αυτά υπό την προστασίαν του ημίφωτος με τον αποκτημένον αυτοματισμόν ζώου, τον οποίον επαυξάνει η χρήσις του ευρέως κυκλοφορούντος χασίς. Τα μέσα εξευρέσως πόρων δια την ζωήν αυτήν στερούνται και οσμής και ποιότητος και κριτηρίων, οιασδήποτε φύσεως, δια τους τύπους αυτούς –αμφοτέρων των φύλων. Δίπλα των κινούνται και όλα τα ιθαγενή αποβράσματα ή θλιβερά θύματα:

²¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 26-27

²¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 26-27

²¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 26-27

Επαγγελματίαι της προσφοράς ειδικών εξυπηρετήσεων εις τουριστρίας κάποιας ηλικίας, υποκείμενα όμοια των οποίων είχε κατακαύσει η λάβα των Σοδόμων, ανήλικες πεταλούδες του πεζοδρομίου, παρακολουθούμεναι εξ αποστάσεως από τους «προστάτας» των». ²¹⁷ Μετά τα μεσάνυχτα, όταν φύγουν οι πελάτες των «κανονικών» κέντρων και ταβερνών, οι «ευπρεπείς» ντόπιοι και οι «καθώς πρέπει» τουρίστες, οι νέοι οι οποίοι περιγράφονται ως «βρωμιάρηδες, κουρελήδες, ανώμαλοι και αλήται», ξεχύνονται στους δρόμους της Πλάκας για να διασκεδάσουν. Για τον δημοσιογράφο, η διασκέδασή τους μοιάζει με αυτή των ζώων, αφού οι νέοι κάτω από την επήρεια αλκοόλ και ναρκωτικών απειλούν και βρίζουν ξένους και ντόπιους, ενώ παράλληλα εισβάλλουν σε σπίτια και εκκλησίες. ²¹⁸

Σχετικές πληροφορίες μας παρέχει και το ρεπορτάζ του Θέμου Δασκαλόπουλου το καλοκαίρι του 1966 για το ίδιο περιοδικό, όπου περιγράφει την κατάσταση στους δρόμους της Πλάκας ως ένα «πολυεθνικό» χώρο συνεύρεσης ντόπιων και τουριστών νέων με άκρατο καταναλωτισμό, υπεύθυνο για τους «σημερινούς νέους χωρίς ιδανικά». ²¹⁹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος που περιγράφει τον χώρο της Πλάκας υπαινισσόμενος τις μεγάλες αλλαγές που έχουν συμβεί με την τουριστικοποίηση του χώρου την δεκαετία του 1960 και με τα νέα κέντρα διασκέδασης που έχουν συγκεντρωθεί εκεί. Γράφει χαρακτηριστικά: «Ανάμεσα σε καμινάδες, λαϊκές γοργόνες άλλων καιρών, γλάστρες, εξαεριστήρες, καπνοσυλλέκτες, χαγιάτια και μοντέρνες ορχήστρες, συνήθως πάνω σε ταράτσες υποστηλωμένες, για να αντέξουν στο μοντέρνο χορευτικό σάλο, μια πολυεθνική νεολαία προσπαθεί να «σκοτώση» το τέρας μιας ανύπαρκτης ανίας, ξοδεύοντας χρήματα η μια πλευρά, χαμόγελα και κατανόηση η άλλη. Στην Πλάκα όλα αυτά, που κατάφερε να συνδυάση την ρετσίνα με το ουϊσκι, την καντάδα με τους «Μπήτλς», το αποδεκτό με το ανυπόφορο». ²²⁰ Το γεγονός ότι στην Πλάκα συγκεντρώνονται πλέον Έλληνες και ξένοι, πλούσιοι και φτωχοί, κοπέλες που φορούν μεταξωτές «μίνι φούστες» και παρομοιάζονται με «μακρυπόδαρες ελαφίνες που ανεβαίνουν πηδηχτά τα σκαλιά του πλακιώτικου βράχου, η ολονύκτια διασκέδαση στα «ξενόφερτα» κέντρα και τα «περιφερόμενα βλέμματα» δημιουργούν μια

²¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 26-27

²¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 26-27

²¹⁹ Θ. Παπακωνσταντίνου, «Νέοι χωρίς ιδανικά», *Εικόνες*, τεύχος 25, Σεπτέμβριος 1960, σελ. 20-21

²²⁰ Θέμος Δασκαλόπουλος, «Στης Πλάκας τις ανηφορίες», *Εικόνες*, τεύχος 563, 5 Αυγούστου 1966, σελ. 19-26.

ατμόσφαιρα που προβάλλεται μέσα από τον Τύπο να διαφθείρει τη νεολαία και να βεβηλώνει το κλασικό παρελθόν και το λαϊκό παρόν του χώρου.²²¹

Η μεταβολή που έχει συντελεστεί στην Πλάκα θα απασχολήσει έντονα και πολλές εφημερίδες. Τα *Νέα* τον Οκτώβριο του 1965 φιλοξενούν δημοσίευμα με τίτλο «Η Πλάκα νοθεύεται», στο οποίο περιγράφεται η νέα κατάσταση που επικρατεί στην περιοχή. Ο δημοσιογράφος μέσα σε ένα κλίμα «ηθικού πανικού» βλέπει την Πλάκα να αμερικανοποιείται, να «χάνει το χρώμα της» και να μεταβάλλεται σε σύγχρονο «κλάμπ». Για να τονίσει την καταστροφική επίδραση που επέφερε η διασκέδαση των νέων στον χώρο αυτόν, την παρομοιάζει με όμορφη κοπέλα, άφτιαχτη, αγνή, γοητευτική που «μαγεύει με την απλότητα και το άρωμα που έχει η ίδια και την πήρες, της έβαλες φανταχτερά φορέματα, την έβαψες, της μακιγιάρισες τα μάτια και τα φρύδια της, τη φόρτωσες βαριά αρώματα και μπιζού και τη μετέβαλες σε εντυπωσιακή κοκέτα της οδού Φωκίωνος Νέγρη ή του Κωλονακίου», περιοχές που αποτελούν από τις αρχές της δεκαετίας του '60 στέκια διασκέδασης για τον νεανικό πληθυσμό.²²² Σε κάθε δρόμο και σε κάθε σοκάκι της Πλάκας υπάρχουν «κλάμπς» αμερικάνικου τύπου, τα οποία είναι μισοφωτισμένα και έχουν «τζούκ μπόξ» για να παίζουν μουσική. Ο δημοσιογράφος κλείνοντας το άρθρο τονίζει τον κίνδυνο αμερικανοποίησης της Πλάκας που μεταβάλλεται σε Νέα Υόρκη και καλεί τις αρχές να λάβουν μέτρα προστασίας του τουρισμού για την παλιά Αθήνα. Η Πλάκα παρουσιάζεται ως χώρος πολιτισμικά ανώτερος σε παγκόσμιο επίπεδο, αφού όπως υποστηρίζει: «Περιοχές της Νέας Υόρκης με κλάμπ βρίσκονται σε όλα τα μέρη του κόσμου, κι ασφαλώς και στην Αθήνα. Πλάκα, όμως, βρίσκεται πουθενά;»²²³

Τα «νάϊτ κλαμπς»

Στα μεταπολεμικά χρόνια η συγκρότηση της νεολαίας ως διακριτού κοινωνικού υποκειμένου, η αυτονόμηση της από τον κόσμο των μεγάλων καθώς και η διεκδίκηση ιδιαίτερης ταυτότητας συνοδεύονται με μεγάλες αλλαγές στον τρόπο διασκέδασης των νέων. Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου στον νεανικό πληθυσμό, η οικονομική δυναμική του μεταπολεμικού καπιταλισμού και η αύξηση της κατανάλωσης συνέβαλαν στην εμφάνιση νέων χώρων διασκέδασης, η πλειονότητα των οποίων είχε

²²¹ Στο ίδιο, σελ. 19-26

²²² Β. Πλατ, «Η Πλάκα νοθεύεται», *Τα Νέα*, 19 Οκτωβρίου 1965, σελ. 4

²²³ Στο ίδιο, σελ. 4

τις ρίζες της στις χώρες της δυτικής Ευρώπης.²²⁴ Ο Τύπος στέκεται κριτικά απέναντι σ' αυτές τις αλλαγές που συχνά αντιμετωπίζονται ως κίνδυνος για την κοινωνική, πολιτισμική και εθνική κανονικότητα.

Χώροι που μπορούν να θεωρηθούν ως nightclubs άρχισαν να εμφανίζονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. Στους χώρους αυτούς επιτρεπόταν η πώληση αλκοόλ, υπήρχε ζωντανή μουσική, χορεύτριες καθώς και παρουσιαστές που επιδίδονταν σε διαφόρων ειδών θεάματα, (μαγικά τρικ, τρομακτικές παραστάσεις, κωμωδίες).²²⁵ Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, τα nightclubs αυξήθηκαν τόσο σε αριθμό όσο και σε ποικιλία, ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οι νεανικές κουλτούρες ήρθαν στο προσκήνιο. Παράλληλα, η κυριαρχία των νέων στους χώρους αυτούς συνδέθηκε με μια σειρά πρακτικών όπως ήταν η μουσική, η κατανάλωση και η επίδειξη εμπορευματικών αγαθών - κυρίως ρούχων -, η νεανική σεξουαλικότητα, οι μεταβολές στους έμφυλους ρόλους.²²⁶ Τη δεκαετία του 1960 μεγάλος αριθμός νέων συγκεντρώνονταν στα nightclubs για να ακούσουν και να χορέψουν rock and roll μουσική που παιζόταν είτε από μουσικά συγκροτήματα είτε από DJs (Disc Jockeys).²²⁷

Στην Ελλάδα η έλλειψη μελετών για τις πρακτικές διασκέδασης των νέων στα μεταπολεμικά χρόνια δεν μας επιτρέπει ακριβή χρονολόγηση των πρώτων nightclubs στην Αθήνα, καθώς και τη δυνατότητα σύγκρισης με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά και αμερικάνικα παραδείγματα. Ωστόσο, ο Τύπος της εποχής παρέχει πολλές πληροφορίες για το νέο αυτόν χώρο διασκέδασης, ο οποίος αποκαλείται «νάιτ κλαμπ». Στα δημοσιεύματα του αθηναϊκού Τύπου εντοπίζουμε τις πρώτες αναφορές για την ύπαρξη nightclubs στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και τα περισσότερα απ' αυτά βρίσκονται στο κέντρο της Αθήνας, στην Πλάκα, καθώς και σε άλλες συνοικίες και σε παραθαλάσσιες περιοχές.²²⁸

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 τα πρώτα nightclubs στην Αθήνα χαρακτηρίζονται από τον Τύπο ως χώροι «επικίνδυνοι» και φθοροποιοί για τη νεολαία. Τον Μάρτιο του 1961 δημοσίευμα στο περιοδικό *Εικόνες* αντιμετωπίζει τα νέα αυτά νυχτερινά κέντρα διασκέδασης ως ένας είδος διασκέδαση που εμφανίστηκε για να

²²⁴ Paul Chatterton, Robert Hollands, *Urban Nightscapes – Youth Cultures, Pleasure Spaces and Corporate Power*, Routledge, London 2003, σελ. 72

²²⁵ Βλ. S. D. Trav, *No applause – Just throw money: The book that made vaudeville famous*, Faber and Faber, London 2005, B. Walmsley, “Staged story and variety”, στο S. Moss (επιμ.), *The entertainment industry: an introduction*, CABI, Wallingford 2009, σελ. 18-38

²²⁶ Βλ. D. Laughey, *Music and Youth Culture*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2006, Ben Malbon, *Clubbing: Dancing, Ecstasy and Vitality*, Routledge, London and New York 1999

²²⁷ Βλ. B. Walmsley ό.π.

²²⁸ «Πώς διασκεδάζουν οι νέοι;», *Ταχυδρόμος*, 18 Φεβρουαρίου 1961, σελ. 10

δώσει μια νέα μορφή στα «πάρτυ» που κυριαρχούσαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950.²²⁹ Τα πάρτυ αποτελούσαν δημοφιλείς κατ' οίκον συγκεντρώσεις νέων ατόμων με σκοπό την διασκέδαση και την ψυχαγωγία των παρευρισκόμενων. Ωστόσο, η διοργάνωση ενός «πάρτυ» προϋπέθετε την αποκλειστική συμμετοχή των νέων και τον αποκλεισμό των μεγαλύτερων ηλικιακά. Το γεγονός αυτό καθιστούσε τη συμμετοχή των νέων στα «πάρτυ» ιδιαίτερα δύσκολη.²³⁰ Έτσι, η λύση σε αυτό το πρόβλημα δίνεται με την έλευση των nightclubs, τα οποία αποτελούν αυτόνομους χώρους διασκέδασης νέων, μακριά από την παρουσία γονέων. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο δημοσιογράφος Νίκος Μαστοράκης στο περιοδικό *Εικόνες* τα nightclubs αποτελούν μια μεταφορά του «σπιτικού πάρτυ» σε έναν χώρο «μισοσκοτεινό και χωρίς επιστάτη».²³¹ Το γεγονός αυτό έδωσε τη δυνατότητα στους νέους να εκφράσουν τις δικές τους επιθυμίες και προτιμήσεις, να συνοδεύονται από «ντάμεζ», ενώ ταυτόχρονα να μπορούν να ντυθούν με τον δικό τους τρόπο, φορώντας «ανοιχτά γιακαδάκια, παπούτσια σπορ λαστιχένια, φουρό και κάλτσες χούλα – χούπ».²³² Δεδομένων των συνθηκών που επικρατούσαν στο ελληνικό σχολείο με τον αυστηρό διαχωρισμό αρρένων και θηλέων, το νέο αυτό είδος διασκέδασης έδωσε την ευκαιρία σε μεγαλύτερο βαθμό από τα πάρτυ, να έρθουν σε επαφή τα αγόρια με τα κορίτσια και να δημιουργηθούν ειδύλλια μακριά από τα βλέμματα των «μεγάλων». Αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά σε δημοσίευμα της *Αυγής* που περιγράφει τον τρόπο που διασκεδάζουν οι νέοι στα νυχτερινά αυτά κέντρα αναδεικνύοντας τους κινδύνους που συνιστά η «ελευθερία» αυτής της διασκέδασης. Ο δημοσιογράφος αναφέρει ενδεικτικά: «Καθισμένοι όσο πιο αναπαυτικά γίνεται πίνουν «Ουίσκι με Άις» καπνίζουν, συζητούν, λένε ανέκδοτα «της μόδας», φιλιούνται, μασάνε τσίχλα, χασμουριούνται, οι κοπέλες αφήνουν τη φούστα τους να σηκωθεί κατά λάθος λίγο ή πιο πολύ πάνω από το γόνατο, τ' αγόρια αφήνουν το χέρι τους, επίσης κατά λάθος, να ακουμπήσει στη νάυλον κάλτσα, κι' όταν αδειάσει καμιά θέση στην πίστα χορεύουν».²³³ Όπως βλέπουμε η σεξουαλικότητα των νέων, όπως αυτή μπορεί να εκφραστεί στους χώρους των clubs, αποτελεί στοιχείο που προκαλεί έντονους προβληματισμούς στον Τύπο και συνιστά κίνδυνο για την ηθική ακεραιότητα των

²²⁹ Νίκος Μαστοράκης, «Μπήτνικς», *Εικόνες*, Αρ. 282, 17 Μαρτίου 1961, σελ. 27-32

²³⁰ Κώστας Κατσάπης, *Ηχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, Αθήνα 2007, σελ. 98-99

²³¹ Νίκος Μαστοράκης ό.π., σελ. 27-32

²³² «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», *Αυγή*, 24 Απριλίου 1960, σελ. 3-4

²³³ Στο ίδιο, σελ. 3-4

νέων.²³⁴ Έτσι, τα nightclubs εμφανίζονται να αποτελούν όχι μόνο έναν χώρο διασκέδασης των νέων, αλλά έναν χώρο μέσα στον οποίο μπορούν να σχηματίσουν την δική τους διακριτή κοινωνικά και πολιτιστικά ταυτότητα. Όπως αναφέρει δημοσίευμα της *Αυγής* για τα nightclubs, οι νέοι στους χώρους αυτούς μπορούν να «ζουν τη ζωή τους».²³⁵

Ένα από τα πρώτα δημοσιεύματα που επιδιώκει να ερμηνεύσει την μεταβολή που παρατηρείται στον τρόπο διασκέδασης των νέων, εμφανίζεται στο περιοδικό *Ταχυδρόμος* τον Φλεβάρη του 1961 με τίτλο «Πώς διασκεδάζουν οι νέοι». Ο δημοσιογράφος αναλύει τις αλλαγές που έχουν συμβεί τα τελευταία χρόνια γράφοντας χαρακτηριστικά: «Οι περισσότεροι εγκατέλειψαν το πατροπαράδοτο καφενείο και η κατεδάφιση του «Βυζαντίου» της Ομονοίας και του Κολωνακίου είναι ένα ορόσημο στην βαθμιαία αλλαγή του τρόπου με τον οποίο διασκεδάζουν ή απλώς περνούν τις ελεύθερες ώρες τους οι Αθηναίοι και ιδιαίτερα οι νεώτεροι από αυτούς. Μετά τον πόλεμο τα καφενεία έπαψαν να τραβούν τους νέους. Η πελατεία τους έπαψε να ανανεώνεται. Οι νεαροί δεν αρχίζουν πια την σταδιοδρομία τους σαν «αντράκια» παίζοντας πρέφα». Σύμφωνα με το δημοσίευμα του *Ταχυδρόμου*, «τη θέση του καφενείου στην Αθήνα τουλάχιστον, και ιδιαίτερα στο κέντρο της, την πήραν τα μπάρ και τα κλάμπ, το καινούργιο αυτό είδος κέντρου διασκέδασης, που μεταφυτεύτηκε στην Αθήνα από την Ευρώπη φαίνεται να έχει πιάσει για τα καλά, αν κρίνει κανείς από την ταχύτητα με την οποία ξεφυτρώνουν ολοένα και καινούργια στο κέντρο, στις συνοικίες και στην ακροθαλασσιά».²³⁶ Η διασκέδαση στα καφενεία και στις ταβέρνες φαίνεται ότι αποτελεί στον Τύπο βασική προϋπόθεση για να γίνουν οι νέοι άνδρες, σε αντίθεση με τα «κλάμπ» που γελοιοποιούνται συμβολίζοντας τον ελλιπή ανδρισμό. Όπως παρατηρούμε στο παραπάνω άρθρο τα νέα ήθη διασκέδασης ερμηνεύονται ως μεταβολή στις έμφυλες νόρμες, εννοώντας ότι οι μοντέρνες ασχολίες δεν αρμόζουν με το πρότυπο του άντρα, ο οποίος μυείται στην ανδρική διασκέδαση μέσα από την κοινωνικότητα του καφενείου. Το ίδιο συμβαίνει και με το ποτό, του οποίου η κατανάλωση επαινείται όταν γίνεται στις ταβέρνες και όχι στα νεανικά κέντρα διασκέδασης. Όπως αναφέρεται: «Οι νέοι πίνουν, αλλά δεν πίνουν για να πιούν, για να κάνουν κέφι. Πηγαίνουν συχνά σε ταβερνάκια και πίνουν το κρασάκι τους τρώγοντας,

²³⁴ Νικηφόρος Αντωνόπουλος, «Τηνέτζερς νάϊτ κλάμπ κλπ... Α' Αμερικαν λάϊφ», *Αυγή*, 19 Απριλίου 1964, σελ. 3

²³⁵ Στο ίδιο, σελ. 3

²³⁶ Στο ίδιο, σελ. 10

κουβεντιάζοντας και πότε – πότε τραγουδώντας». ²³⁷ Το γεγονός ότι οι νέοι διασκεδάζουν πλέον στα σκοτεινά «μπαρ» και «κλαμπ», «με τις ξενόγλωσσες φωτεινές επιγραφές» τους, με τα «τζούκ – μπόξ» να παίζουν μουσική και τις νεαρές κοπέλες να χορεύουν ως «νυμφίδια με τους νεαρούληδες και τους πιο ηλικιωμένους φιλοθεάμονες» προκαλεί αντιδράσεις ηθικού πανικού στα δημοσιεύματα του Τύπου. ²³⁸

Τα παραθαλάσσια «κλαμπ», που εκτείνονται από τη Γλυφάδα μέχρι τη Βάρκιζα, χαρακτηρίζονται από τον Τύπο ποιοτικά ανώτερα από αυτά που βρίσκονται στο κέντρο. Η διασκέδαση σε αυτά τα μαγαζιά προϋποθέτει την ύπαρξη μεταφορικού μέσου, γεγονός που αποκλείει τους νεότερους ηλικιακά νέους, εκτός από αυτούς που μπορούν να χρησιμοποιήσουν το αυτοκίνητο που διαθέτει η οικογένειά τους. ²³⁹ Για το προφίλ των νέων που διασκεδάζουν στα νυχτερινά αυτά κέντρα γράφει η εφημερίδα *Αυγή*: «Οι νέοι που κατεβαίνουν στα παραθαλάσσια χορευτικά κέντρα είναι συνήθως ενήλικοι, εργαζόμενοι, οικονομικά αν όχι ανεξάρτητοι, ασφαλώς πάντως όχι στερημένοι». Παρ' όλο που όπως αναφέρεται στο δημοσίευμα, οι τιμές των παραθαλάσσιων «κλαμπ» δεν είναι μεγαλύτερες από εκείνα που βρίσκονται στο κέντρο ή στις συνοικίες της Αθήνας. ²⁴⁰ Η κατοχή αυτοκινήτου για την πρόσβαση στα παραθαλάσσια νυχτερινά κέντρα τα διαφοροποιεί σε μεγάλο βαθμό από τα αντίστοιχα στο κέντρο της Αθήνας τόσο ως προς την οικονομική κατάσταση των νέων που τα επισκέπτονται, όσο και ως προς την ηλικία τους. Με τον τρόπο αυτό, η πελατεία των παραθαλάσσιων nightclubs τοποθετείται στον κύκλο του «καλού κόσμου», γεγονός που φαίνεται από το ότι δεν χαρακτηρίζονται από τον Τύπο ως «φθοροποιοί» για τη νεολαία «χώροι», σε αντίθεση με τα αντίστοιχα στην Πλάκα ή σε άλλες συνοικίες. ²⁴¹

Τα nightclubs σηματοδοτούν έναν νέο τρόπο διασκέδασης για τη νεολαία, τα όποια, όπως αναφέρει δημοσίευμα του *Ταχυδρόμου*, συγκεντρώνουν κατά κύριο λόγο μικρές ηλικίες το απόγευμα, ενώ μεγαλύτερες τις βραδινές ώρες. ²⁴² Παράλληλα, τα nightclubs, ιδιαίτερα αυτά που βρίσκονται στο κέντρο της Αθήνας, συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό από τουρίστες, οι οποίοι, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, «άνδρες ή ζευγάρια, μεγαλύτερης ηλικίας, πηγαίνουν για μισή ώρα να χαζέψουν τους νεαρούς να χτυπιούνται στον ρυθμό του ροκ». Όπως καταλαβαίνουμε ο χώρος των nightclubs δεν

²³⁷ Στο ίδιο, σελ. 11

²³⁸ Στο ίδιο, σελ. 11

²³⁹ Στο ίδιο, σελ. 10

²⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 10

²⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 10

²⁴² Στο ίδιο, σελ. 10

περιοριζόταν απλώς στη διασκέδαση μιας μερίδας νέων, αλλά αποτελούσε έναν χώρο όπου τουρίστες, ακόμα και μεγαλύτερης ηλικίας, συγκεντρώνονταν είτε για να διασκεδάσουν οι ίδιοι, είτε για να παρακολουθήσουν τους νέους να χορεύουν.²⁴³

Ο χώρος των «νάϊτ κλαμπς»

Τα δημοσιεύματα και τα ρεπορτάζ του αθηναϊκού Τύπου μας παρέχουν πολλές πληροφορίες για να φανταστούμε τα «νάϊτ κλαμπς» ως χώρο διασκέδασης αποκλειστικά νέων. Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από δημοσιεύματα στον Τύπο της εποχής, η διακόσμησή των νεανικών αυτών κέντρων ήταν απλή, ο φωτισμός ελάχιστος, υπήρχε πίστα για το χορό, το οποίο προσέδιδε στην διασκέδαση μια σωματική επαφή, ενώ η μουσική ακουγόταν είτε από δίσκους, είτε από «τζούκ μπόξ».²⁴⁴ Η εσωτερική ατμόσφαιρα των nightclubs, η οποία δημιουργεί ένα ανεκτικό περιβάλλον και καθιστά αυτό το είδος διασκέδασης ιδιαίτερα δημοφιλές στους νέους. Υπολογίζεται ότι τα Σαββατοκύριακα κάθε χορευτικό «κλαμπ» νεολαίας συγκέντρωνε κατά μέσο όρο, γύρω στα 400 άτομα που περίπου αντιστοιχούν σε 4.500 δραχμές εισπράξεις.²⁴⁵ Αυτό αποδεικνύει ότι τη δεκαετία του 1960 τα nightclubs αποτελούν κερδοφόρες επιχειρήσεις που σταδιακά εξαπλώνονται από το κέντρο της Αθήνας προς τις συνοικίες και τα προάστια της Αττικής. Ρεπορτάζ της *Αυγής* τον Απρίλιο του 1960 για τον τρόπο που περνούν οι νέοι τις ελεύθερές τους ώρες μας δίνει μια ωραία εικόνα του χώρου των nightclubs, όπως αυτά απεικονίζονται στον Τύπο της εποχής. Γράφεται χαρακτηριστικά: «Τα πάντα εδώ είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες του χορού. Ακόμα και τα τραπεζάκια και τα καθίσματα είναι έτσι φτιαγμένα, ώστε να παραμερίζουν εύκολα και να ελευθερώνουν τον χώρο. Εκείνο που κάνει αμέσως εντύπωση είναι ένας ξέφρενος ρυθμός κινήσεων, που κυριαρχεί. Καθώς μπαίνουμε η μικρή ορχήστρα του κέντρου παίζει ένα ξεθεωτικό ροκ και στην πίστα οι χορευτές στριφογυρίζουν κατά τον γνωστό σε όλους τρόπο. Κουνούν τα χέρια, τα πόδια και ολόκληρο το κορμί τους με μια καταπληκτική ένταση, σαν δαιμονισμένοι και κάθε τόσο ξεσπούν σε κραυγές. Όσοι κάθονται στα τραπεζάκια ρουφούν το ποτό τους (βερμούτ, λικέρ κλπ.) και κουνιούνται πάνω στο κάθισμα στο ρυθμό του τραγουδιού που παίζει η ορχήστρα».²⁴⁶

²⁴³ Στο ίδιο, σελ. 10

²⁴⁴ Νίκος Μαστοράκης ό.π., σελ. 27-32

²⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 27-32

²⁴⁶ «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», *Αυγή*, 24 Απριλίου 1960, σελ. 3-4

Σημαντικές πληροφορίες για των χώρο των nightclubs μας δίνει ρεπορτάζ της *Αυγής* τον Απρίλιο του 1964. Ο δημοσιογράφος Νικηφόρος Αντωνόπουλος γράφει ότι τα «τηνέιτζερ νάιτ κλάμπ» είναι χώροι μικρών τετραγωνικών μέτρων, χαρακτηρίζει το περιβάλλον ως ανθυγιεινό, αφού παντού επικρατεί καπνός από τα τσιγάρα, υπάρχει πίστα και ορχήστρα όπου συγκροτήματα νέων παιδιών παίζουν μουσική με τις κιθάρες, τα ντραμς και τα σαξόφωνα. Γύρω από την πίστα, υπάρχουν χαμηλά τραπέζια με μικρές καρέκλες όπου κάθονται όσοι δεν χορεύουν.²⁴⁷ Παρόμοια στοιχεία μας παρέχει άλλο ρεπορτάζ της *Αυγής*, το οποίο ωστόσο δείχνει μέσα από την περιγραφή των clubs τον «φθοροποιοί» τους χαρακτήρα για τη νεολαία. Γράφεται ακριβώς: «Ο χώρος μέσα στον οποίο νέοι κι' οι νέες πασχίζουν απεγνωσμένα να μετακινηθούν, είναι ελάχιστος. Χαμηλά σκαμνάκια και τραπεζάκια. Κανένας εξαιρεστήρας. Ατμόσφαιρα πνιγνή από τους καπνούς και το μισοσκόταδο. Και νεολαία. Πολύ νεολαία. Που κατεβαίνει σ' αυτό το υπόγειο για να χορέψει. Για να απομονωθεί λίγο σε φιλικό έδαφος και να ζήσει την ψευδαίσθηση της «έντονης ζωής».²⁴⁸ Στο παραπάνω δημοσίευμα ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί η χρήση της έκφρασης «φιλικό έδαφος» για να περιγράψει το χώρο των nightclubs. Δείχνει ότι οι χώροι αυτοί, όπως παρατηρούμε από τον τρόπο που αναπαρίστανται στον Τύπο, συγκροτούν ένα είδος κοινότητας των νέων οι οποίοι δεν διασκεδάζουν μόνο με άλλους συνομήλικους νέους αλλά μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα, κοινές αναζητήσεις και ανησυχίες.

Η διασκέδαση των νέων στους χώρους αυτούς θα απασχολήσει τον Τύπο της εποχής και θα χαρακτηριστεί ως «κίνδυνος για το σώμα της υγιούς νεότητας», αφού υπονομεύει την κοινωνική, εθνική και έμφυλη ευταξία. Σε ρεπορτάζ του περιοδικού *Εικόνες* τον Μάρτιο του 1961 αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Τα «TEEN DANCING CLUBS», τα χορευτικά κέντρα νεολαίας, προσφέρουν το περιβάλλον της αγγλικής «μπήνικ καφετέρου», όπως τουλάχιστον τα υπαγορεύει η μόδα της αγγλοαμερικάνικης αλητείας».²⁴⁹ Οι νέοι που επιλέγουν τον συγκεκριμένο τρόπο διασκέδασης χαρακτηρίζονται συχνά από τον τύπο ως «τέντυ μπόυδες», «μπήνικς», χαρακτηρισμοί που παραπέμπουν στις αντίστοιχες νεανικές κουλτούρες της αμερικάνικης και αγγλικής κοινωνίας.²⁵⁰ Στην ελληνική τους εκδοχή οι δύο αυτοί όροι θεωρούνται

²⁴⁷ Νικηφόρος Αντωνόπουλος, «Τηνέιτζερς νάιτ κλάμπ κλπ... Α' Αμερικαν λάϊφ», *Αυγή*, 19 Απριλίου 1964, σελ. 3, «Από τα μπουζούκια και τις ταβέρνες στα «νάιτ – κλάμπ». Οι Αθηναίοι διασκεδάζουν», *Αυγή*, 23 Οκτωβρίου 1966, σελ. 4

²⁴⁸ «Από τα μπουζούκια και τις ταβέρνες στα «νάιτ – κλάμπ». Οι Αθηναίοι διασκεδάζουν», *Αυγή*, 23 Οκτωβρίου 1966, σελ. 4

²⁴⁹ Νίκος Μαστοράκης, «Μπήνικς», *Εικόνες*, τεύχος 282, 17 Μαρτίου 1961, σελ. 28-30

²⁵⁰ Dick Hebidge, *Υπο – κουλτούρα: Το νόημα του στυλ*, Γνώση, Αθήνα 1988, σελ. 67-69

προϊόν μιμητισμού ξενόφερτων πρακτικών, «αλλοεθνές φρούτο», και απευθύνονται τόσο σε συμπεριφορές όσο και στον τρόπο ένδυσης και ψυχαγωγίας.²⁵¹ Σε ρεπορτάζ του δημοσιογράφου Νίκου Μαστοράκη στο περιοδικό *Εικόνες* γράφεται χαρακτηριστικά: «Οι πρωτευουσιάνοι οπαδοί της νέας αφηρημένης θρησκείας είναι κατά 70% βλαστάρια εύπορων «καλών» οικογενειών, που θυσιάζουν το παν προκειμένου να μην πλήξουν, χαλάνε του κόσμου τα λεφτά και στο τέλος καταλήγουν να πλήττουν περισσότερο. Το υπόλοιπο 30% μοιράζεται ανάμεσα στους γόνους νεόπλουτων και στη λαϊκή μάζα. Οι τελευταίοι έχουν δύο αφορμές ν' ακολουθήσουν την «αίρεση των μπητνικς». Οι μεν νεόπλουτοι μαϊμουδίζουν τα καμώματα των αντιπροσώπων της υποτιθέμενης «υψηλής κοινωνίας», οι δε νεαροί των λαϊκών συνοικιών, άνεργοι θέλουν να ανέβουν ένα σκαλί πιο πάνω».²⁵²

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ρεπορτάζ της εφημερίδας *Αυγή* για τα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης των νέων, το οποίο εστιάζει στις συζητήσεις που γίνονται μέσα σε αυτά τα κέντρα. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Οι συζητήσεις που φθάνουν στα αυτιά μας και που είναι όλες ζωντανές δεν έχουν άλλο θέμα από τους «μάγους» της μοντέρνας μουσικής τον Έλβις Πρίσλεϋ, τον Πάτ Μπούν, τον Μοντουνίο, τον Μουλουτζί, από τις φιγούρες των διαφόρων χορών και τις προσωπικές επιτυχίες του καθενός στον τομέα αυτό. Οι φίλοι μας έχουν μια καταπληκτική ενημέρωση στα θέματα που τους ενδιαφέρουν. Ξέρουν π.χ. ποιοι δίσκοι αυτή τη στιγμή είναι «επιτυχίες» στο Παρίσι ή στην Ν. Υόρκη, τις ατομικές περιπέτειες των ηρώων τους, τα σχέδια τους κλπ. σε σημείο που για μια στιγμή ξεχνάμε ότι είμαστε στην Αθήνα και νομίζουμε ότι βρεθήκαμε ξαφνικά κάπου ανάμεσα στην Ν. Υόρκη, το Χόλλυγουντ, το Παρίσι, τη Ρώμη ή το Ρίο ντε Τζανέιρο».²⁵³ Από το απόσπασμα αυτό καταλαβαίνουμε ότι ο Τύπος αναφορικά με την πολιτιστική αλλαγή που σηματοδοτούν τα μεταπολεμικά νυχτερινά κέντρα διασκέδασης, παρουσιάζει τους νέους ως γνώστες της διεθνούς μουσικής κουλτούρας, σημαντικών Αμερικανών προσωπικοτήτων, ενώ φαίνονται αδιάφοροι για την ελληνική επικαιρότητα. Αυτό το στοιχείο αναδεικνύεται και στο ρεπορτάζ του Νίκου Μαστοράκη για το περιοδικό *Εικόνες*, στο οποίο γράφει ότι οι νέοι που διασκεδάζουν στα nightclubs απεχθάνονται κάθε τι ελληνικό όπως τις ελληνικές ταινίες, τα «ντόπια τσιγάρα και ποτά». Αντίθετα, ακολουθούν πιστά τον

²⁵¹ Έφη Αβδελά, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα», *Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2005, σελ. 34

²⁵² Νίκος Μαστοράκης ό.π., σελ. 28

²⁵³ «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», *Αυγή*, 24 Απριλίου 1960, σελ. 3-4

αμερικάνικο τρόπο ζωής, ακούν «ξένη» μουσική, βλέπουν «ξένες» ταινίες και χρησιμοποιούν συχνά αμερικάνικο λεξιλόγιο. Προς το τέλος του άρθρου ο δημοσιογράφος διερωτάται αν οι νέοι αυτοί «είναι αμερικανοφέροντες Έλληνες ή ακριβέστερα μισέλληνες Αμερικάνοι!». ²⁵⁴

Με τον τρόπο αυτό, βλέπουμε ότι οι νέες πολιτισμικές πρακτικές σηματοδοτούν για τον Τύπο έναν τρόπο αποπροσανατολισμού των νέων από την ελληνική πραγματικότητα, αφού έχουν το βλέμμα στραμμένο μόνο προς τα «ξενόφερτα» πρότυπα. Η αντίληψη αυτή για τον κίνδυνο που σηματοδοτεί το συγκεκριμένο είδος διασκέδασης εντοπίζεται και στην *Αυγή*, έντυπο της Αριστεράς. Σε ρεπορτάζ τον Απρίλιο του 1960 για το πως περνούν οι νέοι τις ελεύθερες ώρες τους ο δημοσιογράφος σχολιάζει την ποιότητα της «αμερικάνικης» διασκέδασης γράφοντας: «Από όσα είδαμε και ακούσαμε μέχρι τώρα τίποτα δεν μπόρεσε να μας κάνει να ευθυμίσουμε, να αποκτήσουμε κέφι. Απ' όλα τα πρόσωπα που είδαμε στον περίπατό μας αυτό, κανένα δεν είχε την ελαφράδα, την ακτινοβολία και το καθαρό χαμόγελο που δίνει στο άνθρωπο η πραγματική ψυχαγωγία». ²⁵⁵

Η διασκέδαση των νέων στους χώρους αυτούς αντιμετωπίζεται ως ηθική, κοινωνική και πολιτισμική «παθολογία». Δημοσιογράφος περιγράφει χαρακτηριστικά τους κινδύνους που υπάρχουν στα νυχτερινά κέντρα διασκέδασης: «Υπάρχουν εκεί οι «αξιοπρεπείς κύριοι» με το μαύρο κουστούμι, το πούρο και τις πολλές γνωριμίες, που διαβάζουν Φρόϋντ και συχνάζουν κοντά στην πίστα, για να ψυχολογήσουν τις κοπέλλες του ροκ και του τσα-τσα. Στην προσπάθεια να φέρουν μέχρι τέλους το δύσκολο έργο τους γνωρίζονται με καμμιά από τις νεαρές που χορεύουν και, επειδή αυτοί αντιπαθούν τους ζωηρούς λατινοαμερικάνικους ρυθμούς, τις προσκαλούν στο τραπέζι τους. Μεταξύ ενός τζιν και ενός σκώτς αρχίζει η ψυχολογία, που μπορεί να συνεχισθή και πολύ αργότερα έξω από το κέντρο». ²⁵⁶ Όπως παρατηρούμε στο απόσπασμα ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η περιφρονητική, έστω ειρωνική αντιμετώπιση της ψυχανάλυσης. Δείχνει σε μεγάλο βαθμό ότι η ψυχολογική ή ψυχαναλυτική έρευνα δεν θεωρούνται από Τύπο εργαλεία για την ανάλυση της κατάστασης της νεότητας. Αντιθέτως, γίνονται αντιληπτές ως προσχήματα. Επομένως, η έμφαση στην προσέγγιση της νεανικής κατάστασης δεν δίνεται στην κατανόηση της εξατομικευμένης προσωπικότητας αλλά στα σημεία του κοινωνικού και οικογενειακού

²⁵⁴ Νίκος Μαστοράκης, «Μπήτικς», *Εικόνες*, τεύχος 282, 17 Μαρτίου 1961, σελ. 30

²⁵⁵ «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», *Αυγή*, 24 Απριλίου 1960, σελ. 3-4

²⁵⁶ Νίκος Μαστοράκης ό.π., σελ. 30

περιβάλλοντος. Παράλληλα, οι ανησυχίες για τη «ηθική παρεκτροπή» των νέων κορυφώνονται όταν απευθύνονται στα νεαρά κορίτσια ως πιο ευάλωτα και επιρρεπή στους κινδύνους. Ο δημοσιογράφος του περιοδικού αναρωτιέται: «Πού άρχισε η διαφθορά των κοριτσιών αυτών που δέχονται τόσο εύκολα να ψυχαναλυθούν;» θέτοντας ως βασική αιτία τον αμερικάνικο κινηματογράφο, και τον πόθο πολλών κοριτσιών να δουν τον εαυτό τους στην οθόνη. «Οι νεαρές κοπέλες συνήθως έρχονται μόνες στα νυχτερινά κέντρα. Όπως διαθέτουν ένα μικρό αλλά υπαρκτό, πάντως, βεντετισμό, μια υπεροπτική διάθεση που τους χάρισε η προσοχή του κοινού όταν στροβιλίζονται στη πίστα, δεν είναι δύσκολο να τις πλησιάσει κανείς, αν μεταχειρισθί προτάσεις «καλλιτεχνικές», που βρίσκουν αντίκρουσμα στο ευαίσθητο σημείο των «μπήτ – γκέρλς»».²⁵⁷ Με παρόμοιο τρόπο περιγράφει άρθρο στο περιοδικό *Ταχυδρόμος* τους κινδύνους που ενέχει η διασκέδαση στα nightclubs για τις νεαρές κοπέλες. Ο δημοσιογράφος υποστηρίζει ότι μέσα στο νυχτερινά «κλαμπς» υπάρχουν άνδρες μέσης ηλικίας, οι οποίοι ως «Δον Ζουάν» «κυνηγούν» τις νεαρές κοπέλες, καθώς και άλλοι τύποι ύποπτοι, που «ψάχνουν να βρουν εκμεταλλεύσιμη πρώτη ύλη ανάμεσα στα κοκορόμυαλα κοριτσάκια, που ονειρεύονται τα μεγάλα πάθη και την μεγάλη ζωή που βλέπουν στον κινηματογράφο».²⁵⁸

Με αυτόν τον τρόπο, τα nightclubs μεταμορφώνονται μέσα από τα δημοσιεύματα του Τύπου σε χώρους επικίνδυνους για την κοινωνική, ηθική και πολιτισμική ακεραιότητα των νέων. Αναπαρίστανται ως χώροι σκοτεινοί, όπου οι νέοι έρχονται σε επαφή με αμερικάνικα πολιτισμικά πρότυπα, φλερτάρουν και χορεύουν μακριά από τον έλεγχο των γονιών τους. Ακόμα πιο επικίνδυνα περιγράφονται τα nightclubs όταν αφορούν νεαρά κορίτσια, τα οποία διασκεδάζουν στους χώρους αυτούς. Οι νεαρές κοπέλες αναπαρίστανται να κινδυνεύουν από τους άνδρες, οι οποίοι τις «κυνηγούν» και επιδιώκουν να τις εκμεταλλευτούν.

Η σημασία των nightclubs στην νεανική κουλτούρα

Για να κατανοήσουμε τη σημασία των nightclubs στη διασκέδαση των νέων καθώς και τις αντιδράσεις που αυτά προκάλεσαν στη κοινή γνώμη πρέπει να τα εξετάσουμε ως χώρους ασυνήθιστους που προσφέρουν στους παρευρισκόμενους να παύουν να

²⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 30

²⁵⁸ «Πώς διασκεδάζουν οι νέοι;», *Ταχυδρόμος*, 18 Φεβρουαρίου 1961, σελ. 10

σκέφτονται τις ανεπιθύμητες πλευρές του εαυτού, τους φόβους, τις αγωνίες και τα όρια τους. Το έργο των Stanley Cohen και Laurie Taylor για τις πρακτικές αντίστασης στην καθημερινότητα προσφέρει μια ενδιαφέρουσα κοινωνιολογική προσέγγιση για την κατανόηση των nightclubs.²⁵⁹ Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, τα nightclubs μπορούν να ιδωθούν ως μορφές αντίστασης και μηχανισμοί διαφυγής (escape mechanisms) με τους οποίους οι νέοι επιδιώκουν να δημιουργήσουν νέες πραγματικότητες και ταυτότητες. Με αυτόν τον τρόπο, οι νέοι βρίσκονται σε μια συνεχή διαδικασία να απομακρύνουν τον εαυτό τους από την κοινωνική πραγματικότητα, η οποία δεν τους επιτρέπει τις κοινωνικές πρακτικές που μπορούν να ακολουθήσουν στο χώρο του nightclub.

Αυτό το είδος συλλογικού ενθουσιασμού και η επιδίωξή του είναι ένας από τους λόγους που τα nightclubs είναι τόσο ελκυστικά για τους νέους. Η ανάλυση της έκστασης ως κεντρικής εμπειρίας είναι αποφασιστικής σημασίας για την κατανόηση των απολαύσεων του nightclub. Ο Ben Malbon στο βιβλίο του για τους πολιτισμούς και τους χώρους των clubs στην Βρετανία την δεκαετία του 1990 προσφέρει μια χρήσιμη προσέγγιση, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην παρούσα μελέτη για να καταλάβουμε καλύτερα τη σημασία της διασκέδασης στο χώρο των nightclubs στη δεκαετία του 1960.²⁶⁰ Ο Malbon αντιλαμβάνεται τη διασκέδαση στα nightclubs ως έναν ημιμυστικό κόσμο, διαχωρισμένο από την κανονική ζωή, που απέχει τόσο από την εργασία όσο και από την ζωή στο σπίτι και προσφέρει την απόλαυση να αντιλαμβάνεται κανείς τον εαυτό του ως διαφορετικό από τους «κανονικούς».²⁶¹ Ο B. Malbon χρησιμοποιώντας τις έννοιες του χορού, της έκστασης και της ζωτικότητας ερμηνεύει την εμπειρία του κλάμπινγκ ως ένα σύνολο έντονων εντυπώσεων, που παράγονται εκείνη την στιγμή «από έναν συνδυασμό σωματικών πρακτικών, συναισθημάτων και φαντασίας».²⁶² Η ζωτικότητα παίζει σημαντικό ρόλο ως ξεχωριστή μορφή ενός παιχνιδιού για ενήλικους που περιλαμβάνει την αυτοέκφραση και τη διέγερση. Απαιτείται ιδιαίτερη δεξιότητα για τη διαχείριση του δημόσιου χορού, που αποτελεί τη σωματική έκφραση της ζωτικότητας, ιδιαίτερα όσον αφορά τη σχέση ανάμεσα στην τοποθέτηση στον χώρο και την αλληλεπίδραση με τους άλλους. Η

²⁵⁹ Stanley Cohen, Laurie Taylor, *Escape Attempts: The Theory and Practice of Resistance to Everyday Life*, Penguin Books, New York 1978.

²⁶⁰ Βλ. Ben Malbon, *Clubbing: Dancing, Ecstasy and Vitality*, Routledge, London 1999

²⁶¹ Στο ίδιο

²⁶² Στο ίδιο, σελ. 183

ζωτικότητα φαίνεται ότι εκφράζει μια ενέργεια αντίθετη προς τη ρουτίνα της κανονικής ζωής, μια ζωογόνο κατάφαση και την απόφαση να απολαμβάνει κανείς το παρόν.²⁶³

Παράλληλα, ο Melbon εξετάζει τον ρόλο της μουσικής στη δημιουργία φαντασιακών χώρων, τον συντονισμό των δραστηριοτήτων, την ενίσχυση των αντιδράσεων και την επίτευξη της συμμετοχής, η μουσική έχει την αξιοσημείωτη ικανότητα να βοηθά τους ανθρώπους να δημιουργήσουν «πολιτισμικές αφηγήσεις»,²⁶⁴ οι οποίες είναι κοινές, αλλά ταυτόχρονα τοπικές και μοναδικές. Παράλληλα, ο χορός, βασικό στοιχείο της κουλτούρας των nightclubs, πρέπει να αναγνωριστεί ως «μία από τις κύριες μορφές δημιουργικής ακρόασης»,²⁶⁵ που βασίζεται σε κοινές αντιλήψεις και γούστα. Παρά την ικανότητα να παράγει μια σωματοποιημένη ακρόαση, ο χορός απαιτεί επίσης συγκεκριμένες τεχνικές και ικανότητες: οι χορευτές καταφέρνουν να μεταδίδουν πολλά νοήματα, για παράδειγμα σχετικά με την σεξουαλικότητα και την προσωπική ζωτικότητα, και ο χορός αποκτά ιδιαίτερη σημασία στα κλαμπ, τα οποία είναι τόσο θορυβώδη που δεν επιτρέπουν την κανονική λεκτική επικοινωνία.²⁶⁶

Έτσι, η διασκέδαση σε έναν χώρο όπως τα nightclubs αποτυπώνεται ως μια ολική εμπειρία, στην οποία συμμετέχουν τόσο το μυαλό όσο και το σώμα των παρευρισκόμενων. Οι πρακτικές των nightclubs περιλαμβάνουν ένα σύνολο συγκεκριμένων τρόπων συμπεριφοράς, σωματικών κινήσεων (χορός, ντύσιμο), οι οποίοι πυροδοτούν με την σειρά των τη συμμετοχή αισθήσεων και συναισθημάτων σε αυτή την διαδικασία.²⁶⁷ Άλλες έννοιες, όπως «ροή» και απόδραση χρησιμοποιούνται από τη Sarah Thornton στη μελέτη της για τα clubs στη Βρετανία τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Για την ίδια τα κλαμπ προσφέρουν στη νεολαία της Βρετανίας τον απαραίτητο καινούργιο δημόσιο χώρο για να μπορούν να ξεφύγουν από τους περιορισμούς του σπιτιού. Τα κλαμπ είναι που δεν παραβιάζονται ποτέ από ενήλικες, και υπάρχουν φραγμοί που τους αποθαρρύνουν να συμμετάσχουν όπως η μουσική που παίζεται τόσο δυνατά ώστε να είναι απωθητική.²⁶⁸

²⁶³ David Harris, *Ελεύθερος χρόνος. Θεωρία και πράξη*, μετφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, Πλέθρον, Αθήνα 2011, σελ. 102

²⁶⁴ Ben Malbon ό.π., σελ. 81

²⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 82

²⁶⁶ David Harris ό.π., σελ. 103

²⁶⁷ Ben Malbon, "The Club. Clubbing: Consumption, identity, and the spatial practices of every-night life", στο Tracey Skeleton (επιμ.), *Geographies of Youth Cultures*, Routledge, London and New York 1997, σελ. 271

²⁶⁸ Βλ. Sarah Thornton, *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*, Polity Press Cambridge 1995

Βασικά στοιχεία της διασκέδασης στα clubs είναι η μουσική και ο χορός. Είναι αυτονόητο ότι η μουσική και γενικότερα ο ήχος διαμορφώνει την ατμόσφαιρα των nightclubs και με αυτόν τον τρόπο οι νέοι μπορούν να ξεχάσουν βασικές πτυχές της καθημερινής τους ζωής (εργασία, υποχρεώσεις κλπ), τις οποίες θεωρούν επίπονες και να βιώσουν ένα είδος «εσωτερικής μετανάστευσης».²⁶⁹ Έτσι, διαμορφώνεται μια κοινωνική κατάσταση, η οποία κυριαρχεί στους παρευρισκόμενους νέους υποβαθμίζοντας την ατομική τους ταυτότητα.²⁷⁰ Εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό της διασκέδασης στους χώρους αυτούς αποτελεί ο χορός. Η σωματική αυτή πρακτική δίνει τη δυνατότητα ελευθερίας/αποδέσμευσης από τις κοινωνικές νόρμες και κανόνες που επικρατούν στους υπόλοιπους «πολιτισμένους» χώρους της καθημερινότητας. Έτσι, ο χορός αποτελεί μια κατάσταση στην οποία οι νέοι μπορούν να ξεφύγουν από την πίεση της εργασίας, του οικογενειακού σπιτιού, την ταχύτητα και απομόνωση της πόλης.²⁷¹ Παράλληλα, το σκοτάδι - ο χαμηλός φωτισμός που κυριαρχεί στα nightclubs - αποτελεί βασικό συστατικό της διασκέδασης σε αυτά κέντρα. Με τον τρόπο αυτό, διαμορφώνεται μια ατμόσφαιρα στην οποία ο χώρος γίνεται αντιληπτός διαφορετικά από τον κάθε παρευρισκόμενο, αφού ο ένας δεν μπορεί να διακρίνει εύκολα τον άλλον.²⁷² Έτσι, ενώ η όραση κυριαρχεί ως αίσθηση στον χώρο του club, το σκοτάδι λειτουργεί αντίστροφα μετατρέποντας την ορατότητα σε ένα αίσθημα φυγής.²⁷³

Όπως είδαμε και από τα δημοσιεύματα του αθηναϊκού Τύπου, οι νέοι διασκεδάζοντας στα κλαμπ βρίσκουν ένα σύνολο μοναδικών ευχαριστήσεων (μουσικών, σεξουαλικών, συναισθηματικών, σωματικών), έναν χώρο για αντισυμβατικές πράξεις, οι οποίες σε άλλους χώρους αντιμετωπίζονται ως «ξένοι» ή «επικίνδυνοι».²⁷⁴ Μέσα από την δημιουργία ενός χώρου αποκλειστικά ως νεανικού οι νέοι ασκούν ένα είδος αντίστασης, όχι μόνο ως πάλι με την κυρίαρχη, ηγεμονική κουλτούρα, όπως αναφέρεται στην μελέτη των S. Hall και T. Jefferson²⁷⁵ αλλά κυρίως

²⁶⁹ E. Goffman, *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*, Macmillan, New York 1963, σελ. 69

²⁷⁰ Ben Malbon ό.π., σελ. 276

²⁷¹ Ben Malbon ό.π., σελ. 272

²⁷² Βλ. E. Goffman, *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*, Penguin, London 1971

²⁷³ Ben Malbon ό.π., σελ. 274, Julian Wolfreys, *Writing London Volume 3. Inventions of the city*, Palgrave Macmillan, New York 2007, σελ. 35-62

²⁷⁴ Ben Malbon ό.π., σελ. 281

²⁷⁵ Βλ. S. Hall, T. Jefferson, *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-war Britain*, Hutchinson, London 1976

ως αντίσταση στο μικρο-επίπεδο της καθημερινή ζωής, όπως διατυπώνεται στο έργο του M. de Certeau.²⁷⁶

Nightclubs: Δράσεις και πρωτοβουλίες για τη «σωτηρία» της νεολαίας

Ο «ηθικός πανικός» για τη διασκέδαση στα night clubs και τους κινδύνους που αυτή επιφέρει στη νεολαία, θα κινητοποιήσει μια σειρά θεσμικών φορέων για την ανάληψη πρωτοβουλιών με σκοπό την εξάλειψη ή τροποποίηση τέτοιων χώρων. Πρώτες ενέργειες σημειώνονται στις αρχές της δεκαετίας του 1960 με κύριο φορέα την Αστυνομική Διεύθυνση Αθηνών αλλά και άλλους φορείς όπως τους Συλλόγους Γονέων και την Εκκλησία. Τον Μάρτιο του 1962 παρατηρούνται οι πρώτες απαγορεύσεις λειτουργίας night clubs στην Αθήνα. Σύμφωνα με δημοσίευμα στα *Νέα*, «η Ανώτατη Συνομοσπονδία Γονέων μαθητών Ελλάδος, δι' εγγράφου της, συνεχάρη την Αστυνομική Διεύθυνση Αθηνών δια το προσφάτως γενόμενον κλείσιμο των υπόπτων Κέντρων και συνιστά όπως τόσο η Αστυνομία όσο και η Χωροφυλακή παρακολουθούν τας πάσης φύσεως εκδηλώσεις παρομοίων Κέντρων, λεσχών, σωματείων κλπ., τα οποία υπό το πρόσχημα της νομίμου λειτουργίας των μετατρέπονται εις τόπους συγκεντρώσεως και διαφθοράς της νεολαίας».²⁷⁷ Ιδιαίτερες αντιδράσεις στον Τύπο αλλά και μια σειρά δράσεων εναντίον των nightclubs προκαλούν τόσο ο χαμηλός φωτισμός όσο και τα θεάματα (χοροί, «στρήπ-τηζ» κλπ.) που χαρακτηρίζουν τα clubs. Τον Νοέμβριο του 1962 δημοσίευμα στα *Νέα* αναφέρει ότι έχει ψηφιστεί αστυνομική διάταξη (αριθμός 115 της 1ης Νοεμβρίου 1962), η οποία μέλλει να εφαρμοστεί και θα προβλέπει μεταξύ των άλλων, ότι ο φωτισμός των κέντρων πρέπει να είναι τόσο έντονος, «ώστε να μπορούν οι θαμώνες να διαβάζουν εφημερίδα».²⁷⁸ Επίσης, η αστυνομική διάταξη απαγορεύει την εκτέλεση χορών στρήπ-τήζ και απαιτεί για τους καλλιτέχνες των «νάϊτ-κλάμπ» (χορευτές, μουσικούς και ηθοποιούς) να είναι εφοδιασμένοι με άδεια της Γενικής Ασφάλειας, για να εργασθούν. Η Γενική Ασφάλεια για να δώσει την άδεια θέλει δίπλωμα από ανάλογη σχολή αναγνωρισμένη επισήμως από το κράτος. Ταυτόχρονα, η αστυνομική διάταξη απαγορεύει την παράταση του καλλιτεχνικού προγράμματος πέρα από τη 1:15 το πρωί,

²⁷⁶ Βλ. M. de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley 1984

²⁷⁷ «Συγχαρητήρια προς την αστυνομίαν δια το κλείσιμο των νάϊτ-κλάμπς», *Τα Νέα*, 27 Μαρτίου 1962, σελ. 12

²⁷⁸ «Θα κλείσουν όλα τα νάϊτ - κλάμπ», *Τα Νέα*, 16 Νοεμβρίου 1962, σελ. 2

ενώ, επίσης, υποχρεώνει τους ιδιοκτήτες των «νάϊτ-κλάμπ» να γράφουν έξω από το κατάστημά τους με ελληνικούς χαρακτήρες τη λέξη «καμπαρέ». Οι ιδιοκτήτες των νυχτερινών κέντρων, αναφέρονται να έχουν προσφύγει στο Συμβούλιο της Επικρατείας ως αντίδραση στην νέα διάταξη. Παράλληλα, ζητούν την αναστολή της εκτέλεσης της διάταξης από τον υπουργό Ασφαλείας, ενώ δηλώνουν ότι εάν τελικά εφαρμοσθεί η διάταξη, θα κλείσουν τα κέντρα τους και θα παραδώσουν τα κλειδιά στη Γενική Ασφάλεια.²⁷⁹

Τον Δεκέμβριο του 1964 δημοσίευμα στα *Νέα* με τίτλο «Κλάμπς – άσεμνα θεάματα. Κίνδυνοι για τη νεολαία. Να ιδρυθή τμήμα παιδονόμων» μας πληροφορεί για την διοργάνωση ευρύτατης σύσκεψης διαφόρων παραγόντων του Πειραιά με πρωτοβουλία της Μητρόπολης Πειραιώς.²⁸⁰ Η θεματολογία της σύσκεψης δεν περιορίζεται μόνο στα «κλαμπς» αλλά περιλαμβάνει και άλλους «κινδύνους» που «απειλούν» την ελληνική νεολαία όπως οι λέσχες, τα άσεμνα θεάματα, ο κίτρινος Τύπος, η αναγραφή άσεμνων ειδήσεων και η δημοσίευση άσεμνων φωτογραφιών στις εφημερίδες και τα περιοδικά. Σκοπός της σύσκεψης, όπως αναφέρεται, είναι «να αναληφθεί εκστρατεία προκειμένου ο σημερινός νέος να παύσει να έχει μηδενιστικές τάσεις και να μην διέπεται από την παρατηρούμενη σκληρότητα και αδιαφορία για ιδέες και ιδανικά».²⁸¹ Τα μέτρα που προτάθηκαν για την επίτευξη αυτού του σκοπού είναι «να γίνεται έλεγχος στα νυχτερινά κλαμπς, να περιορισθούν οι άδειες για τη λειτουργία κέντρων ψυχαγωγίας και οι ώρες λειτουργίας τους». Άλλες προτάσεις που διατυπώθηκαν είναι: «Η ίδρυση ειδικού τμήματος επίβλεψης της νεολαίας στην αστυνομία με ειδικά κέντρα στα υπουργεία Δικαιοσύνης, Παιδείας και Δημόσιας Τάξης. Η δημιουργία αθλητικών γηπέδων και λεσχών υγιούς ψυχαγωγίας σε κάθε σχολείο και ενορία. Η ενίσχυση των κατηχητικών σχολείων. Η καθιέρωση «Εβδομάδος Νεότητας» μια φορά τον χρόνο. Η έκδοση διαφωτιστικών εντύπων. Η δημιουργία δημοτικών και κοινοτικών κέντρων νεότητας. Και τέλος η καθιέρωση δύο φορές την εβδομάδα ειδικής προβολής μορφωτικής ταινίας σε κινηματογράφους του Πειραιά».²⁸²

Οι δράσεις εναντίον των night clubs αλλά και των νεαρών θαμώνων που διασκεδάζουν στους χώρους αυτούς, συνεχίζονται με τον ίδιο ρυθμό και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών. Στις 21 Νοεμβρίου του 1967,

²⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 2

²⁸⁰ «Κλάμπς – άσεμνα θεάματα. Κίνδυνοι για τη νεολαία. Να ιδρυθή τμήμα παιδονόμων», *Τα Νέα*, 16 Δεκεμβρίου 1964, σελ. 12

²⁸¹ Στο ίδιο, σελ. 12

²⁸² Στο ίδιο, σελ. 12

σύμφωνα με ρεπορτάζ του *Βήματος* και των *Νέων*, συνελήφθησαν ανήλικοι που χόρευαν στο «ημίφως» των clubs της Αθήνας μετά από εντολή της Αστυνομίας υπό το σύνθημα «Σώστε την νεολαίαν».²⁸³ Όπως γράφεται χαρακτηριστικά: «Τη νύκτα του Σαββάτου μια ομάδα αστυνομικών, που ανήκουν στη δύναμη του Δ' αστυνομικού τμήματος Πειραιώς εξόρμησε. Δύο κλούβες πέρασαν τις περιοχές της Καστέλας και του Πασαλιμανιού και γέμισαν με νέους. Ήταν νέοι αγόρια και κορίτσια, που διασκέδαζαν κάτω από το ημίφως και με απαλή μουσική, σε 10 συνολικά νυχτερινά κέντρα, κλάμπς και μπάρ. Συνολικά συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στο Δ' αστυνομικό τμήμα 90 άτομα. Τα πιο πολλά δεν είχαν αστυνομική ταυτότητα. Από αυτά τα 10 ήταν ανήλικοι».²⁸⁴ Οι νεαροί κρατήθηκαν στο αστυνομικό τμήμα μέχρι τις τέσσερις το πρωί της Κυριακής και στη συνέχεια αφέθηκαν ελεύθεροι, αφού πρώτα ειδοποιήθηκαν οι γονείς τους και τους έγιναν σοβαρές συστάσεις. Όσον αφορά τους ιδιοκτήτες των νυχτερινών κέντρων, μηνύθηκαν ορισμένοι απ' αυτούς για διάφορα αδικήματα.²⁸⁵

Όπως παρατηρούμε στα μέτρα που προτείνονται στον Τύπο της εποχής διακρίνεται μια παραγωγική διαδικασία «υγιών» τρόπων διασκέδασης και ψυχαγωγίας των νέων, οι οποίοι βρίσκονται σε αντιδιαστολή με τις «νοσηρές» πρακτικές που επιφέρουν τα nightclubs. Η άθληση και η συμμετοχή στα κατηχητικά σχολεία προβάλλονται μέσα από έναν κανονιστικό λόγο ως «υγιής» τρόποςσχόλης, ο οποίος θα εξελίξει πνευματικά τη νεολαία και δεν θα την «υποδουλώσει» όπως οι «ξενόφερτες» δραστηριότητες. Για το λόγο αυτόν μια σειρά πρωτοβουλιών και δράσεων επιδιώκουν να προωθήσουν και να θεσμοθετήσουν τις πρακτικές που θα «σώσουν» τους νέους από τις «φθοροποιές» απασχολήσεις τους.²⁸⁶

«Φλίπερς», «γερανοί», «θρίαμβου», σφαιριστήρια και άλλα παιχνίδια

Μια άλλη μορφή διασκέδασης της νεολαίας που εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας του '60, είναι τα μηχανικά παιχνίδια, τα «φλίπερς», οι «γερανοί» και τα σφαιριστήρια,

²⁸³ «Συνελήφθησαν ανήλικοι χόρευαν με ημίφως», *Το Βήμα*, 21 Νοεμβρίου 1967, σελ. 4

²⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 4 και «Αιφνιδιαστική έρευνα εις μπαρ και κλαμπς», 20 Νοεμβρίου 1967, *Τα Νέα*, σελ. 1

²⁸⁵ «Συνελήφθησαν ανήλικοι χόρευαν με ημίφως», *Το Βήμα*, 21 Νοεμβρίου 1967, σελ. 4

²⁸⁶ Έφη Αβδελά, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις»: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2005, σελ. 30-43, Κώστας Κατσάπης, *Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα: 1964-1974*, Απρόβλεπτες εκδόσεις, Αθήνα 2013

που βρίσκονται σε πολλά νεανικά κέντρα διασκέδασης της εποχής όπως μπαρ, καφέ και ζαχαροπλαστεία. Τα πρώτα «φλίπερς» με κερματοδέκτη εμφανίστηκαν την δεκαετία του 1930 στην Αμερική, γεγονός που τα μετέτρεψε σε παιχνίδια τζόγου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλές πολιτείες της Αμερικής να θέσουν εκτός νόμου το συγκεκριμένο ηλεκτρικό παιχνίδι.²⁸⁷ Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 τα φλίπερς μαζί με τα σφαιριστήρια, τα «ποδοσφαιράκια» κλπ. κάνουν την εμφάνισή τους στον ελληνικό χώρο και κυριαρχούν στην προτίμηση των νέων. Παράλληλα, η πρόσβαση στους χώρους αυτούς είναι αρκετά πιο εύκολη σε σχέση με τα nightclubs, αφού τα τυχερά παιχνίδια βρίσκονται, κατά κύριο λόγο, σε συνοικιακά «κέντρα ψυχαγωγίας» και αποτελούν, όπως αναφέρεται στον Τύπο, έναν συνδυασμό καφενείου, σφαιριστηρίου και λέσχης αυτόματων παιχνιδιών. Επίσης το κόστος για το συγκεκριμένο είδος διασκέδασης περιγράφεται από τον Τύπο ως χαμηλότερο από τη διασκέδαση στα nightclubs, γεγονός που αποδεικνύεται από τα ρεπορτάζ, τα οποία αναφέρουν κατά κύριο λόγο νέους χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων να συγκεντρώνονται σε αυτούς τους χώρους.²⁸⁸

Τα συγκεκριμένα παιχνίδια προκαλούν έντονους προβληματισμούς για την ποιότητα της ψυχαγωγίας των νέων, αφού αυτή τη φορά ο κίνδυνος είναι διπλός, προκαλούν «ψυχική κατάπτωση» και εκμεταλλεύονται υλικά τους νέους. Τα νέα μέσα διασκέδασης χαρακτηρίζονται από το Τύπο ως ένας «πανίσχυρος, ακατανίκητος και ολέθριος λυμεών των νέων».²⁸⁹ Ρεπορτάζ του περιοδικού *Εικόνες* σημειώνει ότι βρίσκονται 5.000 μηχανικά παιχνίδια σε όλη την Ελλάδα, ενώ τα 4.000 από αυτά βρίσκονται στην Αττική, στοιχείο που δείχνει ανισότητα πρόσβασης στους νέους τρόπους διασκέδασης ανάμεσα στο κέντρο και την επαρχία.²⁹⁰ Δημοσίευμα της εφημερίδας *Αυγή* αναφέρεται υποτιμητικά στους χώρους που φιλοξενούν τέτοια παιχνίδια γράφοντας χαρακτηριστικά: «Η εσωτερική διαρρύθμιση των σφαιριστηρίων είναι η ίδια, όπως και η κατηγορία του κόσμου που συχνάζει σ' αυτά», αφού εκεί συχνάζουν άνδρες με «υπαρξιστικές γενειάδες», «σκληροί βαρύμαγκες» και άλλοι με «μπρασελέ ταυτότητες και κολλητά παντελόνια».²⁹¹ Άλλο ρεπορτάζ της εφημερίδας

²⁸⁷ Βλ. Rufus King, "The Rise and Decline of Coin-Machine Gambling", *Journal of Criminal Law and Criminology* Vol. 55 (1964), σελ. 199-207, Anonymous, "Slot Machines and Pinball Games", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 269 (1950), σελ. 62-70, "Pacific Pinball Museum", <http://pacificpinball.org/history> (τ.π. 8.7.2016)

²⁸⁸ «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», *Αυγή*, 24 Απριλίου 1960, σελ. 3-4

²⁸⁹ Θ. Παπακωνσταντίνου – Α. Γ. Βουρβούλη, «Δραχμοβόρα και ψυχοφθόρα», *Εικόνες*, τεύχος 487, 19 Φεβρουαρίου 1965, σελ. 11

²⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 11

²⁹¹ «Ο αμερικάνικος τρόπος ψυχαγωγίας. Τα σφαιριστήρια», *Αυγή*, 12 Φεβρουαρίου 1958, σελ. 4

περιγράφει τους χώρους που στεγάζουν τα τυχερά αυτά παιχνίδια τονίζοντας τον λόγο που αποτελούν «κίνδυνο που απειλεί τη νεολαία μας»: «Μέσα σε μια αίθουσα καφεeneίου, που όσο απομακρύνεται από το κέντρο προς τις συνοικίες γίνεται αθλιότερη, υπάρχουν αραδιασμένες οι συσκευές τυχερών παιχνιδιών. Το «ποδόσφαιρο», το «άρωμα» καταπίνουν αδηφάγα τις δραχμές των νεαρών παικτών που γεμίζουν την ατμόσφαιρα με προστυχίες, βρωμοκουβέντες, βλαστήμιες και καπνούς αμερικάνικων τσιγάρων». Ταυτόχρονα, οι νέοι που διασκεδάζουν στους χώρους αυτούς περιγράφονται ως «αργόσχολοι», με «εξεζητημένο ντύσιμο», «ρουφηγμένα μάγουλα» και «θολό μάτι», σχηματίζοντας μια εικόνα επικίνδυνης διασκέδασης αναδεικνύοντας τις επιπτώσεις της βλαβερής αυτής διασκέδασης.²⁹² Η *Αυγή* ασχολείται διεξοδικά με τα κέντρα διασκέδασης που φιλοξενούν τα τυχερά παιχνίδια. Σε ρεπορτάζ της εφημερίδας τον Απρίλιο του 1960 για το πως περνούν οι νέοι τις ελεύθερες ώρες τους, περιγράφει τους χώρους αυτούς να αποτελούν από μικρά τραπέζια, όπου οι νεαροί θαμώνες, «κατά ζευγάρια ή κατά τετράδες παίζουν χαρτιά», άλλοι νέοι μπιλιάρδο, ενώ «πλήθος θεατών παρακολουθεί σοβαρά ή χαχανίζει ανάλογα με την περίπτωση». Στον χώρο ακούγεται μουσική από το ηλεκτρόφωνο που παίζει τραγούδια τζαζ, ρεμπέτικα και ανατολίτικα. Ο δημοσιογράφος διαπιστώνει ότι η κλεισούρα, οι καπνοί του τσιγάρου και η αδιάκοπη φασαρία, δημιουργούν μια ατμόσφαιρα αφόρητη με «τα πρόσωπα των νεαρών θαμώνων να παίρνουν σιγά – σιγά μια όψη αρρωστημένη».²⁹³ Τέλος, στην *Αυγή* τα συγκεκριμένα προϊόντα διασκέδασης αποτελούν χαρακτηριστικά του «αμερικάνικου τρόπου ζωής», που έχει σκοπό να απομακρύνει τους νέους από τις «φθοροποιές επιδράσεις» των αγώνων για τη δημοκρατία και την ειρήνη και να τους ρίξει «με μανία στο αμέρικαν λάϊφ».²⁹⁴ Όπως αναφέρει δημοσιογράφος της εφημερίδας, οι νέες αυτές πρακτικές είναι αποτέλεσμα της διαμορφούμενης μεταπολεμικής κατάστασης, του «σχεδίου Μάρσαλ, δόγματος Τρούμαν και άλλων μορφών «βοήθειας» των ΗΠΑ προς τις χώρες του «ελεύθερου κόσμου».²⁹⁵

Οι αρνητικές επιπτώσεις των νεανικών παιχνιδιών αποτελούν κεντρικό ζήτημα σε όλο το φάσμα του Τύπου της εποχής και τα δημοσιεύματα επικεντρώνονται πέρα από τον χώρο και το προφίλ των θαμώνων στον εθιστικό και δαπανηρό χαρακτήρα του

²⁹² «Τεντυμπούσμος. Ο κίνδυνος που απειλεί τη νεολαία μας», 26 Σεπτεμβρίου 1958, *Αυγή*, σελ. 3-4

²⁹³ «Πώς περνούν οι νέοι μας τις ελεύθερες ώρες τους», *Αυγή*, 24 Απριλίου 1960, σελ. 3-4

²⁹⁴ Ανδρέας Γεωργίου, «Η Αμερική στην Ελλάδα. Α΄ Αμέρικαν Λάϊφ», *Αυγή*, 12 Απριλίου 1964, σελ. 3

²⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 3

συγκεκριμένου είδους διασκέδασης. Σύμφωνα με δημοσίευμα στο περιοδικό *Εικόνες*, τα «φλίπερς» προκαλούν στους παίκτες ικανοποίηση για την επιτυχία τους, ενώ οι «γερανοί» και οι «θρίαμβοι» προσφέρουν υλικό κέρδος όπως ένα πακέτο τσιγάρα ή ένα μικρό χρηματικό ποσό. Ωστόσο, το γεγονός ότι τόσο η επιτυχία όσο και το υλικό κέρδος είναι σχεδόν ακατόρθωτα, οδηγεί τους επιχειρηματίες των μαγαζιών σε περισσότερο κέρδος εκμεταλλευόμενοι τους νέους.²⁹⁶ Η καταστροφική επίδραση των παιχνιδιών και ο εθιστικός τους χαρακτήρας οδηγούν στην «υποδούλωση του ανθρώπου» όπως τα ναρκωτικά: «Τα «φλίπερς» με τα ζωηρά χρώματα των εικόνων των, με τα αναβοσβήνοντα φώτα των, με τους ήχους που αναδίδουν, με τα κινήσεις των σφαιριδίων, ασκούν υπνωτιστική επίδραση επί των νέων. Και επί πλέον, κεντρίζουν τον εγωισμόν των, διότι θεωρητικώς η «επιτυχία» εξαρτάται από την ικανότητα του παίκτη να αντιληφθή πόσον και πώς πρέπει να πιέση τους μοχλούς δια να νικήση. Έτσι, ο παίζων έχει την εντύπωση ότι επιδίδεται σε ένα άθλημα επιδεξιότητος. Και σκλαβώνεται. Οι «γερανοί» και οι «θρίαμβοι» συγκεντρώνουν τας ιδίας ικανότητας και προσθέτως καλλιεργούν την ελπίδα του υλικού κέρδους».²⁹⁷ Παράλληλα, ο εθιστικός χαρακτήρας των νέων αυτών παιχνιδιών έγκειται στο ότι προσφέρουν ένα νεανικό περιβάλλον κοινωνικοποίησης παρόμοιο με εκείνο των nightclubs που περιγράψαμε παραπάνω. Όπως γράφουν χαρακτηριστικά, τα «φλίπερς», οι «θρίαμβοι» και οι «γερανοί» στοχεύουν στην «ικανοποίηση του ενστίκτου της «κοινωνικότητας», το οποίον είναι ισχυρότερον αλλά και ολιγώτερον εκλεκτικόν εις τους νέους. Τα κέντρα όπου υπάρχουν μηχανικά παιχνίδια γίνονται χώροι γνωριμιών, συναντήσεων, αμίλλης. Όποιος πατήσει μία – δυό φορές εις αυτά, είναι δύσκολον να τα εγκαταλείψη».²⁹⁸

Ταυτόχρονα, ο Τύπος τονίζει ιδιαίτερα ότι ο συγκεκριμένος τρόπος διασκέδασης λόγω του εθιστικού του χαρακτήρα έχει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στους νέους, τόσο σε οικονομικό όσο και σε πνευματικό επίπεδο. Οι νέοι που διασκεδάζουν στα κέντρα αυτά, σύμφωνα με δημοσιεύματα, είτε είναι μαθητές ή φοιτητές που «χαλαμίζουν» το χαρτζιλίκι των γονιών τους για να διασκεδάσουν, είτε είναι εργαζόμενοι και ξοδεύουν όλο τους το μεροκάματο σε αυτά τα παιχνίδια αδιαφορώντας για τις ατομικές και οικογενειακές τους ανάγκες. Ωστόσο, αυτό δεν έχει

²⁹⁶ Θ. Παπακωνσταντίνου – Α. Γ. Βουρβούλη, «Δραχμοβόρα και ψυχοφθόρα», *Εικόνες*, τεύχος 487, 19 Φεβρουαρίου 1965, σελ. 11

²⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 12

²⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 12

ως αποτέλεσμα μόνο την υλική ζημιά των νέων και των οικογενειών τους, αλλά και την «αποβλάκωσή τους, καθώς «σπαταλούν τον χρόνο τους σε ανθυγιεινούς χώρους και να εγκαταλείπουν τα μαθήματα και την εργασία τους».²⁹⁹ Σε ρεπορτάζ της *Αυγής* για τα σφαιριστήρια υπολογίζεται ότι οι νέοι μπορούν να ξοδέψουν εκατό και διακόσιες δραχμές μέσα σε λίγες μόνο ώρες. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, τα παιχνίδια αυτά βασίζονται στην τύχη, την οποία εκμεταλλεύονται οι επιχειρηματίες προς όφελός τους.³⁰⁰ Ο δημοσιογράφος της *Αυγής*, Ανδρέας Γεωργίου, σε ρεπορτάζ για την αμερικάνικη διασκέδαση στην Ελλάδα αναδεικνύει τον εθιστικό χαρακτήρα των «φλίπερς» και των άλλων παιχνιδιών. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί στο άρθρο του κάνει την αφήγηση να μοιάζει σχεδόν λογοτεχνική. Γράφει χαρακτηριστικά: «Τα πολύχρωμα λαμπιόνια του «φλίππερ» αναβοσβήνουν. Η μπίλλια χτυπάει από το ένα εμπόδιο στο άλλο. Οι φωτεινοί αριθμοί «πηδούν» με ταχύτητα στο έντονα φωτισμένο καντράν. Ο νεαρός παίκτης είναι αιχμαλωτισμένος από το ενδιαφέρον του παιχνιδιού. Οι «απ' έξω» κοιτάζουν κι' αυτοί μαγνητισμένοι. Το ίδιο και το διπλανό φλίππερ. Και στο παραδιπλανό και σε όλα τα φλίππερς (αυτόματα «μπιλιαρδάκια») του μαγαζιού. Φασαρία, πάθος, πυρετός».³⁰¹ Ιδιαίτερα εθιστικό περιγράφεται ένα δημοφιλές είδος διασκέδασης στους νέους της δεκαετίας του 1960, το ηλεκτρόφωνο. Πρόκειται για ένα αυτόματο ράδιο–πικάπ όπου ρίχνοντας μια δραχμή μπορείς να ακούσεις τον δίσκο της αρεσκείας σου. Ρεπορτάζ της *Αυγής* χαρακτηρίζει το παιχνίδι αυτό ιδιαίτερα δαπανηρό, αφού, όπως αναφέρει, «η διάρκεια κάθε δίσκου ξεπερνά τα δύομισι λεπτά, δηλαδή το ηλεκτρόφωνο δουλεύει με απόδοση 24 δρχ. την ώρα». Ωστόσο, το σημαντικότερο αρνητικό το οποίο αναφέρεται για το συγκεκριμένο παιχνίδι είναι ότι τα τραγούδια τα οποία συνήθως επιλέγουν οι νέοι να ακούσουν είναι μοντέρνα και ρεμπέτικα, ενώ τα υπόλοιπα είδη περιφρονούνται.³⁰²

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η σύνδεση των συγκεκριμένων πρακτικών διασκέδασης με την νεανική παραβατικότητα. Σύμφωνα με πολλά δημοσιεύματα, το συγκεκριμένο είδος διασκέδασης οδηγεί τους νέους συχνά σε παραβατική συμπεριφορά, αφού συχνά αναγκάζονται να προβούν σε μικροκλοπές για την εξεύρεση χρημάτων. Στο περιοδικό *Εικόνες* γράφεται ότι οι «υπνωτισμένοι» νέοι «που υπεδουλώθησαν εις αυτό το πάθος» δεν δίστασαν ακόμα και να κλέψουν το άμεσο

²⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 12

³⁰⁰ «Ο αμερικάνικος τρόπος ψυχαγωγίας. Τα σφαιριστήρια», *Αυγή*, 12 Φεβρουαρίου 1958, σελ. 4

³⁰¹ Ανδρέας Γεωργίου, «Η Αμερική στην Ελλάδα. Α' Αμέρικαν Λάϊφ», *Αυγή*, 12 Απριλίου 1964, σελ. 3

³⁰² Στο ίδιο, σελ. 4

περιβάλλον τους όπως το σπίτι τους ή τους συγγενείς τους.³⁰³ Χαρακτηριστικά παραδείγματα αναφέρει και η εφημερίδα *Αυγή*, ήδη από τον Φεβρουάριο του 1958, υποστηρίζοντας ότι η συγκεκριμένη διασκέδαση «καθρεφτίζει την διαφθορά και εγκληματικότητα των νέων». Σύμφωνα με αστυνομικό ρεπορτάζ που παρατίθεται στην εφημερίδα, γράφεται ότι «συνελήφθησαν πέντε νεαροί, από 18-20 ετών, οι οποίοι είχαν συγκροτήσει συμμορία και διέπραξαν είκοσι έξη ληστείες καταστημάτων, για να εξασφαλίσουν τα έξοδα διασκεδάσεως τους στα διάφορα σφαιριστήρια όπου σύχναζαν».³⁰⁴

Όπως παρατηρούμε, η εμφάνιση των μηχανικών παιχνιδιών, «φλίπερς», «γερανοί» και σφαιριστήρια, στην ελληνική κοινωνία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 και η συγκέντρωσή τους σε καφέ, μπαρ και ζαχαροπλαστεία προκαλούν μεγάλο κύμα αντίδρασης στο Τύπο. Τα δημοσιεύματα αρχικά τονίζουν την καταστροφική επίδραση των παιχνιδιών καθώς αποτελούν αμερικάνικη μορφή διασκέδασης, η οποία έχει σκοπό να αποπροσανατολίσει τους νέους. Παράλληλα, αναδεικνύεται ο εθιστικός τους χαρακτήρας, καθώς παρουσιάζονται να οδηγούν τους νέους σε οικονομικές σπατάλες. Παράλληλα, όπως και σε άλλες πρακτικές διασκέδασης που είδαμε παραπάνω, τα μηχανικά αυτά παιχνίδια ταυτίζονται με την νεανική παραβατικότητα και εγκληματικότητα.

³⁰³ Θ. Παπακωνσταντίνου – Α. Γ. Βουρβούλη, «Δραχμοβόρα και ψυχοφθόρα», *Εικόνες*, τεύχος 487, 19 Φεβρουαρίου 1965, σελ. 12

³⁰⁴ «Ο αμερικάνικος τρόπος ψυχαγωγίας. Τα σφαιριστήρια», *Αυγή*, 12 Φεβρουαρίου 1958, σελ. 4

Επίλογος

Την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, και κατά κύριο λόγο κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, η νεολαία της Δύσης ζώντας μέσα σε ένα κλίμα ευημερίας και ανάπτυξης κατέστησε αισθητή την παρουσία της, είτε μέσα από κινήματα και οργανώσεις, είτε μέσα από πρακτικέςσχόλης που χαρακτήρισαν την καθημερινότητά της. Με τον τρόπο αυτό, η νεολαία προβλήθηκε ως ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία, γεγονός στο οποίο συντέλεσαν τόσο οι κοινωνικές πολιτικές των κρατών της Δύσης όσο και τα ΜΜΕ που με τις παρεμβάσεις ειδικών και μη κατασκεύασαν την έννοια του νέου. Στην Ελλάδα παρά τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που της είχε κληροδοτήσει ο Εμφύλιος Πόλεμος, καθώς και την αφοσίωσή της στη διαδικασία της οικονομικής ανασυγκρότησης, παρατηρούμε τον ενδιαφέρον του Τύπου αλλά και γενικότερα της ελληνικής κοινωνίας για τέτοια είδους φαινόμενα. Η Ελλάδα τις δεκαετίες του 1950 και 1960 διένυε ένα μεταβατικό στάδιο, το οποίο θα οδηγούσε αργά ή γρήγορα στον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό της με βάση τα δυτικά πρότυπα, ώστε να κατορθώσει να ενταχθεί επιτυχώς στο σύγχρονο άρμα της Δύσης. Παρ' όλα αυτά, η βεβαιωμένη, λόγω του Εμφυλίου, ένταξή της σε αυτήν τη διαδικασία, βρήκε τον ελληνικό λαό και τους κρατικούς φορείς ιδεολογικά απροετοίμαστους. Επομένως, η συντηρητική ελληνική κοινωνία και τα μετεμφυλιακά καθεστώτα ήταν ιδιαίτερα ανήσυχα για τις ηθικές και πολιτικές προεκτάσεις αυτής της εξέλιξης. Αυτήν ακριβώς την ανασφάλεια υποδήλωνε σε μεγάλο βαθμό ο ηθικός πανικός σχετικά με την πνευματική πορεία της σύγχρονης, τόσο της ημεδαπής όσο και της αλλοδαπής, νεολαίας. Ωστόσο όπως είδαμε αυτός ο ηθικός πανικός δεν αποτελεί ελληνική ιδιοτυπία, αφού η Ελλάδα συντονίζεται ως προς αυτό σε αρκετά σημεία με τον υπόλοιπο κόσμο, καπιταλιστικό και κομμουνιστικό.

Παράλληλα, παρατηρούμε ότι η έννοια της «νεότητας» υπήρξε καθοριστική για τη σύλληψη της νεωτερικότητας, γεγονός που φαίνεται από το ότι οι σύγχρονες κοινωνίες είδαν τη συλλογική στάση απέναντι στους νέους ως ένα από τα στοιχεία που διαφοροποιούσαν το «παραδοσιακό» από το «μοντέρνο». Όπως αναφέρει η Έφη Αβδελά, οι ανησυχίες για τις «επικίνδυνες απολαύσεις», για τις νέες μορφές διασκέδασης των νέων, για την ηθική της νεολαίας ήταν ανησυχίες για την ανάπτυξη. Ανταποκρίνονταν, δηλαδή στο ερώτημα ποιο ήταν το ζητούμενο πρότυπο για την οικονομική και υλική ανάπτυξη που δεν θα έθετε σε κίνδυνο της προσδοκώμενη από κάθε πλευρά πνευματική και ηθική ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, ιδίως στη

«νεολαία» - ποιο ήταν το ζητούμενο πρότυπο για το εκπολιτισμένο ελληνικό «έθνος» «λαό».³⁰⁵ Με τον τρόπο αυτό, συγκροτήθηκε το πολιτικό διακύβευμα «νεολαία» στην μεταπολεμική ελληνική κοινωνία. Ανεξάρτητα από το διαφορετικό περιεχόμενο που αποδόθηκε στο πρότυπο, περιεχόμενο αξιακό, κοινωνικό και έμφυλο από κάθε πολιτική πλευρά, οι διαφορετικές προτάσεις συναντήθηκαν στην κοινή ανησυχία για το μέλλον του εθνικού σώματος και στην κοινή πεποίθηση ότι αυτό εξαρτιόταν από την κατεύθυνση που θα έπαιρνε η «νεολαία». Συσχετίζοντας την διασκέδαση των νέων με την «ηθική» παρεκτροπή, τον μιμητισμό «ξενόφερτων» ηθών, την παραβατικότητα, και την «ασθενή» νεολαία, οι συζητήσεις της εποχής για τη «νεολαία» μέσα από τον αθηναϊκό Τύπο μαρτυρούν την ανησυχία των μεγαλύτερων ηλικιακά ότι πολλοί γόννοι τους απέρριπταν τις δικές τους προτεραιότητες και επιλογές. Το συντηρητικό κλίμα που είχε διαμορφωθεί από τον ψυχρό πόλεμο μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, όπου τα προπολεμικά μοντέλα ενσωμάτωση των νεότερων γενιών είχαν ανατραπεί από τις ανακατατάξεις της δεκαετίας του 1940, οι ανησυχίες για τη νεολαία προσλήφθηκαν στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες της Δύσης, ως κοινωνική απειλή.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάστηκε η νεολαία ως κοινωνική απειλή. Ο Τύπος, τόσο οι εφημερίδες όσο και τα περιοδικά αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος, ώστε διακεκριμένοι επιστήμονες και ακαδημαϊκοί, όπως νομικοί, ιατροί, ψυχολόγοι και παιδαγωγοί κατέστησαν μέσα από τους λόγους τους τους νέους ως κοινωνική απειλή, παρουσιάζοντας τους ως «αντικοινωνικούς», «παραβάτες» και «ασθενείς». Απέδωσαν την συμπεριφορά τους στις μεταβολές που υφίσταται ο θεσμός της οικογένειας και στην κοινωνία, πεδία και τα δύο που βρίσκονταν σε κρίση μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και στις νεοεισαχθείσες από τη Δύση μορφές ψυχαγωγίας, όπως τα nightclubs, τα τυχερά παιχνίδια, τον κινηματογράφο. Ταυτόχρονα, οι ανησυχίες για την ηθική υγεία της ελληνικής νεολαίας εκφράστηκε από όλο το φάσμα των πολιτικών δυνάμεων της χώρας, αφού το πολιτικό κατεστημένο αδυνατούσε να κατανοήσει οτιδήποτε ξέφευγε από τον ψυχροπολεμικό διπολισμό της εποχής και τον πολιτικό διχασμό της δεκαετίας του 1940. Η παράταξη των εθνικοφρόνων απέδωσε την συμπεριφορά των νέων στη στείρα μίμηση των νεοεισαχθέντων δυτικών προτύπων, ενώ η Αριστερά από την πλευρά της ΕΔΑ αντιλαμβανόταν την συμπεριφορά και τις πρακτικές των νέων ως προϊόντα της

³⁰⁵ Έφη Αβδελά, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις»: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα θέματα*, τεύχος 90, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2005, σελ. 39

αμερικάνικης ιμπεριαλιστικής συννομωσίας, η οποία είχε ως στόχο την πνευματική ύπνωση της ελληνικής νεολαίας. Με αυτόν τον τρόπο, οι ανησυχίες για τους νέους, ως λόγοι και μορφές εξουσίας, επεδίωξαν να ελέγξουν τις συμπεριφορές, τις προσδοκίες και το μέλλον των νέων ανθρώπων καθώς έμοιαζαν να αμφισβητούν την ηγεμονία του κανονιστικού προτύπου.

Βιβλιογραφία

- Αβδελά, Έφη, «Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα», *Αρχειοτάξιο* 13 (2011), σελ. 195-199.
- Αβδελά, Έφη, «*Νέοι εν κινδύνω*»: επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο, Πόλις Αθήνα 2013.
- Αβδελά, Έφη, «Φθοροποιοί και ανεξέλεγκτοι απασχολήσεις»: Ο ηθικός πανικός για τη νεολαία στη μεταπολεμική Ελλάδα, *Σύγχρονα θέματα* 90 (2005), σελ. 30-43.
- Αθανασίου, Αθηνά, «Επιτελέσεις της τρωτότητας και του κοινωνικού τραύματος», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βοικοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα 2011.
- Αλεξιάδης, Σ., Κουμίδης, Χ., Μπαλίδης, Θ., Παπαζήσης, Μ., Χατζόπουλος, Χ., *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εν Θεσσαλονίκη, από του 1958 μέχρι του 1965*, Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων, Θεσσαλονίκη 1966.
- Anonymous, "Slot Machines and Pinball Games", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* Vol. 269 (1950), σελ. 62-70.
- Ασπιώτης, Αριστείδης Α., *Τα δύσκολα παιδιά*, Ινστιτούτο Ιατρικής Ψυχολογίας και Ψυχικής Υγιεινής, Αθήνα 1965.
- Αστρινάκης, Αντώνης, *Νεανικές Υποκουλτούρες, Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1991.
- Βερναρδάκης, Χριστόφορος, Μαυρής, Γιάννης, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα: Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Εξάντας, Αθήνα 1991.
- Bognador, Vernon, Skidelsky, Robert, (eds.), *The Age of Affluence, 1951-61*, Macmillan, London 1970.
- Bourdieu, Pierre *Η διάκριση. Κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*, Πατάκης, Αθήνα 1999.
- Brake, Michael, *Comparative youth culture. The sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*, Routledge, London and New York 1985.
- Certeau, Michel de, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley 1984.

Chatterton, Paul, Hollands, Robert, *Urban Nightscapes – Youth Cultures, Pleasure Spaces and Corporate Power*, Routledge, London 2003.

Cohen, Albert, *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, The Free Press, New York 1955.

Cohen, Stanley, Taylor, Laurie, *Escape Attempts: The Theory and Practice of Resistance to Everyday Life*, Penguin Book, London and New York 1978.

Cohen, Stanley, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, B. Blackwell, Oxford 1987.

Cross, Robert J., “The Teddy Boy as Scapegoat”, *Doshisha Studies in Language and Culture* 1-2 (1998), σελ. 263-290.

Δεμερτζής, Νίκος, Γιάννης, Σταυρακάκης, (επιμ.), *Νεολαία: Ο αστάθμητος παράγοντας*, Πολύτροπον, Αθήνα 2008.

Ελεφάντης, Άγγελος, «Εθνικοφοροσύνη: η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο *Ινστιτούτο «Σάκης Καράγιωργας», Η ελληνικής κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, 1945-1967*, Αθήνα 1994.

Foucault, Michel, *Επιτήρηση και Τιμωρία. Η Γέννηση της Φυλακής*, Πλέθρον, Αθήνα 2011.

Foucault, Michel, *Οι μη κανονικοί. Παραδόσεις στο κολέγιο της Γαλλίας (1974-1975)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2010.

Foucault, Michel, *The Birth of the Clinic*, Routledge, London and New York 1973.

Foucault, Michel, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, Tavistock Publications, London 1970.

Fyvel, Tosco R., *The Insecure Offenders: Rebellious Youth in the Welfare State*, Pelican Books, Great Britain 1969.

Gelder, Ken, Thornton, Sarah, (επιμ.), *The Subcultures Reader*, Routledge, London and New York 1997.

Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Θ., *Το παραστράτημα των ανηλίκων: Πρόληψις και καταπολέμησις αυτού*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1953.

Gillis, John. *Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations 1770-Present*, Academic Press, New York 1975.

Goffman, E., *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*, Macmillan, New York 1963.

Goffman, E., *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*, Penguin, London 1971.

Hall, Stuart, Jefferson, Tony, (ed.), *Resistance Through Rituals. Youth subcultures in Post-War Britain*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge 1976.

Harris, David, *Ελεύθερος χρόνος. Θεωρία και πράξη*, μετφρ. Μιχάλης Λαλιώτης, Πλέθρον, Αθήνα 2011.

Hebdige, Dick, *Subculture. The Meaning of Style*, Methuen, Λονδίνο 1979.

Hebdige, Dick, *Υπο – κουλτούρα: Το νόημα του στυλ*, Γνώση, Αθήνα 1988.

Hewison, Robert, *In Anger: British Culture in the Cold War 1945-60*, Oxford University Press, New York 1981.

Hobsbawm, Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, μτφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1997.

Horn, Adrian, Box, Juke, *Britain: Americanisation and Youth Culture, 1945-1960*, Manchester University Press, Manchester 2009.

Καραμανωλάκης, Βαγγέλης, Ολυμπίτου, Εύη, Παπαθανασίου, Ιωάννα (επιμ.), *Η ελληνική νεολαία στον 20ό αιώνα. Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Θεμέλιο – ΑΣΚΙ – Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς, Αθήνα 2010.

Καρανίκας, Δημήτριος Ι., *Οι επικίνδυνοι ανήλικοι*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακιζομένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1949.

Κατσαούνης, Αριστείδης Α., *Επιβλαβής Τύπος και παιδική εγκληματικότητα*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακιζομένων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1950.

Κατσάπης, Κώστας, *Ήχοι και απόηχοι. Κοινωνική ιστορία του ροκ εν ρολ φαινομένου στην Ελλάδα, 1956-1967*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2007.

Κατσάπης, Κώστας, *Το «πρόβλημα νεολαία». Μοντέρνοι νέοι, παράδοση και αμφισβήτηση στη μεταπολεμική Ελλάδα. 1964-1974*, εκδόσεις Απρόβλεπτες, Αθήνα 2013.

Kett, Joseph F., *Rites of Passage: Adolescence in America 1790 to the Present*, Basic Books, New York 1977.

King, Rufus, “The Rise and Decline of Coin-Machine Gambling”, *Journal of Criminal Law and Criminology* Vol. 55 (1964), σελ. 199-207.

Κιουσοπούλου, Τόνια, «Η μελέτη των ηλικιών και των ηλικιακών ομάδων ως αντικείμενο της νεότερης ιστοριογραφίας», στο Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης – Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης (επιμ.), *Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης*

Ελλάδας 1833-2002, Τόμος Β΄, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 2004.

Κολοβός, Γιάννης Ν., *Κοινωνικά απόβλητα; Η ιστορία της πανκ σκηνής στην Αθήνα, 1979-2015*, Απρόβλεπτες εκδόσεις, Αθήνα 2015.

Κορνέτης, Κωστής, *Τα παιδιά της δικτατορίας*, Πόλις, Αθήνα 2015.

Kroes, Rob, «Αμερικάνικη μαζική κουλτούρα και ευρωπαϊκή νεανική κουλτούρα», στο Α. Schildt – D. Siegfried (επιμ.), *Ανάμεσα στον Μαρξ και την Coca-Cola. Νεανική κουλτούρα και κοινωνική αλλαγή, 1960-1980*, Κασταλία, Αθήνα 2010.

Λαμπροπούλου, Δήμητρα, «Δημόσια κοινωνικότητα και “νεότητα”», ανακοίνωση στο «Θαλής – Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα, κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες», 23-24.11.2012, http://www.public-sociality.uoc.gr/KEIMENA_ERGASIAS/2_Lampropoulou_Rethymno_2012.pdf (τ.π. 1.12.2016).

Λαμπροπούλου, Δήμητρα, «Νέοι, μαθητές κι εργάτες: νεανική συλλογική δράση και μνήμη της νεότητας στη μεταπολεμική Ελλάδα», στο Ε. Αβδελά, Χ. Εξερτζόγλου, Χ. Λυριντζής (επιμ.), *Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην Ελλάδα του εικοστού αιώνα*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο 2015.

Lewis, Peter, *The Fifties*, Heinemann, London 1978.

Λιάκος, Αντώνης, *Η εμφάνιση των νεανικών οργανώσεων. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης*, Λωτός, Αθήνα 1988.

Lock, Margaret, «Ιατρική γνώση και πολιτική του σώματος», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Βοικοινωνικότητες. Θεωρήσεις στην ανθρωπολογία της υγείας*, Νήσος, Αθήνα 2011.

Μακρυγιάννη, Δήμητρα, (επιμ.), *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, εκδ. νήσος, Αθήνα 2004.

Malbon, Ben, *Clubbing. Dancing, Ecstasy and Vitality*, Routledge, London and New York 1999.

Malbon, Ben, “The Club. Clubbing: Consumption, identity, and the spatial practices of every-night life”, στο Tracey Skeleton (επιμ.), *Geographies of Youth Cultures*, Routledge, London and New York 1997.

Μάρκου, Ιωάννα Γ., *Νεανικές υποκουλτούρες κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2012.

Mazower, Mark, *Σκοτεινή ήπειρος: Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013.

McRobbie, Angela, “Settling accounts with subcultures: A feminist critique”, *Screen Education* 34, σελ. 37-49.

Νίκος Μποζίνης, *Κοινωνικές εκφάνσεις στη μεταπολεμική Ελλάδα: Γέννηση και διάδοση του φαινομένου ροκ*, Δημοσιευμένη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1996.

Μποζίνης, Νίκος, *Ροκ παγκοσμιότητα και ελληνική τοπικότητα. Η κοινωνική ιστορία του ροκ στις χώρες της καταγωγής του και στην Ελλάδα*, Νεφέλη, Αθήνα 2007.

“Pacific Pinball Museum”, <http://pacificpinball.org/history> (τ.π. 8.7.2016).

Παπαδημητρίου, Ρούλα, *Η προστασία του παιδιού*, Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1953.

Πανουργιά, Νένη, *Επικίνδυνοι πολίτες: η ελληνική αριστερά και η κρατική τρομοκρατία*, μτφρ. Ν. Καλαϊτζής, εκδ. Κατσανιώτη, Αθήνα 2013.

Passerini, Louisa, “Youth as a Metaphor for Social Change: Fascist Italy and America in the 1950s”, στο Giovanni Levi – Jean Claude Schmitt (επιμ.), *A History for Young People in the West*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1997.

Piccone, Simonetta Stella, «“Rebels without a cause”: Male Youth in Italy around 1960», *History Workshop: a journal of socialist and feminist historians* 38 (Autumn 1994), σελ. 157-178.

Pilkington, Hilary, *Russia's youth and its culture: a nation's constructors and constructed*, Routledge, London 1994.

Ποινικά Χρονικά ΙΓ' (1963).

Ποινικά Χρονικά ΙΕ' (1965).

Ποινικά Χρονικά ΙΣΤ' (1966).

Ritzer, George, *Sociological Theory*, McGraw-Hill, Singapore 1996.

Schildt, Axel, Siegfried, Detlef, «Νεολαία, κατανάλωση και πολιτική σε μια εποχή ριζικών αλλαγών», στο A. Schildt, D. Siegfried, *Ανάμεσα στον Μαρξ και στην Coca – Cola. Νεανική κουλτούρα και κοινωνική αλλαγή, 1960-1980*, μτφρ. Νίκος Ζαρταμόπουλος, Κασταλία, Αθήνα 2010.

Schildt, Axel, «Περνώντας τα σύνορα: Η νεολαία της δυτικής Γερμανίας ταξιδεύει στη δυτική Ευρώπη», στο Axel Schildt – Detlef Siegfried (επιμ.), *Ανάμεσα*

στον Μαρξ και στην Coca-Cola. Νεανική κουλτούρα και κοινωνική αλλαγή, 1960-1980, μτφρ. Νίκος Ζαρταμόπουλος, Κασταλία, Αθήνα 2010.

Skelton, Tracey, Valentine, Gill (επιμ.), *Cool Places. Geographies of Youth Cultures*, Routledge, London and New York 1998.

Thornton, Sarah, *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*, Polity Press, Cambridge 1995.

Trav, S. D., *No applause – Just throw money: The book that made vaudeville famous*, Faber and Faber, London 2005.

Βλ. D. Laughey, *Music and Youth Culture*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2006, Ben Malbon, *Clubbing: Dancing, Ecstasy and Vitality*, Routledge, London and New York 1999

Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος, *Η ελληνική τραγωδία: Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Ολκός, Αθήνα 1974.

Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986.

Virgili, F., *Shorn Women. Gender and Punishment in Liberation France*, Οξφόρδη 2002.

Walmsley, B., “Staged story and variety”, στο S. Moss (επιμ.), *The entertainment industry: an introduction*, CABI, Wallingford 2009.

Willis, Paul, *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, Gower, Λονδίνο 1977.

Wolfreys, Julian, *Writing London Volume 3. Inventions of the city*, Palgrave Macmillan, New York 2007.

Εφημερίδες – Περιοδικά

Έθνος (1950-1967)

Εικόνες (1955-1967)

Η Αυγή (1952-1967)

Η Καθημερινή (1950-1967)

Μεσημβρινή (1961-1967)

Τα Νέα (1950-1967)

Ταχυδρόμος (1954-1966)

Το Βήμα (1950-1967)

